

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK
OKRESU NOVÝ JIČÍN SVAZEK **37**

65 LET BOJŮ KSČ ZA POKROK A MÍR

Vznik a revoluční cesta KSČ jsou úzce spjaty s nejnovější historií našich národů, s revolučními boji naší dělnické třídy a pracujícího lidu za společenský pokrok a socialistický společenský řád.

KSČ stála jako první revoluční marxisticko-leninská strana v naší zemi v čele našich pracujících mas v době těžkých třídních bojů proti kapitalistickému systému, postavila se neohroženě do čela bojů na obranu republiky proti nebezpečí fašismu, do čela národně osvobozeneckého zápasu našeho lidu proti německé fašistické okupaci za 2. světové války a za znovunabytí národní svobody a státní suverenity Čechů a Slováků.

Od svého historického Únorového vítězství v r. 1948 stojí KSČ v čele našeho lidu při socialistické výstavbě naší země a na této národně osvobodivě dovedla náš pracující lid k významným úspěchům na všech úsecích života naší socialistické společnosti.

Po 65 letech jejich bojů a vítězství si uvědomujeme více než kdykoliv předtím, jak významnou událostí byl v roce 1921 její vznik pro naši dělnickou třídu, pro budoucnost našeho pracujícího lidu a pro novodobý vývoj našeho státu.

Její založení v roce 1921 bylo nejen výsledkem úsilí a boje nepokrokovějších sil naší dělnické třídy, nýbrž i výsledkem revoluční situace, která v našich zemích nastala po světodějném vítězství VŘSR a po porážce a rozpadu reakční habsburské monarchie na konci 1. světové imperialistické války. Tyto události a revoluční myšlenky VŘSR otevřely nové perspektivy i před našimi národy. Jejich osvobozující vliv přispěl rozhodujícím způsobem i ke vzniku samostatného Československého státu v roce 1918 a podnítil v něm v následujícím období významný revoluční proces, který silně oslabil postavení buržoazie a vedl v tehdejší sociálně demokratické straně k politické polarizaci a ke vzniku tzv. marxistické levice.

Další vývoj událostí vedl pak v letech 1919—1920 po zradě pravicového vedení sociální demokracie v boji o politický charakter republiky k založení KSČ na ustavujícím sjezdu ve dnech 14.—16. května 1921 v Praze.

KSČ se stala od svého začátku jako revoluční marxisticko-leninská strana politickým předvojem naší dělnické třídy a pracujícího lidu a ve svém programu si výtýčila za cíl pod vlivem Leninových revolučních myšlenek svržení moci buržoazie a kapitalistického systému, nastolení vlády dělnické třídy a socialistického společenského řádu.

Založení KSČ proto bylo a zůstane v dějinách našeho revolučního dělnického hnutí a ve vývoji Československého státu historickým mezníkem, jímž byl položen základ k dalším významným revolučním bojům a stejnému kroku ke svržení kapitalismu a k vítězství socialismu v naší zemi.

K významným revolučním tradicím našeho novojičínského okresu patří skutečnost, že první organizace KSČ zde vznikly již v roce 1921. Jako první byla založena organizace komunistické strany 7. dubna 1921 nejúspěšnějšími dělníky

Přední strana obálky:

Hubert a Franz Gessner —
hotel Heinrichshof, 1906,
v Novém Jičíně
(dnes kavárna Praha).

v Odrách, v květnu 1921 byla založena v Bílovci, v červenci v Kopřivnici, v září ve Stramberku a Faleuku a v říjnu téhož roku v Novém Jičíně.

KSC si i v podmínkách novojičínského okresu již v prvních letech své existence získala svou zásluhu a odhodlanou politikou velkou oporu mezi dělnictvem a řídovými vrstvami. Energičtěji se postavila do čela boje dělníků, drobných rolníků a bezzemků proti kapitalistickému vykořisťování, za demokratická a sociální práva pracujících měst i venkova. Vedla boje demonstrace a stávkové boje proti buržoazní státní moci a nadříděné kapitálu.

První výsledky této její politiky se projeví již ve volbách v roce 1923, v nichž získala např. ve Studénce II. (bývalých Butovicích) 349 hlasů a v Odrách se stala nejsilnější politickou stranou a komunista Vilém Roob se stal starostou města.

Praktické uskutečňování a rozvíjení revoluční a internacionální politiky KSC v podmínkách nádejšího národnostně smíšeného území nynějšího novojičínského okresu bylo mimořádně obtížné zvláště ve 20. letech, v období tzv. dočasně stabilizace kapitalismu. Tak se stalo, že v důsledku nepřátelské komponenty buržoazních a reformistických stran získala ve volbách v roce 1925 v tehdejšímu novojičínském okresu jen 3009 hlasů.

Avšak i v tomto období prosazuje svou politiku především v řadách dělnické mládeže zakládáním organizací Komsovoja a FDTJ (Federace dělnických tělových jednot), jejichž činnost se úspěšně rozvíjela, a vedla je do bojů s buržoazní státní mocí a za sociální práva mladé generace.

Na konci 20. let komunisté i na Novojičínsku získali důležitou revoluční zkušenost v politických a stávkových bojích, kterých využili při upravení svých řad v nastávajícím období nástupu světové hospodářské krize let 1929 - 1933. Současně vtrhli v této době v řadách strany úsilí o překonání vlastních chyb a nedostatků, oportunistické posilvy a o překonání negativních důsledků vlivu provizorových sil ve vedení strany, proti nimž vystoupily rozhodně marxisticko-leninské síly, které na V. sjezdu KSC v roce 1929 zvolily nové revoluční vedení strany v čele s Klementem Gottwaldem.

Stalo se to v době a za situace, které to velmi náročně vyžadovalo, neboť následující léta hluboké hospodářské krize kapitalismu přinesla dosud nebylému zhoršení životních podmínek dělnické třídy a pracujícího lidu, masovou nezaměstnanost, bídu a hlad. Svými tlizivými důsledky postihla milióny pracujících nejvyspělejších kapitalistických zemí a mezi nimi i tehdejšího Československa. Zvláště těžké životní podmínky nastaly pro desetitisíce dělníků a jejich rodiny na průmyslovém Ostravsku. Těžce dopadly také následky kapitalistické krize na průmyslové dělnictvo v Tatě Kopřivnici, v Bílovci, Odrách a v kloboučnických továrnách v Novém Jičíně, kde v letech 1931 - 1932 ztratil práci přes 1200 dělníků a dalším dvěma tisíci u firmy Hückel byla podstatně zkrácena pracovní doba. V kopřivnické automobilce bylo v té době propuštěno z 3000 zaměstnanců přes 1200 dělníků. Řada továren i na Novojičínsku byla v důsledku poklesu poptávky a rostoucích odbytových potřeb přechodně nebo trvale uzavřena. Začátkem roku 1934 stoupl počet nezaměstnaných jen na Novojičínsku na 14 tisíc a buržoazní stát nebyl schopen ani za této situace poskytnout žádné reálné východisko z této těžké krize.

V letech krize, kdy v důsledku zhoršení sociálních poměrů narůstala nespokojenost pracujících měst i venkova a kdy se začal stále ostřeji vyhrcovat jejich boj proti kapitalistickému zřízení, prokázala komunistická strana plně revoluční odhodlání jak při organizaci širokého hnutí nezaměstnaných, tak ve vedení velkých stávkových bojů a úspěšných politických akcí za práva pracujícího lidu. Nejvýznamnější z nich byla slavná mostecká stávka na jaře 1932, hornické stávky

na Ostravsku a Karvínsku, a nesmířitelné dělnické boje všude tam, kde se v důsledku dlouhodobější hospodářské krize sociální postavení pracujících stalo nesnesitelné.

Do paměti pracujících na Ostravsku se v těchto těžkých dobách natrvalo zapuly nepochybné bojové akce za práva pracujících, organizované pod heslem „Za práci a chléb“ hřloveckými komunisty. Komunisty byla uspořádána také řada tzv. hladových pochodů nezaměstnaných k úřadu okresního hejtmána v Bílovci a v Novém Jičíně. Jedním z nejvýznamnějších z nich byl pochod nezaměstnaných za studenecké vagónky v únoru 1932 do Nového Jičína.

V únoru 1933 vystoupil na schůzích komunistických organizací v Bílovci, Studénce II. v Novém Jičíně a Odrách tehdejší generální tajemník ÚV KSC Klement Gottwald. Ve svém vystoupení vysvětlil „proletářské východisko“ z hospodářské krize, vytyčené KSC, jako jedinou cestu z této situace a současně opozoroval již tehdy na hrozbu německého fašismu, v němž mezinárodní imperialistické reakce hledala únik z katastrofálních následků světové hospodářské krize 30. let.

Svými odhodlanými a nekompromisními boji a akcemi za sociální a národní práva pracujících si KSC získala i ve městech a městech našeho okresu trvalou důvěru našeho pracujícího lidu.

Jen tak mohlo obstat v další těžké zkoušce v období ohrožení ČSR německým fašistickým nebezpečím, které představovalo od konce 1. světové imperialistické války jednu z největších hrozeb pro suverenity národů a mír v Evropě. Pro KSC nastalo období rozhodného boje na obranu republiky. Přijala linii VII. konference Komunistické internacionály, linii jednotné a lidové fronty, jež měla vytvořit širokou hráz všech pokrokových sil jak proti vnějšku, tak i vnějšku hrozbě fašismu. KSC organizovala v druhé polovině 30. let i v našem okrese významné politické akce na obranu republiky, internacionální pomoc bojujícím Španělkům, organizovala pomoc pronásledovaným německým a rakouským komunistům a antifašistům a stářela se rozhodně za rozvíjení a speřování přátelských vztahů se Sovětským svazem.

Ve svých boji za práva pracujícího lidu a na obranu republiky proti hrozbě fašismu se nejednou střetla s tehdejší buržoazní státní mocí, jejíž aporť chránil především zájmy vládnoucí kapitalistické třídy na úkor pracujících mas.

Významného úspěchu dosáhla za pomoci české demokratické veřejnosti organizace komunistické strany v Bílovci, jež se podarilo pod hroubou i případného použití násilí přinutit okresního hejtmána k zákazu již povoleného provokativního vystoupení exponenta sudetoněmeckého fašismu Konráda Henleina.

Komunisté se však nevzdali svého odporu proti fašismu ani v těžkých dnech mlhavé zřady, kdy Československu zůstal věrný jen Sovětský svaz. Německá okupace pohraničí podléklem října 1938 a zbývajících území republiky ve dnech 14. a 15. března 1938 znamenala na více než 6 let konec československé samostatnosti a národní svobody.

Po celé období národně osvobozeneckého boje našich národů, jehož nejdu, ležtější etapy byly v dalším průběhu 2. světové války úzce splety a hrđinným bojem a vítězným postupem Sovětské armády, prosazovala komunistická strana nekompromisně nutnost nejen svržení fašismu, ale současně s osvobozením také nutnost spravedlivého sociálního a národnostního uspořádkání budoucí Československé republiky a její nové zahraniční politické orientace na Sovětský svaz.

Osvobozenecká úloha Sovětského svazu a výsledky antifašistického boje československého lidu umožnily, aby v osvobozené republice byla nastolena lidové demokratické moc, v níž rozhodující úlohu začal sehrávat náš pracující lid, před nímž se otevíraly nové dějinné perspektivy. Politika KSC se v poválečných letech

orientovala na obnovu mírového života, na pokojné rozvíjení naší národní a demokratické revoluce k socialistickým cílům a k postupným přeměnám naší země k socialismu.

Od slavného Únorového vítězství 1948 a IX. sjezdu KSČ nastoupil náš pracující lid v čele s komunistickou stranou na historickou cestu socialistické výstavby naší země. Začala jedna z nejvýznamnějších etap v novodobých dějinných nálech národů, v jejím průběhu prošla naše země nejen zásadními revolučními proměnami, ale i složitou a epochální cestou výstavby socialistického společenského řádu, o nějž usilovaly a po němž toužily dřívější generace. Za uplynulých 40 let socialistické výstavby se ČSSR stala po boku Sovětského svazu jednou z předních zemí socialistické soustavy a dosaženými výsledky ve svém sociálně ekonomickém a kulturním rozvoji se řadí k nejvýznamnějším zemím dnešního světa. KSČ naplňuje v současné době své historické poslání vedoucí politické síly naší společnosti a revoluční avantgardy naší dělnické třídy realizací významných záměrů a únesení svého XVII. sjezdu a jeho národného sociálně demokratického programu.

ZANIKLÁ STŘEDOVĚKÁ OSADA U HELTINOVA NA SPÁLOVSKU

František Šustek

V západním výběžku nynějšího okresu Nový Jičín 4 km jižně od Spálova leží mezi lesy v příkrém údolí malá, tichá, úhledná osádka Heltinův. V současné době (1966) je Heltinův místní částí obce Luboměř u Spálova. Čítá 21 domovních čísel a má 62 obyvatel (33 mužů a 29 žen, včetně dětí). Katastrální území Heltinova je nyní součástí kat. území obce Luboměř a zemědělskou půdu obhospodářuje z největší části ekonomický celek JZD Prácheňské se sídlem ve Spálově.

Místní jméno Heltinův vyslovují obyvatelé na Spálovsku vesměs s krátkým -i. Nynější úřední způsob psaní Heltinův s dlouhým -i se objevuje teprve koncem 19. století (1885) a zejména počátkem 20. století v knize Vojtěcha Bartovského „Hranický okres“, Vlastivěda moravská, Brno 1909. Nový tvar se dosud nevídl, používá se původního Mj Heltinův, a proto i já používám tohoto tvaru v souladu s jazykovým stářím místních obyvatel na Spálovsku.

Území Heltinova je na východě ohraničeno tokem říčky Suchá, která zde tvoří přirozenou hranici s lesnatým severním výběžkem kat. území obce Jindř-

čova (okres Přešov). Na severu tvoří hranici od Luboměřu potok Heltinůvská Suchá. V horním toku se jmenuje „Lužní potok“ (zářečím „Úžní potok“) a vídve se do říčky Suchá. Na západě jde hranice Heltinova od býv. Heltinůvského mířna vzhůru po pravobřežním přítoku Lužního potoka, po malém, občasném potůčku v údolí zvaném „Doležok“, v blízké vzdálenosti západně od zastavěné plochy Heltinova.

Jižní hranici Heltinova tvoří z větší části „Vaiskovský potůček“, první levobřežní přítok říčky Suchá. Vytéká z lesa „Malý Bajčlovec“ a mlákyva údolím teče k východu do říčky Suchá. Po horním toku tohoto „Vaiskovského potůčku“ probíhá hranice mezi Heltinovem a Lipnou (dříve Lindava), jež je současně hranicí mezi nynějšími okresy N. Jičín a Přešov. V polovině toku Vaiskovského potůčku se však hranice lomí k severu a vytváří zubatou čáru až k říčce Suchá.

A právě toto mlákyva údolí Vaiskovského potůčku, především jeho protí slunci obrácená levobřežní stráně, bylo místem, kde stála a později zanikla středověká osada Heltinův, o níž víme, že v r. 1547 již byla pustá. Německy se tato ves jmenovala Hilpersdorf. V 18. století došlo k oddělení spálovského statku od panství Poříčsku, a tím také k rozdělení půlky pustého Heltinova. A hranice šla právě podél potůčku osou bývalé vsi, právě tam, kde nyní vede hranice okresů N. Jičín a Přešov.

Části poddání spálovského statku z Luboměřu, kteří získali pozemky na severní straně pustého Heltinova, pojmenovali tuto polní trať „Vaisko“, „Vaiska“, naproti tomu německí poddání z Lindavy, kteří získali větší část pusté vsi, nazývali tyto pozemky „Hilpersdorfer Felder“ (Hilperovská pole).

Když počínaje od r. 1705 spálovský pán Karel Ferdinand Schertz začal zakládat novou obec, kterou nazval Schertzow (Sercov, později Schertzdorf), nemohl je pochopitelně postavit na původním místě, ježto tam vedla hranice půlky spálovského panství. Proto byla obec postavena asi 500 m severněji, v příkrém svahu cesty, zvané „Gonša“, která vedla do údolí Lužního potoka k Heltinůvskému mířnu.

Nově zavedené Mj Schertzow ani další jeho české varianty se základem Schertz (Sercov, Sercovice) se neudržely, protože místní lid zvyklo používat a používá podnes jen starého vžitého názvu Heltinův. Poněkud později zavedené Mj Schertzdorf se v minulosti udrželo v středním styku jako německý ekviva lent původního Mj Heltinův. Starý německý název pusté vsi Hilpersdorf je nyní dochoven jen v počátečním úředním Mj Hilperovice pro samotu lidově zvanou „Amerika“, která leží 1 km jižně od Heltinova na katastrálním území sousední obce Lipná.

Poprvé se místní jméno Heltinův vyskytuje v Moravských zemských deskách osionouckých r. 1547, které jej jmenují již jako „ves pustá Heltinův.“¹⁾

Citujeme zde úvodní část tohoto zápisu:

„Vláda na zámku Podstáň. 162. Albrecht z Prusinovic i z svými erby Mladotovi z Prusinovic a erbem jeho své vlastní zboží a dědicství, tak jakž mi se na dle podlé cedule dílčí dostalo (totiž na zámku Podstáň, na pňhrádku, dvoar při tom zámku v městě Podstáň), ves Spálov, ves Liboměř, ves Kyžňov, ves pustá Heltinův, zámek pustý Zihart se vsí pusté Předhradskan při to(m) zámku ...“

Na základě tohoto zápisu v ZDO upozornilo na pustý Heltinův ve svých pracích několik badatelů, a to formou stručné zprávy, hesla nebo aspoň zmínky. Jsou to zejména F. A. Slavík (1895), Lad. Hošek (1931), Vlad. Nekuda (1961) a L. Hošek — E. Šrámek (1970).²⁾

Z místních vlastivědných pracovníků na Spálovsku napsal první zprávu o pustém Heltinůvě luboměřský a pak spálovský nadučitel a spisovatel Vilibald Ševčík (1865—1915) pro knihu Vojt. Bartovského Hranický okres, Brno 1909.

Na s. 232 píše: „Osada Heltinův připomíná se z. 1547 jakožto postá (Heltinův) a v r. 1719 znovu ji založil pán Spálovský, rytíř Sichert, pojmenovav ji po sobě Schersdorf.“

Světíkovi Erik Rudolf Mik (1892–1975), laboňský písmák a kronikář, nepoučel o zaniklé osadě v trati Vsisko do Zábravky 1946–47, a n. 110, v článku „Dopis starého dřeva z Oderských lesů“:

„Často čteme z různých krajů zprávy o zaniklých osadách. I u nás dědičné ústové vyprávění udává, že za Heltinovem stála kdysi osada jménem Hilpersdorf. Staří lidé ukazovali i místo, kde měla státi, jakýsi starý Alka z Ameriky u Heltinova přišel při orání na kousek očerné zdi. Nazval, že je to zbytek nějakého ohniště či pece. Trať polnosti v těchto místech má dodnes název na Hilpersdorfsku a patří většinou ke katastru Lindavského.“

V jedné staré kupci smlouvě z roku 1763, kterou mám uschovánu, jest podotknuto, že se prodává pozemek, který se dříve jmenoval Hilpersdorfské pole. Lindavští Němci mi vyprávěli, že osada Hilpersdorf zašla kdysi ve válečných dobách a nezůstalo tam nic než zvon, který si vzal Hadřichov. Při zvonném vydával smutný hlas, jako kdyby seřikat o svou zanklou ves. Němci z Lindavy nazývali polnosti na heltinovské straně sňazem k Americo starým jménem Hilpersdorfer Felder (Hilpersdorfské pole).“

Nepopírájím úžákem toho, že skutečně existovala a pak zanikla středověká osada Heltinův, zám. Hilpersdorf, jsou nalezené pozůstatky této osady v poli trati „Vsisko“ u dnešního Heltinova.

Počátkem října 1975 zahájilo [ZD Právopek Spálov meliorační práce „Na Vsisku“ jižně od Heltinova na hranicích novojičínského a pferovského okresu. Práce provádělo Meliorační družstvo Nový Jičín. Při hloubení zářezů do půdy, asi metr hlubokých, do nichž pak byly kladeny odvodňovací trubky, narazili pracovníci na několika místech na kamenné podzemky a zbytky zdí. Místní lidé z blízkého Heltinova upozornili na to členy vlastivědného kroužku OB ve Spálově (Ant. Brátek, Bohumil Mik, Franti. Sustek a Jos. Sustek), kteří lokalitu několikrát navštívili, prohlédli, měřili i fotografovali (5. 10., 7. 10., 12. 10., 26. 10. a 2. 11. 1975). Společně upozornil Franti. Sustek na nalezené základy budov vlastivědné ústavy v Novém Jičíně a v Přerově a v Olomouci, jakž i Slezské muzeum v Opavě a Moravské muzeum v Brně. Z odborníků jmenovaných ústavů se na lokalitu „Na Vsisku“ dostavil toliko archeolog dr. Em. Grepel z VÚ Nový Jičín, a to dne 28. 10. 1975, kdy již byly bobuše odvodňovací zářezy zahrnuty (26. 10.), zarovnaný a pole zaseto. Otevřen zůstal zatím jen hlavní odvodňovací kanál.

Již při prvním zhlednutí mělkého štěpí, ležícího ve směru ZSZ–JVJ při malém „Vsiskovém poličku“, který je prvním inženýrským přírůkem říčky Suché, bylo nápadné, že v čerstvě vyhloubených zářezech je většinou vlně souvislá žlutá hlína „šim“, téměř bez kamenných svisků a při místech byly odkryty zřetelné vrstvy uložného nebo nasypného kamenné. Většinou provedené meliorační zářezy do terénu tyto podzemky jen překřídily, ale v jednom případě shodou okolností vedle vyhloubení právě pod ní bývalé podzemky v délce 14 m. Z toho se dalo usoudit, že šlo nepochybně o kamenné podzemky náležejících dřevěných stávků zaniklé osady, po níž se z říčních výrazných hmotných památek téměř nic nedochovalo, protože zrušila osada byla proměněna v pole, takže do hloubky orby všechny pozůstatky byly zničeny.

Uvedené podzemky jsou položeny v hloubce kolem 50 cm pod povrchem dnešního pole, jsou příibližně 30 cm vysoké a nad nimi je asi 20cm vrstva ornice. Šířka odkryté podzemky je 30 až 35 cm. Kamenný jsou narovnané a vzdáleny bez mezí, což jistě zabraňovalo vlněním vlhkosti k roubovaným stěmám.

Mapa zaniklé středověké osady v trati „Vsisko“ u Heltinova na Spálovsku

- A, B, C, D, E, F – zbytky zdí.
- P – největší nalezené podzemky.
- C – náklady bývalé stupňoviny (1).
- M – hranice šachice odvodňovacího kanálu.

MĚŘÍTKO:

Kresil Ing. A. Dušek. Početl jména a určování lokalit stanovil M. Sustek.

budov. Požedivky byly vzdáleny ze středního a drobného kamení, jež zřejmě bylo získáno sbíráním na okolních kamenitých polích, někdy lámaním.

Zbytky zdíva jsou od osy bývalé osady, tj. od potůčku v údolí vzdáleny přibližně 50 m, mezi sousedními usadlostmi je vzdálenost kolem 60 m, což odpovídá šířce selkých dílů v okolních obcích. Tato zaniklá osada byla zřejmě jen malá lánová lesní ves, která měla kolem 5–10 selkých usadlostí. Byla asi jen jednodřevová, protože zbytky zdíva byly nalezeny zatím jen na severní straně Vaiskového potůčku, kdežto na jižní straně jsou v melioračních zářezích zdívo nemalé.

Při prohlídce hlavního nevodotvorného kanálu, vedeného po toku potůčku, bylo možno usuzovat podle uložení naplaveného bahna, že zde bylo postupně na potůčku 9 vodních stávek (nádrží vody), které zřejmě bývaly vsi sloužily k napájení dobytka. První stávek sbora, který začíná v dolině 12,5 m od 7. sloupu elektrického vedení, kterážto 7. stožár tvoří zlom trasy tohoto vedení z Heltinova do Hlbočovic (Ameriky), měl délku asi 10 m. Druhý stávek, který byl také dlouhý kolem 10 m, měl hráz vzdálenou 37 m od tohoto 7. sloupu. Ve vzdálenosti 54 m od sloupu vedla cesta, která údolí přecházela po hrázi třetího malého stávku. Ve vzdálenosti 48 m byla v bahně viditelná vrstva naplaveného dřevěného uhlí, kterou jsme vyfotografovali.

Pod cestou, která údolí překračovala, byly nalezeny přímo u potůčku zbytky zdíva. Začínaly 7 m pod cestou, pak ve vzdálenosti 10,30 m zdívo bylo již sčesané a končilo ve vzdálenosti 21,30 m pod cestou. Zdívo jsme rovněž vyfotografovali. Protože toto zdívo bylo přímo u potůčku a bylo i z většího kamení, netlo to o požedivku zemědělské usadlosti, které byly umístěny kolem 50 m od potůčku, nýbrž muselo to být zdívo pravděpodobně primitivní stupádky na vodní pohon, které ve starší době byly běžné na horských potůčcích přímo v obcích, a které se poháněly pomocí vodních kol nadrženo vodou ve stávku. Nejdále se tyto stupádky udržely v Barrově (do r. 1945), ve Spálově (č. 55 do r. 1984) a pod Heltinovem. Níže položené stávky na Vaiskovém potůčku jsme již nestačili vyměřit.

Ve vzdálenosti 115 m od cesty je na hlavním kanálu umístěna nová betonová řezka, podle níž je možno najít největší odáryté zdívo. Na přímce z prvního betonového sloupu elektrického vedení od sloupového transformátoru u Ameriky přes tuto řezku, leží ve vzdálenosti 50 – 60 m zdívo požedivky selkové usadlosti, které bylo nejrozsáhlejší. Nyní je toto zdívo zahrnuto v poli.

Rudolf Měk a další místní vlastivědní pracovníci již řadu let dříve připouštěli možnost nálezu nějakých zbytků po zaniklé osadě „Na Vaisku“, už také proto, že o této zaniklé osadě věděli jak z písemných pramenů, tak i z vyprávění starých pamětníků. Proto také kronikář Spálova Ant. Brnák (1920 – 1979) již při jedné z provádek meliorace dne 2. srpna 1975 ve Spálově a pak přímo v terénu upozornil pracovníky na možnost nějakých nálezu, což se opravdu pak stalo. Brnák totiž již před rokem zde našel keramický střep (džmák), který odvezl k posouzení archeologovi dr. Vitovi Dobnolovi do Olomouce, jenž jej určil jako středověkou keramiku.

Místní občan František Berich z Heltinova, č. 3 vyprávěl, že v r. 1930 kupali se sosedem Valentinem Hajchlím, č. 24, na Vaisku odvodňovací příkop na louce v místě potůčku, a že našli v hloubce asi 80 cm kusy ohrovaných hrámů a černé začouzené chlívy z olomoucké pece. Také Františka Mollenhuberová z Heltinova, č. 28, našla na Vaisku při setení olavy ohrované a začouzené kamení.

Vladimír Biskup, Heltinov č. 13 mi vyprávěl 3. 1. 1986: „Robník Rudolf Měk v Lindavě č. 70 měl neúrodnou louku „ščetku“ u horního toku Vaiskového potůčku, těsně u hranice Heltinova, ale již na lindavské straně. Chlěl louku zřezával

a proto jí v r. 1931 zoral. Přitom vyoral větší počet střepů a džmáků hliněných vypálených nádob, jež byly roztroušeny na napřílné velké ploše. Hlavně to byly černé džmáky z rendlíků (nožky i držádky) a džmáky z vypálených, ale nepolovaných hrnců, misek a džbánek. Sedlák Měček usoudil, že jsou to střepy ze zaniklé držky. Informátor, tehdy 18 letý, střepy osobně viděl, ale nenapadlo ho je posbírat a uchovat. Sedlák drny z louky pak svezl na hromadu, aby se ušlechly, ale mezitím louka znovu zarostla a vyvívořila se na ní březový hájek. Při zcolování pozemků JZD Spálov toto místo získalo výměnou, blížily byly vytrhány a pozemek znovu zoran již jako část většího honu.

Závěrem bych chtěl upozornit na zajímavý a důležitý poznatek o rozdělení staré a nové plázně Heltinova, ke kterému dojdeme jak při studiu katastrálních map, tak i při prohlídce lokality v terénu. Zatímco starý Heltinov měl osu osady zhruba ve směru rovnoběžkovém a díly polí ve směru poledňákovém, leží severněji umístěný dnešní Heltinov, ve směru poledňákovém a jeho osou díly byly vytvořeny směrem rovnoběžkovým napříč přes původní díly. V zalesňovacích místech však vidíme podle dochovaných mezí, že tam původní dělení středověké lánové lesní vsi zůstalo zachováno beze změny.

POZNÁMKY:

- 1) Moravské zemské desky II., kraj Olomoucký 1460 – 1566, vydal dr. Frant. Matysěk, Brno 1960, s. 348. Vklad byl učiněn dne 24. června 1547.
- 2) F. A. Slavík, Kdy byla Morava nejvíce zpuštěna? ČMM, Brno 1895, s. 256. Slavík píše „ves pustá Heltinová“ s krátkým –i–.
- 3) Lad. Hošek, Zaniklé osady na Moravě, ČVSMO, Olomouc 1931, s. 30.
- 4) Vlad. Nekuda, Zaniklé osady na Moravě v období feudalismu, Brno 1961, s. 123.
- 5) Lad. Hošek a Rud. Sránek, Místní jména na Moravě a ve Slezsku I, A–L, Praha 1970, s. 248.

LISTINA BRATŘI Z PRUSINOVIC Z ROKU 1426

Ivan Krška – František Schwarz

Rozsáhlý komplex potštátského panství, k němuž r. 1406 patřilo městečko (město) Potštát s patronátem,¹⁾ hraditě Potštát s dvorem,²⁾ vsí Předhradí,³⁾ Boškov, Boškov s patronátem, Hefmánský, Zgartice, (Mestník), Rudoltovice s patronátem, Barnov (Olšovná) s patronátem, Liptář (Luboměř pod Strážnou) s patronátem, Milovany s patronátem, Lindava (Lipná) s patronátem, Spálov s patronátem, Luboměř, Kyřilfov, Kovářov a Padesát Láň, přelal zápisem v zemských deskách olomouckých třináct roku z vlastnictví Božka z Kunštátu a Poštrvad do rukou Taza z Prusinovic.

Při zletilých synů nového držitele vydalo 26. května 1426 pro Potštát, jeho předmístí a pro Padesát Láň, (u nichž se svádí, že k těmto městu patří), německé privilegium, jímž byla dána Potštátu, jeho předmístím a Padesát Lá-

nám odůmr. Šlo o bratry Václava, Mladotu, Jana, Hynka a Prokopa, kteří toto privilegium udělili se souhlasem svých poručníků Václava Říše z Doloplatz a Mikuláše Strause z Račina (Račín), Jana ze Závistic a svého bratra Mikuláše z Prusnovic.¹⁰ U Mikuláše Strause z Račina je uvedeno, že je obědňm fojtem v Bilovci. Nale listina posunuje tudíž Husákov údaj o dádně (zákupní) rychtář v Bilovci z r. 1440 k r. 1426 a přináší tak nový údaj k nejstarším obědňm města.¹¹ Podobně obchazuje starší obědň Závistic zmínkou o Janovi ze Závistic k r. 1426.¹²

K vydání listiny, jak uvádí její narrace, přiměla bratry z Prusnovic zkáza putšátského panství, započínající válkou, která začala před mnoha lety a trvá i v přítomné době, je to zřejmě nárazka nejen na bratrovražedné boje mezi markrabaty Joštem a Prokopem na rozhraní 14. a 15. věku, které v důsledku přimknutí se Boka z Kunštátu a Poděbrad k Joštomu a panské jednotě vedly ke zpusolení města i panství,¹³ ale též jasná nárazka na soudobé husitské revoluční hnutí.

To se, jak známe, v poměrně krátké době po vydání nalehého privilegia dotklo v letech 1427–1428 město v Pobečvi i Poodří. Byl dobyt Pterov, Odry, Hranice, Nový Jičín, Fulnek a Ostrava husitskými vojsky a na stranu sloupčnických se v r. 1431 postavil i jeden z vydavatelů nalehého privilegia Mladota z Prusnovic.¹⁴

Aby se tedy město mohlo vzpamatovat z utrpených škod a z ohledu na jeho věrnost a stálost, kterou projevil i jeho předměstí a Padesát Lánů,¹⁵ udělil uvedený vydavatel s radou svých poručníků městu, předměstím i Padesátí Láňm odůmr. Přítomní i budoucí držitelé panství nemají jít na ni nárok, ale držitelé movitých i nemovitých statků z Poštátu, jeho předměstí i Padesátí Láňm mají právo odkázat je buď přímým dědicům, nebo nejbližším přátelům. Kdyby jich neměli, rozhodují o věcech i stancích starší (radní a přísední) a Poštátu podle práv a zvyklostí města Olomouce.

Tato zmínka v závěru naší listiny není náhodná. Listinou markraběte Prokopa z 30. listopadu 1394 obdržel totiž Poštát mimo jiné též městské právo olomoucké.¹⁶

Třeba ještě uvést, že listina je psána šlechtickým, téměř kaligrafickým listinným písmem. Protože místo vydání není udáno, bylo pátráno po jejím paleografickém prototypu ve fondu Archiv města Olomouce, avšak pátrání nemělo kladný výsledek. Z původně sedmi přivěšených pečetí pouze jediná, patrná Jana ze Závistic. Z ostatních se dochovaly pečetě Václava, Mladoty, Jana a Mikuláše z Prusnovic.¹⁷ Václava Říše z Doloplatz a Mikuláše Strause z Račina. Znaky na pečetích potvrdily údaje Pílnáčkovy.¹⁸ Privilegium bratří z Prusnovic z 26. května 1429 je svým údajem zajímavým pramenem nejen ke starším dějinám Poštátu, ale i Novojičínka. Je tedy jen na místě, když závěrem bude podán i jeho filologický rozbor, přepis i překlad.

Před filologickým rozbohem nutno však zodpovědět otázku, proč bratři z Prusnovic, jako příslušníci nižší české šlechty, vydali za asistence svědků těchto původu a stávu, v době, kdy prostřední němečiny jako dalšího úředního jazyka v našich zemích vlivem husitství již značně poklesla, toto privilegium v němečtině. Václavem důvodem zde byl nespíše jazyk příjemců, tj. městské rady, obyvatel města Poštátu, jeho předměstí a Padesátí Láňm, kteří v té době byli v naprosté většině Němci a vyžádali si odělení privilegia v němečtině znění. Jiná okolnost se zde nespíše být adekvátnější, neboť pisař, jak prozrazuje jeho transkripcie českých vlastních jmen, byl s jistotou znalý tehdejší spisovné češtiny. Ovšem však důležitá i styl kancelářské němečiny, jehož se na přelomu 14. a 15. stol. užívalo v městských kancelářích řady měst na tehdejších teritoriu olomouckého biskupství, tzn. na rozmezí hornoněmecké a východofedoněmecké-

slonské jazykové oblasti. Pro tento smíšený typ kancelářské němečiny je příznačný na jedné straně již značný stupeň tvarového vyrovnání mezi tzv. hornou a středoněmeckou jazykovou oblastí, na druhé straně však ještě i značná tvarová noustálostnost projevující se jak v rovině fonemtické a morfolomtické, tak i v ortografii.

Německý jazyk listiny patří chronologicky bez ohledu na jeho specifickou funkčnost do tzv. rané novohornoněmecké vývojové etapy němečiny (1350–1650), pro níž jsou pro jednotlivé jazykové oblasti příznačné značné odlišnosti od tzv. střední horní němečiny (1050–1350), jako předcházejícího vývojového stupně, jež vyplývají buď ze zákonného vývoje jazykového systému němečiny, nebo byly způsobeny dialektickými vlivy dané jazykové oblastí.¹⁹ V textu listiny jsou patrné vlivy a prvky jak tzv. východní, tak i tzv. hn. nářeční oblasti.²⁰

K východní nářeční vlivům patří např. v přízvukových slabkách u krátkých vokálů občasná změna střha. *i>e* (*bringen*), *o>u* (*zurchfedykoyt*, *Zawyschendarf*), pravidelná u konjunktí ob (*ab*) a oder (*oder*), *o>u* (*zunder*, *angezanderter*) a *u>o* (*unpflanzlygheten*, *ynst gonst*); v nepřívratných slabkách jsou to změny střha. prefix *ver->vor-* (*vorragen*, *vorderstus*, *vorpflanzlyghet*), *er->der-* (*derlanden*, *derkentus*) a sufix *-lich->-lich* (*flugslych*, *auspflanzlych*). u konsonantismu pak změna zlosti konsonantických skupin v intervokálníce pozici *n>nd-* (*vondercheyt*) a *-lt>-ld-* (*dy eldesten*, *er halde*).

K hn. znakům patří v přízvukových slabkách změna střha. *ai>o* (*rotloste*, *yn welycherley nos*, *myt wuelbedochtem mute*), důsledná diftongizace střha. *i>e* (*flugslydelykoyt*, *czu dyzen czeyten*), *ii>au* (*hawsyngessen*, *elych zwoen*, *tanzen*); a *iu>eu/ue* (*rotloste*) jako i zachování střha. diftongy *uo* (*und yst wuel notorft*, *myt wuelbedochtem mute*); v nepřívratných slabkách je to pak výskyt derivačních sufixů *-kalt* (*czuwytrechlykoyten*) a *-nus-nos* < střha. *-nisse* (*geczeknus*, *hyndernus*, *gedechtnos*); hn. vliv se projevuje také v některých ortografických zvláštnostech, jako je např. grafické označení přehlásky, diftongů a jejich variant.

In dem namen der heyligen vngewunderter draywidwykayt vnd ewyger gothart amen. Zint dem moel, das in dergemachonkatt monachlycher naturen anwysschen mit warden derfunden wyrdypor dem gedochtnus, vnd des dy gedonken der mannen geryng vnd bereyde czu der ruo von mannychler zurchfedykoyt, vnd dy gescheyde dynger yr schryckyn yn yren kreften halde vnd bewar, vnd yst wuel notorft, das man dy werke vormuetylykychen gewyrdyt, dy ofte vnd dycke beyder vortpflanzlykayt pflagen czu bringen czwytrechlykoyten, an czwytywyt, das das beyden geczeygnus der schryfte myt ewygen gedochtno werde beseteykt. Vnd dorumb yst ya, das wyr noch geschreyben rechte erphern des gutes czu der Botenstat, hern Tassen zornhe, her Wozlaw, Mladota, Janko, Hynko, Prokop, rechte vngewunderter bruder der zellen gutes czu den zellen czeyten, vnd yr vormuoden Wozlaw Henk von Doloplatz, vnd Mykuluss Straus von Kadryca, erphoyt czu der Wockenstat, und Jan von Zawyschendarf, Mykuluss von Prusynowicz, yr bruder, bekennen yndayem kogenworygen bytfe allen hayd kogenworygen vnd auch czuukunfytigen, dy yn zehen, oder horten lezno, das wyr myt wuel bedochtem mute bedocht haben dy vortpflanzno vnser vngewanten gurter czur Botenstat durch mannychvelderger krypse wylten, der hervort dy geschoben zeyhen vor vyl yaren vnd noch hys odyzse czeyt unczat gonn, vnd dorumb hab wyr vorgeantent erphern vnsern armen leuten derselben empfangen schaden czu eyner steyer vnd derkycknus des gutes kryfkylychen gonschet, czwysschen vns, vnd yn den vndercheyd des besten nos wytyr mufgen. Also das wyr ganzrychen dy treue vnd dy stetanzkoyt der erbern rotloste,

schopen, gesworen vnd der ganzen gemeyn vnsrer stat der Botenstat vnd der vorsteter vnd vompfyczghuben, dy czu derreihen stat gehoernde zeyn, vnd allen myt wonern vnd hawgenosen beyder zeyten, man und fraven, dy ya den zeiben ronden vñ czewen begryffen muessen werden, dy zych vñ vñ vnsrer vovordern allyweg zorgevlyt haben gumacht vnd fleyskylych darczeygt. In yr gonst hab wyr ya vnsrer vorgeantzen armen levten vnd yren noch-kumfyngeu geben dyzem gegewortigen bryff myt wnohedochten muete vnd myt gerundem rate aller vnsrer vorrurnde vnd vnbetwungen werbhaftige woring ewykylychen czu behalden. Also das vortas mer vor vnd hernoch ewykylychen kayn anfal on dy zeiben hern, dy czu dyceozeyten, oder czu kumfyngeu czeyten zeyn, ader muessen werden, ongevalle, ader ongehoere, ader vordern, ader nemes in kaynertay zache, zunder, das dy vorgeantzen o'ynwoner der vorgeschryben stat, beyde mannen vnd fraven, vnd alle dy czuder zeiben stat vnd vorstat vompfyczghuben czu gehoernde zeyn, alle yre gutter welyche vnd vñwelyche, um zy gessacz zeyn, es zay czum loben, ader czudem tot, in welycherlay mos myt krystenlychen namen muessen benant werden, das zy muessen geben, beschycken, vorzychen, abczutreten vnd czu czasprechen. Ab ya ader gessache myt zornem vnderzscheyd, das dy vobegryffen armen levte starben vnd ab geygen an erbe, ader an etyche fraven, zo zollen dy nebstem frunde yre gutter vnd yre dynger frey vnd ledykylychen nemen vnd bezeyzen an alle wydersproch, Gessache ya ader von zache, das zy kayn frucht nycht butten, zo zollen dy burger der vorgeantzen stat, dy eldesten zorn, roteute vnd gesswore, der vorgeantzen gutter vnd dynger noch dem rechten vnd der gewonhart der stat Olomucz ascheycken, handelē vnd ordnen an alle wydersproch vñ wyderaus vnsrer vnd vnsrer noch kumfyngeu indem zeiben rechten vnd vreyung, alz Olomucz stat der kent, czu behalden. Vnd czu eyner ordnung dys bryffs vnd czu eyner bestetykayt hab wyr vorgeantzen hern, her Waczlaw vnd zeyne bruder vnd yr vormuender Waczlaw Bess vnd dy andern vorgeantzen, vos vnsrer gewyssen derkentnus vnd guten wyllen, an dyzen bryff czu eyner sterke wywyger bewerung vnd keczeknus aller vorgeschryben dynger, ongebaugen vnsrer inzygl. Gebogen noch gotes geburt tawzent vnd vnyrhundert yar vnd yndem zechssenzwehczychem yar, ander heytigen dreyvlytzig tag.

PŘEKLAD NĚMECKÉHO TEXTU

Ve jménu nerozdílné sv. Trojice a boží věčnosti amen.

Pročtože by pro klid lidské povahy nemělo být vymyšleno nic dokonalejšího, než je paměť, která napomáhá lidem tvořit myšlenky k uspokojení jejich starostlivosti a dělat a uchovávat ve své moci přijatá rozhodnutí a pořizet, jeví se jako potřeba, aby se rozumná ujednání, která tak často při lidské zapomenutelnosti přinášejí neobdobí, zaznamenala a byla tak bez jakýchkoliv pochyb svědectvím písmu na věčnou paměť ztvrzena.

A proto jako dědicové statku v Poštářá a synové pána Tasa — pan Václav, Mladota, Janek, Hynek a Prokop, všichni bratři a v této době podlitici zmíněného jmění přiznáváme dle právního práva a vědomím našich poručíků Václava Ráše z Doloplet, Mikuláše Štrause z Račína, dědičného fojta v Štívoce, Jana ze Závřic a našeho bratra Mikuláše z Prusnovic touto listinou všem soufiancům a všem budoucím, kteří jí uvidí nebo uslyší číst, že jsme s poručeními posoudili zdáru našich majetků v Poštářá v důsledku mnoha větek a vojenských tažení, jež se udály před mnoha lety a v současné době ještě pokračují, že jsme jako výše jmenovaní dědicové poskytlí našim ubohým lidem na úhradu za vzniklé škody velkou podporu, jak jsme za tohoto stavu co nejlépe mohli.

To jsme učinili za věrnost a vytrvalost vešlého počtu radních, předězných a celé obce našeho města Poštářá, obyvateľ předměstí a Padesátí Lánů, kteří patří k tomuto městu, všem spoločuvatelům a spoločuvčím z obou stran našim i ženám, kteří by mohli být zabrueni do jeho správy a hranic a kteří nám s našim přáznivcům vždy svědomitě a snaživě prokázovali svou přízeň.

K prospěchu výše jmenovaným ubohým lidem dali jsme tuto listinu z naší vůle a s rozumou radou všech našich poručíků, že budeme plně a vždy dodržovat naše věrohodné újednání. A to tak, aby nadále od této doby nikdy nepřipadla nebo nepřatila odměr těm, kdož jsou zde plny v současné době a budou nebo by mohli být v časech přechůt.

Neobdobí v žádném případě odměr žadat ani brát, nýbrž jmenovaní obyvateľ uveděného města, a to jak muži, tak ženy a všichni, kdož patří k tomuto městu, předměstí a Padesátí Lánům, budou moct dávat, darovat, právní postoupit, odstoupit a odkazovat veškerý svůj majetek ať pohyblivý či nepohyblivý, a ať všecek k životu či k smrti a je v jakékoliv míře označen křesťanskými jmény. Pokud se to však stane za takové podmínky, že by dotyční ubohí lidé zemřeli, pak mají jejich majetek a věci svobodně a bez překážek převzít a převzítí bez jakýchkoliv zábran jejich nejbližší přátelé. Pokud by se to stalo za okolností, že by neměli přátel, pak si mají měšťané výše jmenovaného města poněkud podle práva a zvyklosti města Olomouce uveděný majetek a věci, a to ti, kteří jsou kováři, radní a písaři, a počínají si, jednat a naližovat bez jakýchkoliv omezení a překážek našich potomků podle týchž práv a svobod, jak je uznává město Olomouc.

A k platnosti této listiny a k jejímu potvrzení jsme my, výše jmenovaní páno-vice, pan Václav a jeho bratři a jejich poručníci Václav Ráša a ostatní jmenovaní s našim plným uměním a dobrou vůlí připojili k této listině na důkaz její trvalé platnosti a k svědectví všech uvedených skutečností naši pečeti.

Dáno v roce 1420 po narození božím v den sv. Trojice.

POZNÁMKY

- ZDO VII. č. 660. V tomto zápisu je pro Poštářá používáno jak termín městečko (oppidum), tak i termín město (civitas).
- Dělo o hrad a dvorec v Poštářá, který se připomíná v zápisu ZDO z r. 1377, a na kterém vydal r. 1396 Boček z Kanitzu a Paděbráz privilegium pro Poštářá, jež byl městu darován pivovar (ZDO III. č. 362 a CDM XI. 522). Viz též F. Zapletal, Domnělý hrad Pachtar ve středním Pohoří, Kultura Přečova, Červen 1966, str. 88—89 a I. Krška, K otázce Pachtaru a k prvním zmínkám o Poštářá, ZVO Olomouc, č. 138, str. 16—19.
- Tato zemská ves sídlila při poutěm hrádu (zámku) Zigharta na ostrohu u Beskova, Viz ZDO XXV, č. 102, Zighart byl dosavadní vlastníkoveu literatury nepřávně hledán v Zighartu, kdežto pro sřicenzu u Beskova se vžil název „Pachtř zámek“ a od slov Galafářových (50A Brno, F. 6, sign. 011) též Pachtar. V tomto směru bude možno opravit údaj Hoškova mistopisu (L. Hošek, Přehled historického mistopisu Moravy a Slezska v období feudalismu do r. 1848, Ostrava 1962, str. 320—321) a dále obec výše citovaných prací.
- AM Poštářá, inv. č. 4. K listině viz I. Krška, Listina Mladoty Podstánského z Prusnovic z roku 1551, VSONJ 28, str. 5 a 8.
- L. Hošek, Historický mistopis země Moravskoslezské, Praha 1938, str. 760.
- A. Turák, K starším dějům Závřic, Příspěvek k historii středověkého osídlení na Novojičásku, VSONJ 27, str. 19—27, 77A, jež se k starším dějům Závřic, VSONJ 30, str. 68—69.
- F. Zapletal, Domnělý hrad Pachtar, str. 86; F. Maršálek, Paměti městyse Špálava, Špálov 1966, str. 60.
- R. Urbánek, K historii husitské Moravy, CMM 1940, str. 230—314; Jastová, Hošek, Indra, Hranice, Dějiny města I, Hranice 1969, str. 41. V souvislosti s Mladotou z Prusnovic je třeba opravit údaj v článku I. Kršky, Poštářá [stručný nástin dějin města a okolí], Dierské vrchy I, str. 5, kde se uvádí,

Ze vrchnost (Mladotz z Prusinovic) stála v r. 1431 na straně odpůrců husitství. Omyl vznikl na základě údajů připravovaného II. vydání *Historie Místopisu*, které pokud jde o bývalý okres Hranice, bylo založeno archivními prarozcestí v Poštátě 1. 11. 1961. Urbánčův údaj o Mladotovi z Prusinovic na str. 291 výše uvedená kritika práce Neumannovy je sice správně citována, ale došlo k nepochopení skutečného Urbánčova údaje o Mladotovi. V souvislosti s husitským revolučním hnutím není možno neuvést údaj v německé obecní kronice z Boskova, kde autor Fr. Götz na str. 61 uvádí, že v r. 1528 měl v rukou dokumenty ze zámeckého archivu v Poštátě, avšak, s výjimkou příloženosti husitského vojska v Poštátě. K dokumentu však neuvádí ani časový údaj, ani nic bližšího. V písemnotech fondů Vv Poštátě nebyl dokument nalezen a veškeré pátrání po něm, které provedlo archivní pracoviště, zůstalo bezvýsledné.

⁹¹ Obě předměstí (horní i dolní) i Pedešti Ldaň jsou dnes součástí Poštátu. AM Poštát, inv. č. Z, CDM XII, 220. Listina se do r. 1860 nalézala v držení E. Kombovského z Hranic, svědek byla týžá postoupena archivním pracovníkům. K udělení zámeckého práva olomouckého viz V. Frasek, Organizace práv magnoburských na severní Moravě a v rakouském Slezsku, Olomouc 1900, str. 137.

⁹² Sio patrně o nevlastního bratra zmíněných pěti sourozenců, neboli Taz z Prusinovic byl dvakrát ženat. Viz J. Filinček, Genealogie Podstatských z Prusinovic, Brno 1929, I. rozrod. Nášle listina nebyla Filinčkovi známa.

⁹³ U bratří z Prusinovic jsou to dva parohy, U Václava Rábe z Doloplaty dva pletčí krky za sebou a dva prahy na štítě a z Mikuláše Strause z Račina prák (přítroa) a podkovce v zobku. Viz J. Filinček, Genealogie Podstatských z Prusinovic, str. 23–24 a 194. Staročeství rodové, Vídeň 1930, č. 321, 74, 145 a 1844.

⁹⁴ Viz W. Schmidt a kol., Geschichte der deutschen Sprache, Berlin 1970, str. 83.

⁹⁵ Ouzblité skratky: vycházejí (východohodnotomecký), hn. (hornohodomecký), střhn. (středohornohodomecký).

PRIVILEGIUM LICHNOVSKÉHO FOJTA

Oldřich Tabáček

Na konfirmaci výsad lichnovského fojtství poprvé upozornil Gregor Wolcy 1850¹⁾ a tím, že je datována na hukvaldské „du středu před svatým Divitem (7. 10.) 1530“. František Linhart 1915²⁾ uvedl s odvoláním na Wolného, že datování původní výsadní listiny je „du středu před svatým Divitem 1293“. Bohumír Strádel v roce 1966³⁾ tento údaj převzal na č. 10. 1293. Adolf Turek 1967,⁴⁾ předpokládá, že datování uvedené Linhartem je na základě originálu listiny, upozornil, že originál konfirmace je nezvěstný a její opis v biskupském kopířáči datování původní listiny neuvádí.

Co tedy můžeme o osudu listiny usoudit? V roce 1536 předložil lichnovský fojt Pavel Kyč originál výsadní listiny šlechtě Jindřichem z Přibora jeho předchůdcům. Po obdržení nové výsadní listiny ztratila dosavadní pro lichnovské fojty význam a můžeme předpokládat, že byla jimi stracena (nebyl tu důvod ji odejmout a uchovávat v biskupském archivu). Originál konfirmace (nové výsadní listiny) byl vydán lichnovským fojtům a v první polovině 18. století, kdy z této

listina ztratila praktický význam, byla potomky lichnovských fojtů zřejmě stracena. V biskupském archivu, podle inventarů a seznamu stracených listin, originál konfirmace nebyl. Opís listiny v kopířáči je s největší pravděpodobností totožný se zněním originálu, nebyl tu důvod vnocheňvat část textu, když text byl při přepisování původní listiny spraven.

V pracích Jiřího Poláka z let 1904 a 1905⁵⁾ je zmínka, která by mohla vzbudit domněnku, že jeho informátor o listině čerpal z jejího originálu. Cituje totiž z listiny „na panáckém dvoře Kameniči“. V tomto případě byl Feliksovým informátorem Josef Bařina, a to pravděpodobně prostřednictvím pracovníka kroměřížského archivu. Uvedená zmínka mohla ale vzniknout nepřesným čtením slova „kieremuzto“. Omyl v datování originálu původní výsadní listiny u Františka Linharta vznikl takřka s patotou nedůsledným čtením textu kopířáče, a tak slovo „czot“ bylo přečteno jako 1293. Lze tedy celkem spolehlivě předpokládat, že ani Linhart, ani Petř (Bařina) originál listiny z roku 1530 k dispozici neměli. Protože text listiny z kopířáče je významný pro regionální historii a jeho nuznost svádí k omylům, uvádím ho v plném znění.

My Stanislav, z boží milosti biskup olomoucký, v známo činíme tímto listem všem všude, i každému zviště, když čten, nebo ukázná bude, že předatoupl před nás opatrný Pavel Kyč, fojt náš lichnovský, věrný mljř a ukázná nám list, který na fojtství lichnovské po předěch svých měl od pana Jindřicha, někdy hraběte ze Šorfstojna (Šorfsteyna), který v č. 19 časy zámeck hukvaldský, i s tím co⁶⁾ k tomu zámeck náležel, držel.

A kterýchto svrcha psaný hrabě ze Šorfstojna listem Heřmanovi, někdy fojtu, i jeho dědicům a potomkům, les Lichnov (Lisnow), který od (jehošho) času tak řečeno polonem (Wladgebrecht)⁷⁾, dopustil klučiti od potoka Lubnie (Lubnie) až do mezi vernařovských (wernyrzowských) na ten způsob, aby ta ves Lichnov (Lichnow), jeáž svá polonem, vždy měla a mít má sedmdesát lánů. A on Heřman fojt, i jeho budoucí potomci, aby jeden lán role měl svobodný. A nedto, až by lesa vykláčeného a na pole vřeláného bylo, od lidí kteří by se tu usadili, aby těmúž fojtu i jeho potomkům od šestého lánu všechny platy náležely. A aby také měl svobodný mljř mouchný o dvoce kolech a až by toho potřeba bylo, aby měl kováře, pekaře, řezníka, ševce a ze soudů třetí peníz a pána dva.

A oznamí nám shora jmenovaný Pavel Kyč, fojt náš lichnovský, že má toho času čtyři sedláky, kteří mu čině a všelijaké poplasky dávají a roboty konají. A také že má pět, které sívo Hozarka a na té může sobě člověka osaditi. Tam že také drží kus role, ze které mu Klimek, člověk náš, dva groše platu dá a jeden den trávu kosí. Tamže se má k tomu fojtství dva lánů role a na tom jednom láně že může sobě člověka, neb dva i více, obsaditi.⁸⁾ Těž že má mljřa jeden mouchný svobodný o dvoce kolech a drahý pánsy a z té pty že má dávat každý rok platu jednou v roce při svatém Jiří třicet grošů bílých, jeden peníz hljř za groš počítaje, mince v Markrabství moravském obecně berně. Však by k té pte dřevo rubal, nebo rubati sobě dal, pak jen na těch místech které by jemu od hajných nálež, se svolením našim, nebo štednka našeho hukvaldského, ukázána byla. A také že má zabrádu a tři rybníky ve vsi u svého domu a těchto že si předkové jeho a také on učival bez překážek.

Tamže je dvůr náš pustý, který leží nad jeho stavením, a k kieremuzto⁹⁾ dvoce luka nálež. Vstoupil s námi v zákap dvěma lidmi, zejména tímto, Benkem Koláčkem a Matoušem Machem. I prosil nás jí jmenovaný Pavel fojt, abychem jemu listem našim tento dvůr o třech jitrech ušlech, kterýž jak se

v tomto listě jmenuje, k tomu fojství jmenovanému mu potvrditi račiti. A ta louka, kterou od nás zakoupim má, které mezi rolemi leží, aby v úhor pouštěná nebyla a to aby si háji.

Když mu vzhledem na jeho plná a spravedlivá prosba, byli uzavřeli všech věsni, které nám jak se svrchu píse jmenoval, a v kterých bytí v užívání je, milostivě potvrzujeme, chtějí tomu, aby nyní i na budoucí časy, již jmenovaný Pavel foj i jeho budoucí potomci, držitelé toho fojství, od nás i od budoucích nástupců našich, biskupů olomouckých, i od našich lidí při tom všem užívání toho fojství byli bez všechkých překážek, avšak bez dny vrchnosti.

K těmto již jmenovaným fojům Lichnovským, i jeho budoucí potomci, nám a budoucím potomkům našim, k zámku Hukvaldskému jsou činiti povinni; totiž s jedním kovářem v zbroji a třemi potřebami jakž na to náležejí sloužiti, nebo na zámku Hukvaldském býti, jakž by toho potřeba ukazovala a jemu byle oznámeno, kterou z těch služeb má konat.

Tomu na svědomí pečeti naší jsme rozkázali k tomu listu přeběsit. Dáno v psáno na zámku Hukvaldech ve středu před svatým Divilem léta Páně tisícého pátéhoho třicátého devátéhoho počtánce.¹⁰⁾

Co máme z textu konfirmace z roku 1538 soudit o původní výsadní listině. Především konfirmace nebyla provedena obvyklým způsobem, tj. nebyl opášen doslovný text konfirmované listiny a k němu připojen nový úvod, přičleněn nový text a závěr. Důvodem k stylizované nové listině se zakomponoval aktuální obsah listiny původní mohl být čtený přeložit listinový text do češtiny, nebo i její chabrný stav a zčásti nečitelnost. A tak konfirmace sestává z nového úvodu, v němž je zmínka o přechodu listiny, druhý odstavce je zřejmý výňatek z obsahu původní listiny, třetí odstavce je popisem praktického uplatnění výsad z roku 1538 a informace o jejich rozlišení před datem konfirmace. Čtvrtý odstavce stvrzuje zakoupení pravděpodobně kostelního díle pluzhny, pátý odstavce stvrzuje v listině uvedená práva. Šestý pak ukládá fojtu novou povinnost a listina končí závěrem.

Co bylo z původní listiny při srovnání s kozlovickou zakládací listinou¹¹⁾ význačného? Lze předpokládat, že úvod, údaj o díle doby osvobození osadníků od plátek, povinnost třikrát ročně sevéti pře a účelost se shromáždění fojtu a přislušenost k právní soustavě, jako zalesnění v roce 1539 už přehléti. Je to také již sklaďba řemesel, jež mohly být v případě potřeby zřezny (na příklad Lichnovský foj neměl právo zředit hospodář, právo svobodného kovu v konfirmaci chybí, ostatní výsady jsou shodné). Co je ovšem ke škodě regionální historie, že nebyl opášen závěr původní listiny se jmény svědků a datem. Je pravděpodobné, že mezi svědky mohly být i tehdejší frenštátský foj.

K problému datování původní listiny vydané Jindřichem z Přibora je možné uvést: Jindřich je v písemnostech doložen léty 1285 až 1307.¹²⁾ Věcně pak je listina určena odložitelní: po založení hradu Šostýna a před vydáním zakládací listiny Kozlovic. Zbytek textu původní listiny převedeny do konfirmace svědčí, že byla vydaná na začátku osídlování, takže souměrná s vytýčením pluzhny agrimensorem. Nelze vyloučit ani její vydání před provedením měřických prací. Užití plošné jednotky franského lánu v textu, ale vytýčení už většího franského lánu v termínu pak vydání listiny posuzuje před rok 1292.¹³⁾ Podle rozboru znaků pluzhni jednotlivých sídel na hukvaldském panství¹⁴⁾ a z příslušné časové řady vyplývá, že pluzhna Lichnava byla vytýčena na samém počátku řady druhého agrimensora, tj. asi v roce 1284 a listina pro fojtu Heřmana mohla být sepsána nejspíše následujícího roku.

Oslavec o zakoupení pustého dvora lze vysvětlit, že zde šlo o dílec území, který byl původně určen kostelu. A proto v období konfirmace farmaost se velmi hospodářstvím nebyla provozována, byl postoupen fojtu.

Závěrem je možné shrnout, že listina Lichnovského fojtu potvrzuje pravidla pro kolonizaci území v době hrabat z Přibora a že byla vydána pravděpodobně v roce 1284, ačkoli nelze vyloučit dřívější původ.

POZNÁMKY

¹⁰⁾ Gregor Wolny: Kirchliche Topographie von Mähren, díl III/1, str. 52, Brno 1859.

¹¹⁾ František Linhart: Vlastivěda moravská, II, Mistopis, Místecký okres, str. 53, Brno 1915.

¹²⁾ Bohumír Četyna (Strnaděl): Radhoř v minulosti a přítomnosti, str. 11, Nový Jičín 1968.

¹³⁾ Adolf Turek: Přehled dějin Koptivnice do roku 1850, Sborník „K dějinám Těty Koptivnice“, str. 13 a 20, Ostrava 1967. — VSONJ č. 27, str. 14.

¹⁴⁾ Jiří Felix: Město Frenštát pod Radhoštěm (na Moravě), str. 194–195, Frenštát 1904; Vlastivěda moravská, II, Mistopis, Frenštátský okres, str. 188, Brno 1908.

¹⁵⁾ Pravděpodobně František Linhart čtil slovo „xros“ jako 1293.

¹⁶⁾ Slovo „Wingebrecht“ je nutně překladat jako polom a nikoliv Polom, pochází pravděpodobně z původní výsadní listiny, když pisatel naznal listinový ani český výraz pro vyhraněný a polománý les, tj. polom.

¹⁷⁾ Porovnání-li výsady kozlovického a Lichnovského fojtu, zjistíme, že fojstům byl podáným šestý lán—dílec ze základní výměry sídla (38 větších franských lánů, nebo 96 franských lánů), nic nenasvědčuje, že by toto pravidlo bylo aplikováno i při rozdělování sídla nad tento rozsah. V Kozlovicích i Lichnově má foj svobodná dva dílce pluzhny, lán a dvojlán, o výměrách franského lánu, (i když je v Lichnově tato plocha vyjádřena jednotkou franského lánu).

¹⁸⁾ Pravděpodobně informátor Josefa Batiny čtil slovo „kteremuzto“ jako kmeništa.

¹⁹⁾ Listina je v kopii zápěna „jedním dechem“, při transkripci byla především rozčleňována na odstavce a souvětí, doplněna vyznačená písmena a spojky, výjimečně a v nezbytných případech upraven zřejmá nesprávná slova a upraveno psaní velkých písmen. K objasnění textu bylo vícekrát „od [jeho]ho čása“. Některé jména a názvy jsou v závočkách uvedeny i v originále. Viz Státní archiv Opava, pracoviště Olomouc, fond Arcibiskupství Olomoucké, inv. č. 19, Biskupský kopiař G, 1262–1557, č. 11, str. 15–15 v 8. 10. 1539.

²⁰⁾ Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (dále CDM), Tomus V, str. 13 až 14, č. 14, z 8. 9. 1294; listina je psána latinšky.

²¹⁾ CDM IV, str. 297–299, č. 227 z 29. 8. 1285 až CDM VI, str. 7–9, č. 9, z 15. III. 1307.

²²⁾ CDM IV, str. 382–383, č. 302, bez data 1297.

²³⁾ Viz Oldřich Tabáček: O vytýčení pluzhny na Hukvaldském panství, rukopis 1965. Z psaní Jindřichova přídomku 1285 z Hukvald, 1292, 1294, 1297, 1362 a 1307 z Přibora by bylo možné usuzovat, že Šostýn vznikl po založení třetího města, kdy pravděpodobně vytváření podmínek pro členění přiborské pluzhny panství vyvolalo potřeba nejen dalšího města, ale i hradu. Ten mohl vzniknout v období 1261 až 1277, tj. po návratu Franka a Jindřicha z Věstelska a před předpokládaným Frankovým úmrtím.

FRANTIŠEK PALACKÝ A EDICE STAROČESKÝCH PAMÁTEK

Ke 110. výročí úmrtí otce národa.

Jan Skutil

Otec národa, největší Čech 19. století František Palacký (nar. 14. 6. 1798 Hodslavice, zemř. 26. 5. 1876 Praha), jehož 110. výročí skoná v r. 1960 písně vzpomínáme, odnesl si právě ze svého rodného kraje! Jdu nejen k české historii, nýbrž i k našemu národnímu jazyku: proto i vydavatelství staročeských textů v jeho celoživotné vědecké práci hrálo mimořádně významnou roli, a to jak paměť povahy literární, tak i úředně právní. F. Palacký byl iniciátorem nejvýznamnějších editičních podniků na obou polích, a to jak v Časopise Českého muzea (kde docházelo k vydávání jednotlivých literárních památek, jak povahy lyrické, tak i epické a zejména právních), tak při vyvrcholení této práce v muzejním Výběru z literatury české¹⁾ v obou dílech v r. 1845, tak i 1868 a konečně na poli našich diplomatických památek soustředěných v mimořádně významném editičním souboru Archiv Český.

První editiční práce Palackého jsou v nejužší souvislosti s Časopisem společnosti vlasteneckého muzea v Čechách, v němž v jeho prvních ročnících od r. 1827 zastával funkci redaktora. A právě v tomto nejvýznamnějším českém vědeckém časopise 19. stol. vydal hned v prvních dvou letech tyto výrazné lyrické památky: Písně staročeské o postavě a mravech lidských,²⁾ dvě staročeské písně, 1). Píseň o Staroborkovi a Píseň věčné chudiny,³⁾ dále pak Staročeské milostné písně ze 14. a 15. století,⁴⁾ 162 lyricko-epických skladb Král Přemysl Otakar a Závěš⁵⁾ a komentářem od Josefa Dobrovského a konečně staročeskou básně Poslýcháje všickni toho, kdož žádá mědrosť mnoho.⁶⁾ Tyto Palackého edice ve staročeském transkribovaném textu byly začátkem publicity staročeské lyriky v českém vydavatelství pramenů vědec a poezie zvláště: byly starší než Hankovy edice v tomto časopise, jimiž byla především výtahy z některých nejstarších Sa. faticky⁷⁾ a zejména vynikající kritické rozborly tohoto staročeského literárního šátru spojeného s vydáním textů od znamenitého znalce staročeské literatury, jakým byl Julius Feilick (1833 až 1862).⁸⁾ Edice staročeské lyriky předcházely i Palackého vlastním vydavatelským počínám na poli českých památek protalckých a také právních, v nichž tzv. jeho největší zásluha na tomto poli.

František Palacký ve své funkci historiohra Království českého byl nucen často pracovat s původními staročeskými texty a některé nejdůležitější z nejstarší doby vydal ve staročeském transkribovaném textu, již v r. 1835 podal ukázkę z Knihy Rožmberské,⁹⁾ které však vzhledem k obtížnosti původního textu přeložil. V r. 1840 vydal pak tuto památku v úplnosti v prvním svazku svého Archivu českého.¹⁰⁾ Edice Knihy Rožmberské v ČCM hodnotí v úvodě situaci na poli studia staročeského práva a kriticky přehlíží nejdůležitější české právní památky. Knihu Rožmberskou považuje za nejvýznamnější z nich a místo původního názvu Práva starého pána z Rožmberka doporučuje název Kniha Radoslava; přispíval totiž její autorství Radoslavi, největšímu písaři zemskému v letech 1284–1287. F. Palacký dále informuje o staročeském právním

zřízení a otiskuje Zlomek o pohněch podle nejstaršího práva českého¹¹⁾ ve staročeském transkribovaném textu. Tento způsob transkripce, uplňující předešlý na jazykových znalostech Šafarikových,¹²⁾ by sice již dostalám přepisu noryhoval, ale pro svoji dobu byl vynikající. „Text původní, za příčinou jazyka, slohu i věci zastaralých, zdá se mi býti bez výkladu lakového mnohým nerozumitelný“¹³⁾ proto jej přeložil.

Upně tato památka vydal F. Palacký hned v prvním svazku svého monumentálního editičního souboru Archiv český v r. 1840.

V předmluvě k vlastní edici¹⁴⁾ shrnuje dosavadní názory o tomto právně-historickém díle a proti svému dřívějšímu výkladu z r. 1835 se domnívá, že toto dílo pochází až z doby po r. 1300, přičemž se snaží tento názor podrobněji doložit. Písně pak přináší i dodnes stále cenový soupis všech známých rukopisů Knihy Rožmberské a několik abecedně seřazených právně-historických termínů, jež vysvětluje. Vlastní edice ve staročeském transkribovaném textu označuje strany původního základního rukopisu této památky v zemských deskách, nemá ani varianty textu z jiných rukopisů, neprošl ani interpunkce, někdy přiznává, že její vydavatel srovnal celkem 14 rukopisů této památky, při několika směnách pak použil prací Hančových, neboť tento badatel chěl tuto památku rovněž vydat. F. Palacký domnívá, že dal k dispozici svoje textové poznámky k vydání této památky významnému polskému badateli Andrzeji Kucharskému.¹⁵⁾

Po právu se dostalo vynikajícího ocenění této Palackého edice ještě po 180 letech od Františka Čady (1895–1975): jeho svědomitost a kritičnost „musila dít celé naší vydavatelské činnosti právních pramenů v příštích letech nový pevný směr“¹⁶⁾ a Palackého předmluvu k této práci řadí „k nejlepšímu ocenění našich právních památek vůbec“ (tamtéž).

František Palacký v dalších letech věnoval pozornost mladším právně-historickým pramenům. Byly to v přední řadě Řád práva zemského, Majestas Carolina a Ondřeje z Dubě Výklad na právo zemské. Emendace při všech těchto svých edicích projevil jako ve své veškeré činnosti věcnou kritičnost; mnohá z jeho vydání jsou dosud nepřekonaná, i jeho transkripce staročeského textu je na svou dobu dokonalá.

Řád práva zemského (Ordo iudicii terrae) vznikl před r. 1348 jako soukromá příručka soudních obyčejů v procesech hraběcích i soukromoprávních; jejím autorem byl některý soudní úředník; původní text díla byl český, později byl přeložen do latiny. Palackému bylo známo celkem 15 českých rukopisů této památky,¹⁷⁾ později byl zjištěn ještě ve sbírkách Universitní knihovny v Brně text další,¹⁸⁾ (latinských — včetně z 15. století — bylo známo 6). Poprvé tuto památku vydal A. Kucharský¹⁹⁾ v r. 1838, čtyři léta po něm F. Palacký v Archivu českém.²⁰⁾ Tato edice představuje staročeský transkribovaný text s důležitou na odstavce podle pergamenového rukopisu někdejšího pražského magistrátu z první poloviny 15. století. Pod čarou přináší editor různocenný text, získaný studiem ostatních rukopisů, většinou latinských. V úvodě k tomuto vydání²¹⁾ oceňuje vydavatel tuto první příručku z hlediska právně-historického, zmínkuje se o edici Kucharského, septuje a hodnotí jednotlivé rukopisy a zjišťuje mezi nimi celkem trojí recenzi. Mýlně se domnívá, že původní znění díla bylo latinské; jeho názor přesvědčivě vyvrátili Hermenegild Jireček²²⁾ takto filiací recenzi této památky v duchu Palackého názvu přijmout.

Další právní památkou, o kterou se F. Palacký editičně zajímal, je Majestas Carolina, jež měla sloužit jako závazný zákoník českého státu v době Karlovy, ale pro odpor panstva, stejně tak jako při obdobných pokusech jeho předchůdců Přemysla II. Otakara a Václava II, ani tento velký panovník nespěl a dne

6. 10. 1355 předložený návrh zákona byl odvolán; jeho text však zůstal zachován jako soukromá příručka v několika rukopisech, především latinských,²⁴⁴ ale i českých, když jeho originál již v r. 1355 figuroval „shofel“. V českých textech této práce sledoval v moderní době F. Möllner²⁴⁵ celkem trojí verzi překladatelova. První překlad přesný podle latinského originálu sahá až po článek 123, jde o tzv. překlad rožmberský,²⁴⁶ druhý — volnější — obsahuje text památky až po 38. kapitulu a třetí pochází z doby podbrzdské.²⁴⁷

Latinský originální text vydal již v r. 1917 Pavel Jelina, staročeský text pak F. Palacký v *Archivu českém*²⁴⁸ spolu se změnami latinských podla F. Jellina s rozdělením na odstavce podle zmíněného rukopisu rožmberského a s různějším podáním dvou jiných latinských rukopisů; pod čarou jsou podány i varianty dalších překladů, místy jsou užitá zrušena i české odstavce.

V úvodu k vlastní edici podává F. Palacký stručnou všeobecnou právní historickou analýzu a charakteristiku tohoto díla s vyličením poznatí jeho vzniku; kriticky tu ocení záslužnou práci P. Jellina, který vlastně zrekonstruoval původní text, zamlkly v r. 1355. Teprve F. Palacký podal soupis a zhodnocení latinských i českých rukopisů; jeho vydání této památky je plně kritické a dodnes ceněné, sčítá především právo historický zřetel, z hlediska filologického byla na svojí dobu vynikající; dnes bychom v mnohém upravili jen jazyk v transkripci a záškrty i interpunkci, doplnili pak vydání ještě slovníčkem staročeských právních pojmů.

Poslední vynikající právní staročeskou památku, kterou F. Palacký vydal, představuje dílo Ondřeje z Dubé *Práva zemská česká*. Tato právní příručka někdyhožto nejvyššího sudího Království českého z devatenáctého let 14. století nebyla rovněž kodifikovány záměrem, ale jen soukromou pomůckou v procesním řízení; o její oblibě svědčí ta skutečnost, že je dochována ve 33 rukopisech z 15. a ve 16. století a v 7 rukopisech mladších.²⁴⁹ Po prvních edičních záměrech J. Dobrovského a V. Hanky pořídil své vydání této památky A. Kucharský a po něm F. Palacký v *Archivu českém*.²⁵⁰ Toto dílo napsal Faas Ondřeje z Dubé Výklad na právo zemské české. Jeho edice přináší staročeský transkribovaný text, rozdělený celkem na 123 kapitol, zanedává však ani, podle kterého rukopisu text pořídil, ani jejich soupis, odvolává se na dílo V. Hanky.²⁵¹ Textové kritických poznámek k této Palackého edici je málo, jde tu jen o povšechné zmínky, vyskytuje-li se kde jistě slovo nebo pasáž v rukopisných záznamech, F. Palacký se domníval, že zemští sudí Ondřeje z Dubé byli dva,²⁵² otec a syn. Žijící v letech 1343 až 1394, zastává i rodnoukman pásm z Dubé a zmínil se o jejich dvojnásobu. F. Čáda,²⁵³ když hodnotil Palackého edici z Dubé a zval památky, konstatoval, že „téměř nepoznáváme pečlivého vydavatele knihy Rožmberské, ba ani s edicí Řádu práva zemského v tuzemské svazku Archivu Českého nevíz ho sravnávat“ — F. Čáda se zřejmě zjevně domníval, že Palacký pracoval tu podle etických předpisů knihy Ondřeje; přesto však hodnotí kladně skutečný pokrok mezi edicí Kucharského a Palackého, který zřetelně především v pravopisných zřetelích a také v úplnosti vydání tohoto textu u domnívá se, že Palacký pro množství rukopisů a pro jiné oblibě „neviděl jiného východiska, než vydání Ondřejevu knihu v této úpravě, zvlášť, chtějí-li pomáhat brzy ji vydati pro širší veřejnost“ (s. 83).

Podává jsme souhrnnou analýzu jednotlivých edičních počínů F. Palackého na poli vydávání staročeských textů, pokud jde o působení a lyrickou tvorbu a editorství právních památek. Závěrem zhodnotíme jeho pracovní podněty při vydávání dvou nejzákladnějších souborů památek staročeského písemnictví krásného i dokladů právních, tj. jeho podílu při Výboru z literatury české a při Archivu českém. Projevovat-li F. Palacký vzácnou kritičnost při vydávání jed-

notlivých památek, je toto zřejmě ještě více při obou edičních souborech, při nichž bylo navíc třeba jistě daleko většího rozkladu po celém českém písemnictví než při edici jednotlivá.

S Palackého jménem je spojeno vydání prvého dílu Výboru z literatury české (s podtitulem *Od nejstarších časů až do počátku 15. století*), jenž byl publikován v r. 1845. Program díla původní rozvrh je podle K. J. Erbena²⁵⁴ napsal Palackého rukou. Výbor z literatury české patří mezi nejstarší české ediční soubory 19. století a ve svém rámci a rozvrhu byl přehledný až po 110 letech akademického Výběrem z české literatury.²⁵⁵ Čtením k muzejním Výboru předchází Šafaříkovy Počátkové staročeské mluvnice (s. 5–116), dále se pak přibírájí v chronologickém pořadí záškrty z nejvýznamnějších staročeských děl, ať již byly dříve vydány, nebo ta sestavovatelé čerpali přímo z rukopisných pramenů. V duchu své doby uznával Výbor za pravé jednotlivé básně rukopisů Královédvorského a Zelenohorského, ať již P. J. Šafařík v r. 1849 pochyboval o jejich pravosti.²⁵⁶ Každé ukázce ve Výboru vydání předchází stručná úvodná literární historická charakteristika, vztahující i k popisu rukopisů, jejich klasifikace a údaje bibliografické. Text je šířěn ve staročeském transkribovaném znění, je však užitkována v duchu Šafaříkových předstáv o staročeském jazyce a mluvnici. Volba ukázek je velmi obořebná a cílevědomá, mnohé památky tu byly vydány poprvé. Po edici ukázek následují věcné vysvětlivky, seřazené podle jednotlivých prací²⁵⁷ a obecně seřazené vysvětlivé slovo²⁵⁸ a čtenými citáty z textu; tento oddíl byl až do vydání Gebauerova Slovníku staročeského našim nejlepším a nejdokonalejším staročeským slovníkem. Ukazatel — rejstřík²⁵⁹ je dvojitý; uspořádaný podle nadpisů a podle incipit. Podle výše připomenuté sdělení K. J. Erbena měl při pořizování ukázek ze staročeského písemnictví největší zásluhy Josef Jungmann (1773–1847), jenž pomáhal především K. J. Erben (1811–1870), jenž pak připravil druhý svezek muzejního výboru v roce 1868 (první svezek vyšel v roce 1857),²⁶⁰ při tomto edičním počínu byla již část F. Palackého zaslouha.

Významnou vydavatelskou prací F. Palackého v jeho mladých letech bylo vydání díla Stáří letopisové části od r. 1378 do 1527 jako třetí a poslední díl řady vydávané F. M. Pelciem — J. Dobrovským, *Scriptores rerum bohemicarum* z r. 1829. Na tomto díle pracoval zhruba od r. 1824 do r. 1828 a podobně se mu právě zde rozšířil zájem, jak shrnout v jeden celek řadu redakcí kronik textové se od sebe lišících. Na tuto textovou práci navazoval pak Palackého dílo Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber (1830, 1839). V duchu soudobých předstáv vydal F. Palacký spolu s P. J. Šafaříkem v monumentální edici rukopis Královédvorský a Zelenohorský pod názvem *Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache, kritisch beleuchtet* von P. J. Š. und F. P. (Praha 1842). Bylo to v době, kdy byli oba ediční na největší úrovni, kdy otec národa konkretizoval plán k vydání všech nejstarších akt psaných českým jazykem.

Bylo to v r. 1840, kdy vyšel první svezek Archivu českého,²⁶¹ druhý pak v roce 1842, posílený za života Palackého v r. 1872. Toto důležité publikace, v níž se pokračovalo i po Palackého smrti, získala havatím pramenem pro studium především 15. století a zejména našich památek právních; obsahuje neustále bohatší důležitých dokumentů českého jazyka, ušlechtilých i v archívích mimo naši vlast, důležité materiálu, který F. Palacký shromáždil cílevědomě od mládí, od r. 1824. Vadná edice pramenů k době husitské²⁶² od K. Höflera dala mu přehlednost ke kritické studii *Die Geschichte des Hussitentums* und Prof. K. Höfler (1868) a také k monografii *Documenta Magistri Joannis Hus vitan, doctrinarum, causarum... illustranda* (1869), v níž jsou vydány kriticky nejdůležitější prameny, týkající se Jana Husa, věřnou latinské. Listiny a památky, vzta-

FULNECKÝ POBYT JANA ÁMOSE KOMENSKÉHO V KRÁSNÉ LITERATUŘE

Jiří Urbánek

Když v roce 1958 vyšel sborníček Jan Amos Komenský ve Fulneku¹⁾ uváděl v závěru též názvy jedenácti beletristických prací, jež se týkaly fulneckého tříletí v životě učitele národů. Od té doby zájem o Komenského ještě vzrostl, zvidněl v období kolem roku 1970, kdy si kulturní svět připomínal, že již uplynulo 211 let od smrti světového pedagoga ve vzdělaném Amsterdamu. Vyšlo několik životopisných prací, např. Josefa Polišenského²⁾ Pavla Flosse³⁾ a Milady Blákové-Štádové⁴⁾ ale též specializovaná publikace Jaroslava Pleskota, Fulnecké Intermezzo Jana Amose Komenského⁵⁾ a s níž zásadně polemizoval Adolf Turek⁶⁾. K otevření nové expozice Komenského památníku v roce 1970 napsal Adolf Turek knížku Bratrský sbor ve Fulneku⁷⁾.

Kolem pobytu Komenského ve Fulneku je jen málo nesporných dokladů, ale více legend, především z pera fulneckého kronikáře Felixe Jiřího Joschkeho. Jde-li o historii či práce výrazně charakteru kritického životopisného, tu je třeba věnovat velmi opatrně a dbát na přesnost každé formulace (např. spory jsou o to, kdy vlastně Komenský do Fulneku přišel, kde a kterým směrem definitivně odcházel aj.). Ale jinak je tomu u prací beletristických, jež připouštějí možnost odcházení aj.). Ale jinak je tomu u prací beletristických, jež připouštějí možnost odcházení aj.). Ale jinak je tomu u prací beletristických, jež připouštějí možnost odcházení aj.).

Ovšem životopisné romány mohou mít značně odlišný charakter, od tzv. literatury faktu (tj. esejisticky podané přesné fotografie) až po romány psychologické nebo pedagogicko-didaktické, kdy autor se může upnout jen k některým věrně zachyceným okolnostem o hod ním rozvíjet složitě předtvořené vymyšlených dialogů o vnitřních monologů, což vše směřuje nejen k lepšímu pochopení typu a charakteru zobrazovaného člověka, ale též vyjadřuje ideový svět a společenské zařazení umělece-beletristy. V posledních letech se zvidnělo i řada beletristických prací o Komenském, s různým posláním a s nastaveným uměleckým dosehem. Němci chtějí svým způsobem popularizovat Komenského osobnost, ačkoli mluví do různých prostředí anebo též diferencovaných věkových vrstev. Povšimneme si nyní jak česká próza zachytí fulnecký životní úsek Jana Amose Komenského, přičemž pomůžeme jen některé práce menšího významu.⁸⁾

Většinu autorů přistoupili k psaní o Komenském až po důkladné přípravě, často se značnými překážkami nebo s výhradami vnitřními a s kritickou neúdobou okolí. Např. Leontína Matěnová se vyznává v doalovce: „Bylo to odvědné předsevzetí. Jeden z největších kmenologů mi vzkázal, že má beletristickou práci o Komenském za nemožnou pro nedostatek zpráv z jeho soukromého života.“ Zkušený beletrista František Kačík po skončení práce rovněž uvedl: „Pocházím z Uberského Brodu. Snad proto má pracovníci tamějšího muzea Komenského odevdávna měli k tomu, abych se věnoval studiu života a díla svého velkého krajanu (v té době ještě, že se Komenský narodil v Brodu). Váhal jsem: dělat své představené latinských knih, dopisy většinou také v latině, nežádý soukromý život, mnoho záhod a tož, je těžké a odpovědné postoupit takový obřít úkol.“

Tímto skrupulemi zásadně netrpěl Václav Fryček,⁹⁾ autor rozsáhlé knihy s atraktivním názvem Čarodějky z Fulneku a s podtitulem Román z dob mládí J. A. Komenského.¹⁰⁾ Název je vlastně matoucí, protože jde o dobrodružství s překvapivými nabitými ději ve španělské kolonii v Americe, a šťastná postava zraje zloze jménem Paolo Giannino, který pochází z Neapole a hledá smaragdový medailón s tajemným záznamem alchymistů. Touží po dani Diadem de Gante a dokonce ji provádí až do Fulneku, kde se rovněž seje s mladým Komenským jako se svým přítelem ze studii. Fryček splétá dohromady vše možné, prostředí Indiánů, misenců, španělských kolonizátorů, inkvizice, Nizozemců, alchymistů, umělců atd. Fulnecké Komenský jsou v jeho díle jen vedlejším doplňkem, ze 62 kapitol se Komenský mihne jen v 9 z nich, přičemž Fryček kromě své vlastní bujně fantazie využívá i tzv. dopisů Komenského konaníkovi Woldemannovi.

V žádném případě netze tuto knihu považovat za seriální umělecké dílo ze života Jana Amose Komenského, jen za zneužití jména Komenského pro nálepku na rozsáhlý konglomerát divokých příběhů z prostředí alchymistů, dobrodruhů a španělské šlechty. Fryčkův Paolo Giannino je schopen všeho a zná někoho, např. vizionář Mikuláš Drábek ze Strážnice o Jiří Pítruse z Pírova, přítel Ka. Komenského, jsou zároveň jeho „dobrymi druhy“ (str. 347), s nimiž se setkává při opětovné návštěvě Fulneku: „Stará důvěra k této bezeslovným mužem, druhým ze škol, ona důvěra, která byla jako hojivý balzám pro těkavou nejistotu, mučili mě z přežitých letich, ona radostná důvěra přimělo mne k tomu, abych dohu Diadem de Gante poprosil o dovolení představit ji oba Moravany.“ A teprve od Drábka ve Fulneku se doví Paolo Giannino, že je zde nyní i Komenský, který má před svatbou. Fryček vkládá při tomto rozhovoru Drábkovi do úst neuvěřitelné výmysly, jako že Komenský byl v Pírově více zaujat Magdalenou Vizovskou než svým českobratrským kněžstvím (str. 354): „A zatím (...) byl vskutku hrozně rozptýlen, totiž vůči jiným lidem, a vskutku hrozně zaujat a sice výlučně Magdalenou. (...) Když nás před dvěma lety Jan Lánecký ordinoval na kněze, téměř jsem se styděl za své dojetí, neboť Jan Amos byl tak klidný a chladný, že jsem vedle něho vypadal jako děčko.“ K této příkladům není třeba nic dodávat a knihu Fryčkovu můžeme jistě právem vyloučit z okruhu životopisných románů o Komenském, protože Fryčkovy fantazie překročily jakoukoliv únosnou míru.

Ačkoliv krátký obrázek Jaro ve Fulneku od Vojtěcha Martínka¹¹⁾ zachycuje jen drobnou momentku z fulnecké školy, přece se o něm zmíním, protože je prvým kontrastem k nabubřelé práci Fryčkův. Martinek se opel jen a skutečně bezpečně známé, a přece na malé ploše podal výstižný obraz ušlechtilé osobnosti Komenského, jeho metody, vztahu k mladé ženě i k synkovi. V rozhovoru se Škrbenským je zmínka též o mládí Komenského a v závěru v bolestných otázkách naznačeny i další osudy: „Ze mu bude vyvráždě i ta mladá, plavá chot i ten synček rozkošný — a on že bude vyhnán do světa jako zbrácl, jenž musí prostít za přístěší a chléb?“

Penkud zastaralým způsobem, ale přece s nejlepšími úmysly výchovnými, přistoupil ke své rozsáhlé beletristické práci o Komenském Světlá v temnotách Rudolf Eliáš.¹²⁾ Poučil se bedlivě na odborných kmenologických pracích z počátků čtyřicátých let a snažil se zachytit celý život a působení Komenského, od narození v Nivnici až po pohřeb v Neardenu. Kniha měla ukázat Komenského jako vzor; jak naznačuje v závěru i básně Jan Amos Komenský končíci touto slokou: „Za zlatá slova, rady / v nás věky budou žít / Když náš Amos kročil, / i my chcem věčně jít!“ Fulneckému období věnuje několik pozornost a vyčerpává všechnu existující dokumentaci, včetně pschýchých rozhovorů s konaníkem Woldemannem, ale dodává i vlastní domysly, např. další takový rozhovor, při

němž oba odsuzují hraběte Thurn stojícího v čele stavovského vojska. Weldemann podle Eliáše dokonce mluví takto (v kapitole po počkání): „Ale pomatuje, hrabě Thurn není Jan Žižka z Trocnova nebo Jiří Poděbrad. Myslím, že hrabě Thurn je dosti sebeckým a možná i málo obětavým. Nechybí mu vlastnosti dobré, ho vojevůdce?“

V Eliášově knize je fulneckému pobytu věnováno více než 100 stran, tedy pětina knihy. Ale všechny tyto kapitoly nezachycují jen Komenského legendární nebo skutečné životní příběhy ve Fulneku, stačil zřejmě jako časový rámec, v němž se formou rozhovorů místních lidí vypráví o pražské defenestraci, o zimním králi Fridrichovi, o Bílé hoře a popravě českých pánů. Eliáš všechny děje v celé knize zpestřuje hojnými dialogy, přičemž proniká zřetel pedagogický (např. kapitola Příšly včely je vlastně poučným výkladem, jako by šlo o vyučovací hodinu). Kapitoly jsou většinou velmi krátké, jejich názvy stereotypní až neumělé (za sebou jdou třeba názvy Jan Amos má jít do Fulneku, Rozhovor s Fulneku, Do Fulneku, Rozhovor v klášterě, atd.). V tom Eliáš zvláštní invenční neprojev. Jeho jazyk působí jinak dosti zastaralé, jako mluva obrazců dvouticátého století, a z celé knihy vyznívá patos národně obranný, jehož hlavním projevem je podle Eliáše vyspělá školství ve šlépějích Komenského.

S velkou pietou a úctou přistoupila ke své práci Leontýna Mašínová.^[1] Jiz jsme citovali její vyznění z doslovu k prvnímu dílu trilogie Nesmrtelný putník (části Mladé léta Jana Amosa. Do labyrintu světa a Planoucí pochodně).^[1] Mašínová cití fakto a dobře zná řád doby, o které píše. Také její Komenský je především pedagog, stejně jako autorka tohoto životopisného románu byla učitelkou, navíc proti Eliášovi proniká v celém díle úcta k českobratrství, takže jde vlastně o popis života českých bratří na sklonku 16. a v první polovině 17. století. Hlavní posláním své práce vystihla Mašínová ve zmíněném doslovu takto: „aby se mu naši lidé nejen obdivovali, ale také hlouběji ho poznali a milovali; aby nebyl jenom naší chloubou před světem, ale někdo, koho budeme napodobovat v jeho statečnosti, vytrvalé a plánovitě pracovitosti a sebezoběťné službě lidem.“

V jejím pojetí života pronikají rysy ženství a užšchtílého mateřství, zvláště v prvním dílu o Komenského mladých letech, kde kromě postav historicky doložených uvádí i postavy fiktivní, mezi nimi zvláště „babčenu Trubcovou“ a „baču Juru“, kteří jsou podle autorky „představitelé lidových tradic“ – „fakněme – nositelé lůsky.“ Druhý díl až nevystihuje život Komenského v souvislému, jde o časové přerwy, s kapitoly o studiu v Píerov, Herbornu a Heidelbergu. Od 23. kapitoly až do závěrečné 47. pak je podrobněji zachyceno období fulnecké včetně základních informací o plánových dějích v Praze. Mašínová zcela poměrně fiktivní rozhovory Komenského s Weldemannem, ale nechá v době ohrožení prchat správců českobratrského sboru na hrád Viktájn, což není historicky doloženo. V knize vystupují smyšlené sousedé českobratrští i katolíti, kteří ve stycích s rodinou Komenského zastupují dobové názory a společenské hnutí. Mašínová cituje Komenského listy do nebe a v předposlední kapitole i jeho povzbudivou knížku Jeně Magdaleně. Názvy kapitol jsou krátké a přiléhavé (např. vchodní období manželského štěstí ve Fulneku nazývá Čas prozpěvování příšed). Komenský se podle Mašínové skrýval i v Třebíči o putoval i po Valašsku. Drastický životní předěl po zprávě o smrti ženy o děti při morové nákaze, zachycený v poslední kapitole druhého dílu, nese výstižný název Zhaslé světo.

Fulnecké období má v trilogii Mašínové významné místo, nejen rozsahem a počtem kapitol. Psychologicky zřejmě správně autorka vystihla, že od té doby jde již o jiného Komenského, který se musí nepokojně vyrovnávat s ranami osudu. I v posledním dílu, kde dojde k jakémusi období štěstí v novém manželství s Dorotou Cyrilovou, nese jméno Fulneck symboliku něčeho nepřebohleného (např. v ka-

pitole 4 – „Jakže! do!“). Jeho domov, Píerov, Herborn, Heidelberg, to všechno už trochu zná, ale jméno Fulneck nepadla v jeho vypravování cestou ani teď vůbec. Ze zřetelně své duše vynéší Jan Amos a klade jí do klína jen pár obličků. Zdátena tak? Jisté několikrát v dalších kapitolech se Mašínová waci k Fulneku a dokonce v předposlední kapitole starý Komenský znovu myslí na to, jak shořela jeho knižovna na fulneckém náměstí. Trilogie nekonečně smrti Komenského, ale na počátku posledního životního období v Amsterdamu pod patronací rodiny de Geer.

Mašínová je velmi dobrá vypravěčka, dovede čtenáře stále upoutávat, aniž používá místy zvláště dramatického napětí. Její text je pestrá a v celkovém tónu vyrovnaná, dialogy živé a čtivé. Podle mého soudu její Nesmrtelný putník bude srovnávaná patřit k tomu nejlepšímu, co česká krásná literatura podala o Komenském.

Přimo dětem byla určena knížka Františka Pražského^[2] Ráj srdca.^[2] Jmu to vlastně jen vybrané kapitoly ze života Komenského, psané slobem přístupným dětem. Místy až blízký tón, jak se vyjadřují pohádky (např. v kapitole Setkání s českým králem popis svatby Fridricha Falckého). „Komenský ještě živě pamatoval na jeho svatbu s princeznou Alžbětou, na slavné tehdy jejich vjezd do Heidelbergu, kde stadoval o kde viděl všechnu tu nádheru a radost, komnaty, kooe i kočáry nádherné, tvarš předpovídných, na nich kočové jesto promovano pohlívali bílký, v nichž byly zapleteny stuby stříbrné a bílé květiny.“ Komenský je v knize podává v jakési stylizované podobě, zvláště v období fulneckém. Jež je faktograficky a Pražsko poplatno starším legendám (v kapitole Mezi dětmi): „A včely usedaly na bratra Amosa, což mu po vlnách, po tvdých, po rákos, jako k světému Františkovi z Assisi přilétali ptáci. Razumily mu a on jim.“ V dalších kapitolech Pražák zachycuje majáles českobratrských dětí, jež byly napadeny katolíky, rozboje o slavnosti Božho těla a uplyné dwo „čarodějnic“ ve Fulneku. Odchod Komenského z Fulneku je vystižen jako romantický útek, jako „odchod do ciziny“. Jde v podstatě o knihu specifickou, v mnohém obsahově přikonanou, nicméně po stránce literárního projevu pozoruhodnou.

Rozdílné psychologické dílo Miroslava Hanuláka^[3] Osud národa^[3] o Putník v Amsterdamu^[3] není běžným životopisným románem. Komenský se v díle jakoby stále vrací do své minulosti, od r. 1668 až do období emigrace z vlnití, přičemž život ve vlnití včetně pobytu fulneckého je zcela pominut. Hanulák každé jednání Komenského a jeho okolí podává v přesvědčivých detailech a hlubokým psychologickým proclitěním, ze všech autorů, o nichž píšeme, proniká nejvíce do duševních hnutí učitele národa. Ale nezabývá jen v Komenského, nýbrž v široké řesce zachycuje i ostatní osudové děje, tažení armád a jednání státníků.

Ovšem i v této vcelku neobvyklé knize se nakonec objeví Fulneck, až v úplném závěru těsně před smrtí Komenského. Fulneck je i v Hanulákově knize symbolem toho nekrásnějšího, co Komenský prožil a co se z nejlíbších vzpomínek objevi znovu v den smrti. V Hanulákově podání je zde Fulneck poetizován až do nadzodské snovy i nebudu na škodu, když si z jeho knihy očitujeme další pasus (Putník v Amsterdamu, str. 471–472): „I když nyní bděl, měl v očích kvetoucí lučinu na pravém blesku říčky, jejíž bystrý proud se v prchavé hře snoubil se slunečnými paprsky. Po obou stranách se zvedly tálle kopce a neduška vzduu uzavřela obraz kulisa zelenomodrého lesa, řyzující se ostře vrcholkem každého smruku nebo borovice proti nebeské modři. Rozněval tu krajinu, přijímal její líbeznost, naslouchal četvrtákové melodii vlnk narážejících na mochem porostlý baivan. Vzduch voněl senosečí, i když tedy ještě pokoseno neměl. Krádoil proti proudu a spěchal, nevěda ani proč. Pohled na luční kvítí a bzukot včel vyvolávaly v něm poetickou náladu. Jindy by byl skládal hymnus za půvabné jaro, tentokráte byl

jen poslušen příkazu, aby si pospíšil. A potom zohlédí v zřetelně přehlénu ženu. Neslo na ruce dělátko o druhé, starší poskakovalo kolem ní a ukádnlo se do trávy, jako by trhlo kvítky. Na okamžik se zastavil, jak se mu srdce rozjásalo nezapřelou předtuchou. A hned potom si vzrušeně uvědomoval, že to jsou přece oni, pro něž spáchal Zrychlil krok, nejasně vzpomínky se v něm spiraly, zmocňoval se ho dychtivost, aby byl blíž, aby se v něm rozjasnilo znepokojení, které působilo elast a podněcovalo nělnou touhu. Znenadání mu vstaly nohy, jako by postupoval proti proudu bystřiny. Přece však rozaznával odraz slunce na oblásk hlavice o vídání ženina šatu. Viděl, že se zastavil, cítil dotek jejích obl, zardoval se, když ona porvedla ruku a zamávala mu na uvítanou. Slyšel, že něco říká chlopecovi, který se k němu rozběhl. — Janičko! Magdalénko! Čtělí vytklínat, chtěl a nemohl, protože oněmá; avšak pocit vděčnosti se v něm stupňoval s poznáním, že se vrací.* Až dosud ne v této zděně vzpomínka neobjevilo jméno Fulnek, teprve v závěru nádherného snu umlňuje Honuž větu: „Neptebalel Fulnek, nebyl v něm zout spiatitostí životního běhu.“

Vie jako historik než beletrista přistoupil k dílu o Komenském Miloš V. Kratochvíl.²¹⁾ Kniha s názvem Život Jana Amose²²⁾ vyšla již třikrát a v titulu nese označení Román. Avšak není to ve skutečnosti vůbec typ románu, jak si jej předstává literární teorie, nýbrž stylisticky živě zpracovaná tzv. literatura faktu. Kratochvíl se drží jen zcela prověřených historických reálií, nepřivádí na scénu žádné další vyslovené romány, tj. smyšlené osoby, nikde se neobjevují dialogy, nanejvýš citáty z korespondence nebo ze spisů. Jde vlastně o typ kritického životopisu, tedy o dílo vědecké, ale na některých místech jsou skutečně velmi dramatické události podány v živých prozaiických obrazech (např. při požáru Lešna: „Je to celistvé hnízdo plamenů, z něhož do chvíli vystřelují hvězdičky jakék, jak je na pozadí nočního nebe vypalují ojedlně záře zvláště vstýchých hlařin z krovů stodol, kolen a vojenských skladů“). Ale nikde nejde o byriama rázu Miroslava Hanuše, jen o poutavě popsanou historii.

Kapitola věnovaná fulneckému období se jmenuje Léta lidského štěstí. Je podána velmi střídlivě, je to jen suchá faktografie. Město ne zcela přesně charakterizuje Kratochvíl takto: „Fulnek ležel vysoko na severu při moravsko-slezské hranici a poblíž hranic slovenských, jakoby na křivovate nejzřejmějšího putování ze země do země. A vždy se tu čast putovník usadilo. Dávně měli příbuzenské vztahy k slovenským rodninám, nejdnoho obyvatele došlo Šlezsko a Polsko“. Hodně místa věnuje Kratochvíl listům do neba. Těž tato kapitola jasně prokazuje, že v případě M. V. Kratochvíla naprosto nejde o román, nýbrž jen o stylisticky živou charakteristiku historických událostí. Vidíme to i v závěru kapitoly: „Fulnek — doba osobního štěstí. Doba poprvé uvědomované plnosti života, mužského, tvůrčího. Léta rodinného uspokojení; paní Magdaléna dala právě život zdravému synkovi. Úradný čas bez pochybnosti a rozpolcenosti. A zároveň doba prvých úspěchů; úspěchů v tom smyslu, že Komenský poprvé uskutečňoval něco ze svých snů v trvalé podobě, tj. ve formulacích svěřených papírů.“ V další kapitole nazvané Nebesa bouří se otvářejí je zmínka, že Komenský s vokem, kde má své spisy, opouští Fulnek a ukrývá se v okruhu Žerotinského panství kolem Louisa.

Ve třetím vydání Kratochvílovy knihy je doslov známého znalce starší české literatury Josefa Hraběky, v němž se opět znova nepřesně mluví o „románu“. Podle Hraběky: „Ostředním motivem románu je putování.“ A poněkud dále píše Hraběka větu, která dokonce nepřmo svědčí proti „rovnoprávnosti“: „Mýšlenkový svět Komenského je v románu podán přesně, je vidět, že knihu psal skutečný historik.“

Zbývá nám poslední autor, který k životu Komenského přistoupil opravdu jako „románopisec“, František Kožík.²³⁾ Jako spisovatel ležce tvářil a snadno

improvizující dosáhl největšího úspěchu právě několika životopisnými romány.²⁴⁾ O Komenském psal poprvé v roce 1938, při příležitosti světové výstavy v Bruselu.²⁵⁾ Šlo o také rozhlasovou hru a Komenském cestou světa.²⁶⁾ podílel se i na filmovém scénáři. Jeho světlo v temnotách a název, jenž počátkem přelomu započal román Elidáv, vyšla v roce 1970 je ve třetím vydání.²⁷⁾ Tato světla není ještě román, nýbrž pouhopouký kritický životopis podobný práci Kratochvílovi, psaný velmi hutnou a čtivou formou. Začíná návratem Komenského ze zahraničních studií o jeho vzpomínkou na mládí léta. Uvěřením způsobem pak prochází všemi dalšími životními úseky, až po smrt Komenského, s hojnými citacemi jeho díla. V závěru umlští informativní kapitola Odváždavná pochodná, kde svrdí dolejší osudy a rozšíření Komenského prací až do našich dnů. Kapitola o fulneckém období nazval Šťastné léta. Začíná ji poněkud lyricky („Přerobnými jitra vcházely pokojně podzimní dny do fulneckého údolí“), ale jinak je to věcně vystrčené pedagogické a tvůrčí práce Komenského a jeho pěkného vztahu s manželkou Magdalénou. Kožík se stává opatrně a kriticky k legendám; o údajných disputacích s augustiniány uvádí jen tuto střízlivou formulaci: „Škola stála hned vedle starého augustiniánského kláštera a nebyla malá, aby se správcové školy o pře-více kláštera [!] natrvalo vyřekli.“ Fulneckou kapitolu doplňuje autor základními informacemi a o převratných událostech v Praze a končí ji ústákom Komenského. Na počátku druhé kapitoly V úřytech píše: „Komenský utekl najdříve do obce Žerotína a Sternberka.“

Ale charakter životopisného románu po předchozejících Kožíkových informativních příručkách má teprve Anděl míru, podtitul Vypovědi o Janu Amosovi Komenském.²⁸⁾ Je určen pro čtenáře od 13 let, psán dialog zvanou formou a s mnoha výstižnými obrázky a dokumenty je velmi vhodnou a přitažlivou informací pro neššířší vrstvy. Dó se sravnat jedině s prací Leontýny Mašínové, i když jde o dílo značně souvlejší a rozlehem mnohem menší. U Mašínové šlo o tvorbu vysloveně literární, tak jako v díle formě též u Miroslava Hanuše, kdežto Kožík s románovým podáním spojuje i reportážní spóš a nevtrovou didaktičnost. Šťastným letům s Magdalénou ve Fulneku věnuje kapitola VI. — Hrošivě mračno (nebláhé tušení z pražských událostí), VII. — Střiznost chudých (Listy do neba) a VIII. — Tragická bitva (bělohorské důsledky a odchod Komenského a rodiny v květnu 1621 do Přerova). Nicméně všechny kapitoly z fulneckého období jsou naplněny především popisem historických událostí v Praze. Ovláem v kapitole VIII. parafrazuje spor o Boží léta ve Fulneku, popisuje setkání Komenského a převorem „Waldemanna“, při němž sekretář Schilling dal Komenskému facku. Podle Kožíka padají Komenský zanechal rodinu v Přerově a ukrývá se ve dvorci v obci Žerotína. Podobně jako ve světlu v temnotách, i zde Kožík umlňuje no závěr oddíl Dobrodružství díla, živě podanou informací o pozdním rozvoji kmenologické bádání a o vlastní návštěvě Nizozem a vstáech Komenského.

Náš přehled přesvědčivě ukázal, že česká křesná literatura věnovala fulneckému období 1618—1621 značnou pozornost a chýpala zdejší pánbení Amose jako nejsvětější životní kontrpunkt (pochopitelně včetně dětství Jana Amose až do smrti rodičů, ale o tom se ví promdlo) k dalším úsekům hleďdná a stěhování po Evropě, což vše již bylo poznamenanou drastickými důsledky Bílé hory. Nejlepší vskutku uvědomě zachytila tato období Mašínová, jako výstražný příklad opaku můžeme uvést Václava Fryčka. Lze ovšem předpokládat, že toto naše obhlédnutí po české práci není už jednou provždy uzavřeno, nýbrž po více letech bude je možno doplnit zprávou o dalších nových beletristických dílech.

Poznámky:

- ¹⁾ Králové nakladatelství, Ostrava 1958, 2. svazek edice Profily, 80 stran. — V 16to novelistické připomínáme i zapomenutý spisek J. Kramáře Falneck, nákyt hlavní sídla českých bratří na Moravě, Kramář a Pracháčka, Olomouc 1878 (stran 52).
- ²⁾ Jan Amos Komenský, edice Odkazy pokrokových osobností naší minulosti, Svobodné slovo, Praha 1963, 160 stran; II. přepracované vydání vydal Melantrich, Praha 1973, 9. svazek knižnice Odkazy, 276 stran.
- ³⁾ Jan Amos Komenský, Od divadla věcí k dramatu člověka, Profil, Ostrava 1970, 204 strany.
- ⁴⁾ Comenius, Versuch eines Umrisses von Leben, Werk und Schicksal des Jan Amos Komenský, Universitätsbibliothek — Academia, Oslo — Praha 1963, 892 strany.
- ⁵⁾ Profil, Ostrava 1970, 220 stran.
- ⁶⁾ Ve svazku 8—9 Vlastivědného sborníku okresu Nový Jičín, 1972, str. 65 — 72.
- ⁷⁾ Vlastivědný časopis, Nový Jičín 1970, 52 stran.
- ⁸⁾ Ponecháme např. stranou povídku Leontýny Malinové Falnecké vrchnost a pastýři beránci, otištěno v Jednotě bratrské, 30 — 1952, číslo 67, str. 68—70; dále knižku Jaroslava Pasovského Boule a duha, Kuchař, Hrodec Králové 1946; Povídku Augustina Procházka Zerotinský lev, knižnice Mladí, Brno 1934; komediální knižku Josefa Tkadlce Zerotinská, jenž se vrací, Křesťanský spolek mladých v Cochčích, Praha 1942. — Ani do beletrie, ani zcela do historické literatury nelze zaradiť dilematiká, ale přesto doba myšlené díky kulturněho měřítka před druhou světovou válkou. Bt. V. Opplke, který zde v roce 1928 vydal vlastním nákladem Z kroniky staroslovánského města Falneku, působit J. A. Komenského (184 stran).
- ⁹⁾ Narodzen 29. srpna 1857 v Malesčicích v Plzni, byl knihovnkem v Náchodě, psal básně, prózy i dramata.
- ¹⁰⁾ Toulácký ok Moravce, Praha 1942, 5. svazek edice Východ a Západ (470 stran). V knize je výslovně uvedeno, že vřchází „K 350 výročí narození učitele národů J. A. Komenského“.
- ¹¹⁾ Výtavná knize Na cestách národního ducha. Čtyřcet miniatur, Iskra, Opava 1948 (str. 47—52).
- ¹²⁾ Narodzen 19. dubna 1878 v Pavlově u Telče, ředitel měšřanské školy v Ostravě. Knihu vydal Lev Bílek, Místek 1946 (560 stran).
- ¹³⁾ Narodzena 16. března 1882 v Plzni, bylo učitelkou a napsala množství prool pro děti a mládež.
- ¹⁴⁾ Vycházelo postupně v letech 1957—1961, druhé vydání vyšlo v Melantrichu v Praze 1963 (I. díl 236 stran, II. díl 314 stran, III. díl 506 stran); třetí vydání Melantrich, Praha 1992.
- ¹⁵⁾ Žil v letech 1885—1948, autor knih pro mládež a redaktor časopisu Mladý svět.
- ¹⁶⁾ Státní nakladatelství dětské knihy, Praha 1958 (234 stran).
- ¹⁷⁾ Narodzen 15. května 1907 v Praze, autor několika románů psychologicko-analytických.
- ¹⁸⁾ Třetí vydání Československý spisovatel, Praha 1957 (672 stran); první vyšlo v roce 1957.
- ¹⁹⁾ Druhé vydání Cs. spisovatel, Praha 1967 (482 stran); první vyšlo 1960.
- ²⁰⁾ Narodzen E. ledna 1904 ve Vídni, archivář a filmový dramaturg, celá jeho doletristická práce je založena na odborné historické specializaci.
- ²¹⁾ Cs. spisovatel, Praha 1975 (269 stran); druhé vydání Cs. spisovatel, Praha 1979, třetí vydání Cs. spisovatel, Praha 1984 (284 stran) — vydáno se souhlasem ministerstva školství ČSR jako žetba pro školy středních škol. Vyšlo v edici Vytřaně spisy Miloše V. Kratochvíla.
- ²²⁾ Narodzen 16. května 1909 v Uherském Brodě, navštívil a rozhlasový pracovník, později filmový dramaturg a scénarista.
- ²³⁾ Psal o pantomimu Debareuzovi, Josefa Mánesovi, Comeniově, Cervantsově a Zótopkovi.
- ²⁴⁾ Basestný a hrđinský život Jana Amose Komenského.
- ²⁵⁾ Uloženo v Muzeu J. A. Komenského v Uherském Brodě pod signaturou CO 84 B — F.
- ²⁶⁾ Podtitul Basestný a hrđinský život Jana Amose Komenského, Státní pedagogické nakladatelství v Praze (176 stran).
- ²⁷⁾ Albatros, Praha 1994. Edice Životopisy, svazek 16.

ARCHITEKTURA V NOVÉM JIČINĚ NA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ

Tomáš Bouda

Secese byla natolik výrazným jevem v dějinách umění i životního stylu, že během historicky krátké doby byla nikoliv přehodnocena. Hodnotící škála obsahuje extrém negativní, kdy secese je hodnocena jako přímo škodlivý omyl, i pozitivní, který se v posledních letech u nás projevil na retrospektivních výstavách i v běžném životě Evido v kaligrafických reklamách či v záplavě reproduktů plakátů Alfonse Muchy. Přehodnocení je i pohled na architekturu, vzniklou na přelomu 19. a 20. století. To je důležitě, protože působení secesní architektury je výjimečné. Je častěji a do značné míry nežádáno na módním zájmu. Je natolik častě (alespoň v některých městech), že pduc výjimečnosti ztrácí a budovy jsou považovány za typické pozůstatky historické zástavby. I v Novém Jičíně jsou to nejčastěji fasády budov, které po době secese zanechaly, jako secesní jsou ovšem označovány pouze budovy zdočené především fylomorfni dekorací. Je to zcela v dobu náročné, které tomuto uměleckému směru přisuzují pouze řešení vnějšku stavb zplněným lektoničností a z počátku naturalisticku a později stylizovanou dekorativností. Přitom cíl secese — jednota průčelí a půdorysu — bývá přisuzována architektuře modernistické, z níž vychází umění 20. století a která bývá stavěna do přímého protikladu k architektuře secesní. Přes určité rozdíly a protikladné myšlenky i jejich řešení syntetické podstaty secesního stylu spěchá k překonání dualismu funkce — zdobnost, vytvořeného architekturu historismu. Zdejnka ne všem architektům se to podařilo a velká většina secesních realizací se skutečně spokojila a výše uvedenou vnějškovitostí. Konečnoucí je logické, že v otápe hledění se objeví celá řada elegantních uliček, polotvarů, ale i protikladných náročné. Z nich vyplynou z odstupu několika desetiletí současnky neviditelně různé fáze a směry jednoho uměleckého proudu.

Architektonicky významné stavby v Novém Jičíně vznikají již na počátku 80. let 19. století. Je to doba, kdy ještě nezvyčtěně určoval vzhled budov historismus, který však zároveň vřvojem formálního aparátu připravoval cestu secesi.¹⁾ V 80. letech prodlává Nový Jičín výrazný ekonomický vzrůst, doprovázený zvýšeným stavebním ruchem a snahou po reprezentativních budovách. Toto dšili nepostrádně urbanistické koncepce. Pozdní bourání hradeb způsobilo oddělení historického středu města od nových zástavby, Ulice Tyršova, Nikšne Holojanské, Sokolovská a nám. Čs. armády obkličují toto historické jádro a vyznačují pévodní okružní ulici vedoucí kolem hradeb. Uvedení skutečnost vedla zejména představitelé města k relativně honočné koncepci zástavby volně západní části města a vytváření výstavbné třídy, jak tomu bylo ve Vídni a později v Brně. Ve Vídni bylo uplatněno velkorysé řešení propojení historického jádra s předměstskými osadami, které vycházelo z uličních radiál protaých v místě zbořených hradeb prstenec parků a výstavbou okružní třídy. Toto koncepci následovalo reguláční plánem z r. 1863 rovněž Brno.²⁾ V Novém Jičíně je výsledek podobných snah zachován zejména v jihužpadní části, v Tyršově ulici a třídě K. Gottwaldova, a je spojen s vídeňským architektem Otto Thiesenmannem, absolventem Vysokého

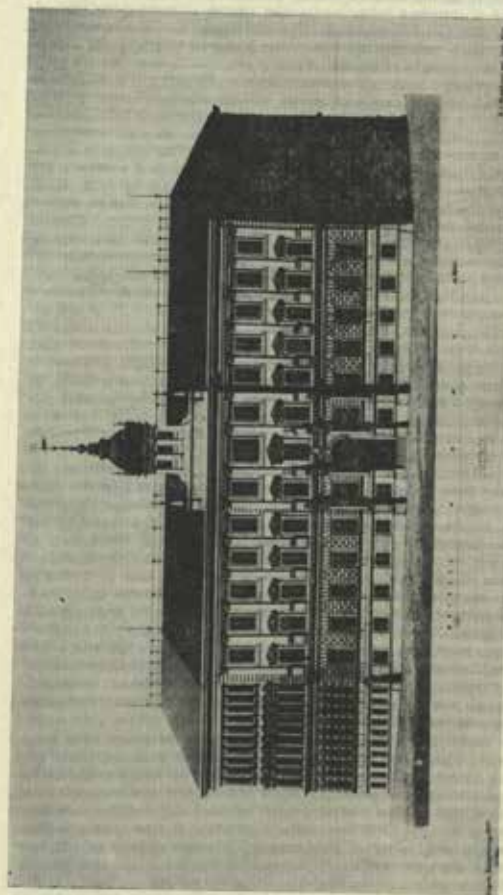
učení technického a Akademie výtvarných umění ve Vídni.³⁰ Na počátku jeho zdejšho působení je projekt budovy krajského soudu (Gottwaldova 1).³¹ Architekt vycházel při návrhu z italské renesance. Nejkrásnější částí fasády je boční průčelí s jonskými sloupy a klasicistním tympanonem.

Přodory je zřejmý z fotografické přílohy. 4. září 1879 byl položen základní kámen a předání nové budovy, její výstavba a zařazení stálo 75 000 zlat, se ukončeno 17. 10. 1880.³² Výtvarná stavebních prací prováděla místní firma Heinricha Czirkého, sochařské práce C. Feldebecher, malířskou výzdobu Julius a Eduard Veitovi.³³ Z podobných stylových inspirovaných vycházel Thienemann při projektování protilehlé chlapecké obecné a měšťanské školy a vyškli reálky (Gottwaldova 4), stavěné v letech 1881 — 1883.³⁴ Stavbu prováděla firma Richarda Klose, vyškli reálku dokončoval měšťanský stavitel Dominik Rensch. Rovněž německý Spolkový dům projektoval Otto Thienemann (Gottwaldova 5).³⁵ I tato reprezentativní budova vychází z italské renesance. Dominantní je sloupový portikus. Spolkový dům vznikl z bezprostřední potřeby. V r. 1882 byl pro nespůsobilost uzavřen jediný sál, kde se konaly divadelní představení, koncerty a plesy. Sběrkami, dary a úvěrem bylo získáno 75 000 zlat a v červenci 1885 mohla být zahájena výstavba. Slavnostní otevření se konalo v říjnu 1886. Starší práce prováděly místní firmy H. Czirkého, R. Klose a J. Bluma. Kamenické práce provedl rovněž místní řemeslník Josef Leide, malířskou výzdobu Julius Veit, ale štukátorskou a sochařskou výzdobu Laděk Strictus z Vídně.³⁶

Přítomnost vídeňského architekta v Novém Jičíně využila místní buržoazie i pro své soukromé účely. V sousedství krajského soudu si nechala podle plánů O. Thienemanna postavit obytný dům Anna Rindlová (Tyršova 2).³⁷ Také nejbohatší novojičínská rodina Hücklů stavi dvě rodinné vily, které tento architekt navrhoval (Revoluční 40 a 48).³⁸ Postaveny byly v letech 1880 — 1882 opět v neorenesančním stylu. Zajímavé je dispoziční řešení — dva přídory a i formálně stejné objekty zrcadlově umístěné. Uvnitř zůstaly zachovány dřevěné kazetové stropy a sálů polkozenné nástropní malby Eduarda Veitha z r. 1882.

Neorenesanční je i budova divoč obecné a měšťanské školy (Tyršova 1).³⁹ Projekt Heinricha Clause a Moritze Hinträger byl vybrán v konkursním řízení v r. 1885. Autorem byla díma přednost především proto, že dokázali v nevyhodných terénních podmínkách a stavebních limitech najít řešení pro symetrickou konfiguraci (viz fotografická).⁴⁰ Projekt počítal v přízemí se šesti učebnami pro obecnou školu, dvěma kabinet, tělocvičnou a šatnami, v prvním poschodí se čtyřmi učebnami obecné školy, kanceláři, konferenční místností, kabinetem a bytem ředitele školy, v druhém poschodí pak se čtyřmi učebnami měšťanské školy, kresličnou, kabinetem a dvěma dalšími pracovny. Nadstavba byla určena pro astronomická pozorování. Stavbu realizoval v letech 1886 a 1887 měšťanský stavitel Josef Langthaler.

Historismus se na veřejných budovách udržoval i v 90. letech a zasahoval i do státní dvacátého. Příkladem mohou být spolkový dům Dělnického vzdělávacího a podpůrného spolku (Havlíkova 14), navržený R. Klosem v r. 1896,⁴¹ nebo nová budova okresního soudu, zaplňující volné prostranství v Tyršově ulici.⁴² I když je zde fasáda klasicistnější, členění jasnější a ploché, je důkazem urbanistického cíle místních stavitelů. Podle zprávy o slavnostním předání budovy okresního soudu ze 17. 7. 1904 byl stavitel Josef Blum, vnitřní výzdoba však prováděli mimojičínští umělci a řemeslníci: „... Malba místnosti je velmi krásná, takovou novojičínští majou s to provést...“⁴³ Ani tzv. Jubilejní školní budova (Komenského 68), postavená Josefem Blumem podle plánů městského stavebního úřadu a kolaudovaná 2. 6. 1900,⁴⁴ se přiklání od přísného historismu nevídeňské, i když se zde uplatňují spíše prvky francouzské renesance a v několl-

H. Claus a M. Hinträger: Divoč obecná a měšťanská škola v Novém Jičíně 1885—87.

ka názncích fytorozetní dekorace secesní. V budově byla umístěna chlapecká a dívčí obecná a měřičská škola, což po uměleckých a příslušnostech. Za pozornost ještě stojí, že v čele městského stavebního úřadu, který vypracoval plány, byl v letech 1904 — 1908 Christoph Glaser, jenž podílel na sebe upozornil zejména secesními realizacemi v Olomouci.²⁰

Z období přímého historismu veřejných staveb pocházejí i dvě ryze české realizace. 20. 5. 1894 byl slavnostně otevřen Národní dům, který vznikl přestavbou domu č. 7 a 9 v dnešní ul. Jana Švermy.²¹ Nepodařilo se mi zjistit, kdo Národní dům projektoval i stavěl. Původní vzhled byl několika přestavbami změněn. V r. 1907 byla dostavěna budova první české školy (Čs. armády 13), kterou zřejmě prováděl stavitel Šmýd z Valašského Meziříčí.²² V r. 1910 byla k této budově přistavěna další část a v této podobě, architektonicky velmi střihavě, výsostně třířivými finančními starostami české menšiny, stojí budova do dnes.

Historismus devadesátých let, uplatňovaný na neveřejných architekturách, však již postrádá snahu po stylové čistotě. Slohové prvky se prolínají, mnohdy s velkou fantazií, jindy zcela netvůrným způsobem. Tento vývoj, dokazující zároveň znalost nového způsobu bydlení, šifrovaného z anglických zahraničních měst, je možné sledovat převážně na domech bohatých kapitalistických podnikatelů.

Stalo se i vlivem továrníka Maxe Preisenhamera (Sokolovská 11). Působí honosně rozvržením průčelí, v němž náročí imitují historická vzhledová zakončení, a asymetrickou trojkřídlou dispozicí, vzniklou navázáním na traktu továrnických budov, obklopujících původně celou plochu vymezenou okolními komunikacemi.

Na vliv klubovníckého továrníka Antona Feschela (Dukelská 215), se uplatňuje tradiční motiv arkádové lodže. Zde je však její význam potlačen protahými bočními risality, které nespojují křídla zámeckých budov. Zdá se, že v dispoziční je v náznaku zachován přechod od zámků k vilám, který se v pozdním historismu odehrával. Podle zápisů v pozemkové knize byla vila postavena v r. 1899,²³ avšak dochované okenní vitáže s motivy l. sv. valky dokazují další stavební úpravy, které zřejmě zjednotily i členění fasády. Jedním z vrcholů architektury pozdního historismu v Novém Jičíně je vila Hugo Hückla (Revoluční 50).²⁴ Jde zároveň o další posun od zámků k moderním sídlům bohaté buržoazie. Projekt stavební firmy H. Czeike a B. Wondra z r. 1898 je věžičkou i kombinací a typem střešních inspirovaných francouzským historismem, ale centrální dispozicí a použitím různých stavebních materiálů — kámen, dřevo, kov — v kombinaci s hladkými omítkami představuje již nový typ hradišního rodinného sídla říšeného k nám z Anglie prostřednictvím Vídně, ale záměrně rovněž z germánského prostředí západní Evropy. Nově působí rozmanitě tvary oken, s nimiž zejména termální typ, který dává velké možnosti tvůrčího přetváření, uplatnila v plné míře secese. Zajímavý pohled na řešení interiéru a komfort představuje návrh půdorysu. Centrální hala opět ukazuje na vliv anglické architektury. Vedle běžných místností jsou navrhovány dvě koupelny, jedna v sousedství dětského pokoje, salón, pracovna, stělnář, nároční ložnice.

Značnou zálibou, typickou pro hotely a restaurace, se honosí hotel Praha (Lidická 4).²⁵ Hlavní část bývalého hostela Heinrichshof Heinricha Hohla byla postavena v r. 1899, jak dokazuje letopočet na fasádě. Bohatě štukové dekorace je odvozena z historických slohů, převládá v ní však nově vliv neo-baroku, který se kolem r. 1900 objevuje jako nový motiv na poleh domovitého historismu. Podobný vývoj pozdního historismu, pro nějž je jednak typická syntéza historických slohových prvků a jednak jejich rozklad, je možné sledovat na celé řadě dalších budov a projektů. Výsledné realizace se při vlivem autorů navědomě, požadavků objednavatelů, druhem stávek a urbanistickému záměru. Původní způsobem využití dobových stylových vývojů Josef Blum. Pro srovnání uvádíme dva sou-

sední domy na ulici J. Švermy. Plány pocházejí z r. 1905. Dům Marie Kitzlové (č. 46)²⁶ utváří hladkou omítku s kamenným a cihlovým zděvem. Kamenná ornamenty balbónu spolu s biomorfními mytologickými motivy a celkovým řešením portálu, připomínajícím orientální vlivy, vyjadřují ohrožení symbolismu, které však ještě není secesní stylizováno. Dům Frantiska Voigta (Švermova 45), vrcholně inženýra z Opavce je istrit,²⁷ je zajímavý klasicistními dekorativními prvky, vstřílnými festony a barokním zvrtnutím hlavní římsy, které nahradilo původně projektované segmentové.

V prvním desetiletí tohoto století začíná výstavba dnešní Marxovy ulice, kde pozemky vlastnil převážně stavitel E. Kloss. Zvýšený zájem o stavební mlata přináší jeho firmě konjunktura i příležitosti k architektonicky náročným realizacím. Na vilkách č. 8 a 6, postavených podle pozemkové knihy v r. 1906 a 1908,²⁸ převládá ještě historizující pojetí, ale některé prvky — arkýř, štít, fytorozetní dekorativní motivy — upozorňují na vliv secese. Ta se výrazně uplatnila v dalších stavebách v této ulici. U předchozích návrhů a staveb jsem uváděl některé nové architektonické prvky jak na povrchu, tak i v půdorysech. U následujících realizací již budou nově, převážně secesní, v širokém významu tohoto pojmu, dekorativní i obsahově nové prvky převládají. Dům Augusta Preisenhamera (Marzova 11)²⁹ je nejryznější stavbou v Novém Jičíně, patříci do tzv. organické secese. Strhává pozornost bohatou naturalistickou dekorací, soustředěnou do rituality se segmentovým štítem s maskarony a plováky stylizovanými květy. Řizalit s typickým zastřešením osměrně vyvažuje longitudinální půdorysnou kompozici, v níž dlouhá předstě rozděluje část hospodářskou a obytnou. Tato předstě nemá ještě charakter obytné haly, i když její specifickou funkci naznačují odlišný název od jiných předstě, i tak rozdílně spojuje jeden z dobových požadavků na moderní bydlení, řešený v půdorysě soustředěných vilách pozdního historismu rozestavěním v patrech. Autorem plánů z r. 1904 je opět E. Kloss. Podélné půdorysy převládají i v sousedních domech a vytvářejí souvislou zástavbu. Dům Franza Preisenhamera (Marzova 13), letištního továrníka, byl postaven v r. 1905,³⁰ i když se prvotní dokumentace nezachovala, shodně formální znaky ukazují opět na E. Klose. Z dekorativních prvků upotřebují na egyptské bery, prokazující novoromantický vliv. Firma E. Klose navrhuje i staveb i další sousední domy. Součástí secesní zástavby na Marxově ulici končí budovou Katolického tovaryšského spolku (Marzova 19).³¹

Spolkový dům navrhuje a staví v r. 1908 E. Kloss. Jak bylo u veřejných budov obvyklé, více se zde uplatňuje historické členění i výzdoba. Určenému domu nasazuje v erbových šiftech atributy Veselá — ozubené kolo s kladivem — a obchodu — kaduceus.

Fytorozetní dekorativní stylismu v naturalistické podobě i v různé míře stylizovaný se uplatňuje na celé řadě drahotných realizací; bez analýzy po skutečném ornamentu, bez vlivu na půdorys a konstrukci. Na některých budovách se naturalistické tvary abstrahují až ke geometrickým tvarům. Posun v dekorativním ctění je patrný zejména na projektech Adolfa Köllnera (Nádražní 43, dr. Derky 11).³² vzniklých mezi léty 1908 — 1911. Průčelí je členěno páse, kanelurami, pásovou bosáží s rustikou, v detailech se uplatňuje krah, ornamentální pásy volně spojující a plochou. V celém tom množství architektury soustředěné na formu a dekoraci vyniká reliéfní a sochařskou výzdobou vila Adolfa Kleina (Revoluční 14).³³ Pozornost upoutává zejména nároční karyatida, snad antická múza, prozrazující vliv heraklí inspirované. Reliéfy s putty a šňarovými hodebními motivy, názrym profilem a stylizací zase prozrazují secesní vliv a celá plastická výzdoba zároveň dokazuje, že doba neztratila kontakt s antikou. Autorem plastik mohli být sám majitel domu, tvůrce několika pozoruhodných soch v pozdějším období

v Novém Jičíně. Domnívám se však, že karytidu vytvořil Josef Klein, otec A. Kleina, který se uplatnil v různých zemích jako znamenitý štukatér a tvůrce vzácných plastik. V r. 1901 se vrátil do rodného Budova, vzápětí odchází do Opatova, kde v r. 1918 umírá.³⁹ Vezmeme-li v úvahu, že děm byl postaven v r. 1906 (datace na fasádě), pak se nabízí souvislosti časové i místní.

Předchozí uváděná geometričnost byla výsledkem probíhající abstrakce naturalistického uměleckého citění a touhy po splynutí s ornamentálním bastem všeho umění. Zároveň však byla výsledkem jiného secesního proudu narvánoho racionální moderny. Prohlásila k nám prostřednictvím Vídně a zejména vlivem žáků Otto Wagnera. Pojtkem mezi historizujícími architekturními a moderními na Moravě je dílo vídeňských společníků Franze von Kraussa a Josefa Tölke.⁴⁰ Je významné, že tyto architekti oslovili i stavitele v Novém Jičíně. V r. 1909 spolupracovali s firmou H. Czeike a B. Wondra při projektování vily pro Stofana Perlovou, rozn. Czeikovou, mmlétku lékaře dr. Julia Perla (Slovanské 9).⁴¹ Franz von Krauss abstrahoval VUT a AVU ve Vídně a od r. 1894 navrhoval společně s J. Tolkem.⁴² V pozdějším období navrhuje v N. Jičíně v r. 1921 rodinnou hrobku Hücklé a v r. 1923 vila Čauka.⁴³ Novátorství a vily S. Perlové je třeba hledat především v půdorysu a v jednotě interiéru a exteriéru. Půdorysnou dispozici tvoří tři podélné traktory s kontrastem oblouku a polygonálních tvarů. Asymetrie je výrazem funkčního uspořádání. Geometričnost dokazují návrhy nábytku stejně jako členění zděva.⁴⁴ V souvislosti s touto vilou se vyskytuje zajímavá skutečnost. Z. Kudátka ve stati věnované činnosti architekta Adolfa Loose v Československu uvádí, že z dopisu dr. Julia Pecha z 23. 6. 1904 vyplývá záměr pisatele postavit či přestavět vilu v Novém Jičíně. K dopisu je přiložen půdorys domu, který měl stát na rohu označené křižovatky políší polí. Loos, s nímž dr. Pech už dříve jednal, se měl k návrhu vyjádřit.⁴⁵ Tato zmínka je významná proto, že jde o jeden z prvních známých dokladů projektantského vztahu významného architekta k našemu území.⁴⁶ Domnívám se, že nejde o Julia Pecha, ale o Julia Perla a o záměr, týkající se výše uvedeného vily. Vidou mě k tomu tyto skutečnosti: v době korespondence není v Novém Jičíně dr. J. Pech, ale je zde dr. J. Perl. Vila byla postavena na křižovatce v době, kdy za Ruzschkassu (tj. Jiráskova ul.) je již jen pole. Účast Kraussa a Tölke dokazuje, že Perloví si chlebi vybudovat skutečně reprezentativní dům a že jejich nároky nejsou schopni splnit průměrní architekti. Takových záměrů nebylo v Novém Jičíně zase tak mnoho.

Jednou realizací navrženou přímo žáky O. Wagnera je v Novém Jičíně přístavba hotelu Heterichshof podle plánů Huberta a Franze Gessnera v r. 1906. Bratři pocházeli z Valašských Klobouků a mezi jejich nejvýznamnější díla patří vůbec největší secesní realizace v našich zemích, komplex Měčného dvorů pro chovatelství v Kroměšíně.⁴⁷ Návrh přístavby hotelu H. Hohlá vyjadřuje znaky racionalistické moderny. Přednost mají plocha, přímka a geometrické tvary. Dekorativně se uplatňují keramické obklady, vytvářející ornamentální pás pod hlavními římsou (viz fotografie). Tvar i půdorys jsou komponovány osově, ale půdorys naznačuje i asymetrické tendence, šně uličními římsami a funkčním vybevením moderního hotelu.⁴⁸ Návrh nebyl v úplnosti realizován. Stavba je nižší o jedno patro a zřejmě došlo i ke změnám v detailech fasády, které se dnes již těžko odhadují, protože hotel byl nešťavě renovován.

Svážskou a hodnotnou symboliku moderny, pozdního historismu a neoklasicistmu vytvořil Josef Blum v návrhu restaurace pro Albertine Kudělikovou (Hasova 3).⁴⁹ Uplatnění neoklasicistmu v závěru prvního desetiletí tohoto století je reálné na secesi a navzájem na neobarok. Tak se vlastně zavřuje nepřetržitý, i když probíhající v pozadí dominantní seces, vývoj pozdního historismu. Neoklasicist-

mus vyhovuje i proto, že tvoří zároveň kompromis mezi radikální modernou a předjímá barokem. J. Blum v návrhu z r. 1907 uplatnil odvádné rozvržení hmoty vycházející z půdorysu. Celkové vnitřní přílnka a prvý úhel nad secesní křivkou, která převažuje na hlavním štítě, jehož neobvyklé pylony připomínají návrhy Jana Kotěry. Změkčením přímějších prvků, zejména typický teston a mansardové střecha, jen určitým zjednodušením a mírnou stylizací barokových forem se v r. 1909 odchýlil Josef Blum od historických slohů při stavbě stroštině, tzv. Asyln (Bazrova 14–20). Tato dobročinná instituce založila v r. 1894 Josefina Koberová a pověřila jejím vedením kongregaci sester sv. Karla Boromejského. Již vznikl postupně odkoupením domů č. 14, 16 a 20, v letech 1898 až 1900 a k radikální přestavbě a výstavbě došlo v r. 1909 po odkoupení a asanaci domu č. 18 a po novém charitativním činu zakladatelky v podobě 40 000 K. V r. 1909 také vypracovává J. Blum plány.⁵⁰ Neoklasicistní tendence naopak zvlášť silně v návrzích J. Bluma na vily pro textilního továrníka Ferdinanda Czeicera v r. 1910 (Husova 2).⁵¹ Mansardové střecha, dekorativní pásy i členění fasády zcela zřetelně prozrazují inspiřaci. I v půdorysné dispozici je patrný ústup od zásad uplatňovaných ve vilách k tradiční zámecké kompozici.

Zbývá se zmínit o několika svém určení a tedy i zpracování výjimečných realizacích, které doplňují obraz architektury v Novém Jičíně v secesním období. Z let 1900–1906 pocházejí projekty firmy Czeike – Wondra na výstavbu evangelické farní budovy a modlitebny (Janáčkovy sady 1).⁵² Návrh vychází z gotické architektury, která u církevních staveb přetrvávala po celé 19. století a zasažovala i do století 20. Snahy o postavení nového duchovního stánku se u novojičínské evangelické obce objevují již dříve a neměly být naplněny pouze modlitebnou. Na síňových plánech z r. 1904 je vedle modlitebny naznačen půdorys kostela pro 322 osob. Ze něho o plánování platonické, dokazuje projekt architekt Eduarda Kramerer z Vídně, uveřejněný v časopise Der Architekt v r. 1901 47). V tvarech i dekoraci uplatňuje secesní citění. Kostel nakonec realizován nebyl.

Ve stejné době byla připravována výstavba židovské synagogy (Havlčíkova 12).⁵³ R. 1892 došlo k reorganizaci židovských obcí v Rakousku. Nový Jičín se stoučil s Příborem, Frenštátem a Fulnekem. Tato skutečnost podnítila snahy po novém důstojném duchovním stánku.⁵⁴ Reálnou podobu nabýly snahy v r. 1908. Z tohoto roku existují plány vídeňského arch. Ersta Lindnera. Synagoga má typické orientální tvary. Dominantní je bohatě členěná kopule nad průčelím. Je ovšem navržena jako alternativní řešení vedle trojúhelníkového štítu, který byl také realizován. Původní vzhled narušila přestavba v r. 1951, kdy synagoga přešla Československé církve. Stavbu prováděla firma R. Klose a slavnostně otevřen se konalo 12. 4. 1908.⁵⁵

Sledované stavby a návrhy poskytovaly obraz o vývoji architektury v Novém Jičíně od 80. let 19. století do 1. svět. války. Nemůže jít o obraz úplný, vždyť jen mezi lety 1880–1900 přibýlo ve městě 117 domů.⁵⁶ Není však účelem této práce zabývat se stavebním rozvojem, nýbrž vylíčit si architekturu jako jednu z nejvýznamnějších složek a dokladů kulturního rozvoje města v době, kdy se tvořily základy moderní kultury 20. století.⁵⁷ Přešel poskytl také částečný obraz kultury bydlení a sociálních rodin. V oblasti architektury se sociální postavení objednavatele výrazně promítalo. Nejvýznamnější realizace jsou podmíněny buď veřejným zájmem, nebo finančními možnostmi buržoazie, inklinující k aristokratizaci života. Proto jsou v Novém Jičíně výjimečně německou záležitost. Z těchto aspektů vyplývá také ústřední mimopřírodních architektů, zaručujících splnění požadavků reprezentativních, estetických a komfortních. Jejich prostřednictvím se uplatňoval vliv vídeňského kulturního centra. Tyto impulzy však dokázali místní projektanti a stavitelé ztvárnit na vysoké formální úrovni. Lze konstatovat, že

secese nebyla v Novém Jičíně jen rozmlňována a napodobována, ale že zde vznikly tvůrčí činy odpovídající kulturnímu významu subcentra. Velký počet mimofunkčních secesních realizací nelze očekávat, neboť secese proklamovaný kult umění a štěstí umění se životem byly přistupné jen vyšším vrstvám buržoazie, a měly proto v Novém Jičíně omezené možnosti tvůrčí aplikace.

Ve vývoji architektury je možné i v Novém Jičíně sledovat vedle secese i paralelní či prolínající se proud dozrávajícího historismu, který tak předchází a modifikuje moderní architekturu 20. století stejně jako dominantní secese, byť s nesrovnatelně slabšími okamžitými stimuly, je proto nutně přehodnotit vztah zjednodušené dělení kulturního vývoje na poměrně ostře ohraničené období, stavěné do protikladných poloh. Stejně tak je nutné hledat a interpretovat jednotlivé kulturní fenomény jak ze zobecňujícího pohledu, tak i v jejich jedinečnosti místně podmíněné.³⁰

POZNÁMKY:

¹ O této problematice bližší např. BENEŠOVÁ, M.: Česká architektura v první třetině dvacátého století, Praha 1984, s. 207 ař.

² KÁČER, J.: Moravské malířství 2. poloviny 19. století. In: katalog Moravské malířství 2. pol. 19. stol., Kroměříž 1981, s. 7.

³ Nar. 11. 8. 1827 Gotha, zemř. 28. 11. 1905 Vídeň. Viz: THIEME, U. — BECKER, F.: Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart, Leipzig 1924, sv. 33, s. 31.

⁴ Archiv odboru výstavby MěstNV v Novém Jičíně, fascikl 139 (dále AOV). Převládá dokumentace se nezachovala.

⁵ Dnešní komplex budov ONV zahrnuje i dříve samostatnou budovu okresního hejmanství, postavenou v letech 1857 — 1858 podle plánů c. k. vrchního inženýra Skaláje. Viz: Führer durch Neutitschein und die Umgebung Neutitscheins, Wien u. Leipzig 1903, s. 12.

⁶ Das neuerbaute Kreisgerichtsgebäude in Neutitschein. In: Allgemeine Bauzeitung mit Abbildungen, 47. Jg., 1882, s. 105, 91. 70 a 71.

⁷ AOV 138. Prvními dokumentace se nedochovala. O stavbě jsem našel zmluku ve Verwaltungs-Berichte des Gemeinderates der Stadt Neutitschein, Wahlperiode 1870 — 1882, s. 6 a 7. Okresní archiv Nový Jičín, bez uložení. Původní studie vypracovali ing. Hugo Skalá a vídeňský architekt Kutz. O podílu městského stavitěle Josefa Langhelfera se zmíňuje Führer... 1903, c. d., s. 12.

⁸ AOV 473. Bez prvot. dok.

⁹ Das deutsche Vereinsthaus in Neutitschein. In: Allgemeine Bauzeitung... c. d., 51. Jg., 1886, s. 80, 81, 59 — 61. Také PROKOP, A.: Architektur und Plastik. In: Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, sv. 11, Mähren und Schlessen, Wien 1897, s. 352. Také ZATLOUKAL, P.: Přehled architekturního historismu 19. stol. na Mor., in: Umění, roč. 28, 1980, č. 4, s. 361.

¹⁰ AOV 140. Bez pr. dok. Viz: Führer... 1903, c. d., s. 11.

¹¹ AOV 856 a 857. Bez pr. dok. O stavběch se zmíňuje Neutitscheiner Wochenblatt für Stadt und Land, P. 1880, č. 25, s. 4, a P. 1882, č. 35, s. 4.

¹² AOV 144. Bez pr. dok. Údaje podle Měšchen Volks- und Bürgerschule in Neutitschein. In: Allgemeines Hauswirthsch. c. d., 54. Jg., 1889, s. 32 a 31, 20 a 27. M. Hirtzinger, nar. 1831 z Schönau. Od r. 1859 pravidelně spolupracoval s H. Claussem, nar. 1835 Halberstadt. Bližší THIEME, U. — BECKER, F.: c. d., sv. 17, s. 119, resp. 7, s. 83. O škole ZATLOUKAL, P.: c. d., s. 361.

¹³ AOV 407.

¹⁴ AOV 1010. Bez pr. dok. Zápis o dokončení stavby v pozemkové knize (dále PK), knihovni Vídeňka (dále KV) č. 1180, z r. 1905.

¹⁵ Týdenník Kravaňsko, roč. 3, 1901, č. 30, s. 3.

¹⁶ AOV 1118. Bez pr. dok. PK, KV 1418, zápis o výstavbě z r. 1900. Podrobněji: Verwaltungs-Bericht, c. d., Wahlperiode 1900 — 1909, s. 40 a 50.

¹⁷ Ibid. 1903 — 1906, stat. Städtische Gebäude aj.

¹⁸ AOV 207 a 208. Bez pr. dok. O otevření informuje SEGETA, F.: Slavnostní otevření Národního domu v Novém Jičíně. In: sborník Kravaňsko, r. 3, Nový Jičín 1934, s. 131 — 133.

¹⁹ AOV 217. Bez pr. dok. Údaje podle Zápisu o českou škole. In: Kravaňsko, r. 4, 1905, č. 3, s. 2. Také OTTO, K.: Přehled dějin Nového Jičína do r. 1908. In: Čtení o Novém Jičíně, N. Jičín 1963, s. 36.

²⁰ AOV 617. Bez pr. dok. Plány adaptací z r. 1924 a 1931.

²¹ AOV Senov 215. Bez pr. dok. PK, KV 423. Pozemek kupuje Anton Feschal v r. 1898.

²² AOV 961. Plán z r. 1896, 1903 a další přístavby.

²³ AOV 128. Bez pr. dok.

²⁴ AOV 1093.

²⁵ AOV 181. Opětivje — přepychová letoviska na Kvarnercké riviéře v Istrii budované koncem 18. stol. pro šlechtu aristokratů a velkobouržoi.

²⁶ AOV 1030 — projekt z r. 1903. PK, KV 1375. AOV 1099 — bez pr. dok. KV, 1431.

²⁷ AOV 1028.

²⁸ AOV 1028. Bez pr. dok. KV 1348, záznam z r. 1905.

²⁹ AOV 1105.

³⁰ AOV 1058, AOV 1198 — bez pr. dok. PK, KV 1525, záznam o postavení domu z r. 1912.

³¹ AOV 1047 — bez pr. dok. PK, KV 1362, zápis o koupi parcely Adolfem Kleinem v roku 1905.

³² KLEIN, A.: Josef Klein, ein Odrauer Krippenschneider. In: Das Kuhländchen, 13. Band, 1930, s. 150.

³³ ZATLOUKAL, P.: Počátky moderní architektury na Moravě a ve Slezsku. Olomouc 1981, s. 7.

³⁴ AOV 1092. Rodinné údaje jsem si neověřoval v matrikách, ale získal jsem je z údajů na novojičínském hřbitově (tykají se S. Perlové) a z návrhu na vyhlášení Interiéru vily (viz dále) určených dr. Juliu Perlovi.

³⁵ F. v. Kruss nar. 14. 6. 1865, zemř. 24. 2. 1942 ve Vídni. Viz THIEME, U. — BECKER, F.: c. d., sv. 21, s. 445 — 449, autor hesla R. Amesedor. Také ZATLOUKAL, P.: Počátky... c. d., s. 37.

³⁶ Nepodařilo se mi zjistit, o který objekt jde.

³⁷ Das Interier, 5. Jg., 1908, 11, 51 a 52.

³⁸ KUDELKA, Z.: Cinnost Adolfa Loose v Československu. In: Sborník prací FF brněnské university, r. 22, 1973, F 17, s. 144.

³⁹ A. Loos, 10. 12. 1870 Brno — 22. 8. 1933 Vídeň. Viz: ZATLOUKAL, P.: Počátky... c. d., s. 37.

⁴⁰ Hubert sar. 1871, Franz 1879. Ibid., s. 7 a 35.

⁴¹ Der Architekt, 12. Jg., 1905, s. 48, 31, 124.

⁴² AOV 1241. Plány neobsahují půdorys.

⁴³ AOV 410. Bez pr. dok. Údaje jsem zjistil dotazem na ústředí Kongregace ve Znojmi hřadišti.

⁴⁴ AOV 3151.

⁴⁵ AOV 184.

⁴⁶ Der Architekt, 7. Jg., 1901, s. 4, 31, 3.

⁴⁷ AOV 1110. Bez pr. dok. Původní plány v Okresním archivu Nový Jičín, bez uložení.

⁴⁸ MANDEL, S.: Geschichte der Juden in Neutitschein. In: GOLD, H.: Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart. Brno 1928, s. 414.

⁴⁹ O stavbě se zmíňují také Stavitelské listy, roč. 3, 1907, č. 2, s. 24.

⁵⁰ Údaje podle Retrospektivního listovníku obcí z r. 1876, také SEVERA, V.: Okres novojičínský. In: Vlastivěda moravská, sv. 2, č. 2, Brno 1933, s. 183.

⁵¹ Podrobněji se celou tematikou zabývá v diplomové práci Kulturní obraz Nového Jičína na přelomu 19. a 20. století se zvláštním zřetelům k výtvarnému umění, především architektuře. Filosofická fakulta UP v Olomouci, 1984.

⁵² Za cenné rady děkuji dr. F. Kravčkové, CSc., z FF UP v Olomouci, dr. P. Zatloukalovi z Oblastní galerie výtvarného umění v Olomouci, za pomoc při vyladění pramenů pracovníkem okresního archivu, vlastivědného muzea a odboru výstavby MěstNV v Novém Jičíně.

K DĚJINÁM VLNAŘSTVÍ V NOVÉM JIČÍNĚ

Anna Horváthová

V roce 1978 byly ve Státním oblastním archivu v Opavě zpřístupněny pro badatelskou veřejnost písemnosti pěti novojičínských textilních továren, převzaté k trvalému uložení spolu s jinými archivními fondy z podnikového archivu národního podniku Kamola Krnov. Jsou jedním z pramenů studia vlnářství v Novém Jičíně konce 19. a první poloviny 20. století.

Rukodělnou výrobu hladkého sukna změnil ve své firmě na tovární způsob novojičínský soukeník Jan Nepomuk Preissenhammer, který v roce 1848 vybudoval továrnu s parním pohonem. Znamenala nebezpečnou konkurenci pro ostatní soukenické místy ve městě, jejich odpor způsobil dokonce na krátký čas zastavení stavby. Přesto byl závod uveden do provozu a úředně povolen v roce 1850 krajským soudem v Olomouci. Do obchodního rejstříku byla firma zapsána 31. 5. 1858 pod názvem Jan Nepomuk Preissenhammer, továrna na sukna s parním pohonem, veřejná obchodní společnost. V roce 1860 převzali její vedení zakladatelovi synové Jan Nepomuk a Matěj a současně došlo ke změně názvu na Jan Nepomuk Preissenhammer a spol. Po jejich smrti, o čtyři roky později, se správu firmy ujal jejich bratr Robert spolu se svým synovcem z matčiny strany Maximiliánem Preissenhammerem, synem stejnojmenného továrníka v Novém Jičíně. Maximilián se po roce stal jediným majitelem továrny. Za jeho působení zaznamenala firma skutečný rozkvět. Byly postaveny další, na svou dobu moderně vybavené objekty. Modernizace zasáhla také strojní zařízení. Od roku 1909 byli jako společníci firmy zapsáni Maximiliánův synovec Maximilián a August, od roku 1929 se ve svých jedenácti letech stal třetím společníkem syn Maximiliána mladšího Maximilián Ferdinand. Spolu s modernizací došlo ke změně výrobního programu. Továrna začala vyrábět módní zboží z čisté vlny a velbloudí srsti, sukna na pánské obleky, pláště a uniformy. Sušaviny k výrobě se dovážely z Anglie, Německa a Belgie, hotové zboží putovalo do Rakouska, Německa, Jugoslávie, Maďarska, ale i do severních států. V roce 1933 byla udělena plná moc k provozování firmy – tzv. prokura, Vilému Preissenhammerovi, pozdějšímu společníkovi. Po smrti Maximiliána Ferdinanda v roce 1936 přistoupila do vedení jako společník jeho žena Kateřina. V letech 1944–1945 zůstal jediným majitelem firmy Jan Nepomuk Preissenhammer, továrna na sukna, Nový Jičín, Vilém Preissenhammer.

Výměrem ONV v Novém Jičíně z 9. 7. 1945 byla do firmy zavedena národní správa, 5. 3. 1948 se stal národním správcem národní podnik Kamola Krnov, do něhož byl konfiskovaný majetek firmy začleněn na základě vyhlášky ministerstva průmyslu č. 844 ze dne 11. 5. 1948. Archivního materiálu se dochovalo velmi málo (celkem pro období 1905–1940). Za zmínku stojí spisy vodního práva s příloženými situačními plány firmy, účetní knihy, účetní bilance a kopie obchodní korespondence.

Obdobně dlouhým vývojem prošla také další novojičínská firma, založená v roce 1834 Justinem Lonským a jeho synem Františkem. Do obchodního rejstříku byla zapsána 15. 6. 1877 pod názvem Justina Lonského syn. Vyrábělo se v ní oblé a ovčí vlny, pánské oblekové látky, látky na kalhoty, sportovní oděvy a uniformy,

potahové látky a modré sukna pro vývoz, zvláště do Uher. V roce 1901 byla postavena nová tovární budova, K. 1. 1. 1914 se z firmy stala veřejná obchodní společnost, jejímiž společníky byli Justin Lonský a Hugo Lonský. V období mezi dvěma světovými válkami byla v provozu průdelna mykání plže, škvicovna, barviva a úpravna. Za 2. světové války se v továrně vyráběly dětské plynové masky. Válečné události způsobily na továrních objektech značné škody, ale brzy byl provoz obnoven zásluhou jejich zaměstnanců.

Dne 21. 7. 1945 byla výměrem ONV v Novém Jičíně zavedena do firmy národní správa, jejím vykonavatelem se v roce 1948 stal národní podnik Kamola Krnov. K definitivnímu začlenění bývalé firmy Justin Lonského syn, továrna na vlněné zboží, Nový Jičín, do Kamoly, n. p. Krnov, došlo 29. 6. 1948. Dochované archívy poskytují informace o majetkoprávních poměrech firmy, jejím obchodním spojení a výrobních záležitostech pro léta 1887–1948.

Firma Justin Czeike a synové, Nový Jičín, byla podle účtů v materiálových obchodní a živnostenské komory v Opavě založena v roce 1850, zápis do firmního rejstříku byl proveden 6. 2. 1891. Společný veřejný obchodní společníci byli Justin Czeike ml. a Rudolf Czeike. V továrně se vyrábělo sukna, zboží z ovčí vlny, módní zboží, látky na uniformy. V roce 1929 přistoupil do vedení firmy bývalý prokurista Alfred Czeike. Veřejná obchodní společnost existovala do 1. 2. 1936, kdy se Alfred Czeike stal jediným majitelem firmy, a to až do roku 1945.

Dne 31. 5. 1943 vydal ONV v Novém Jičíně výměr o zavedení národní správy o výměrem ze dne 5. 3. 1948 ustanovil do této funkce národní podnik Kamola Krnov. Období národní správy skončilo 3. 2. 1949, kdy na základě vyhlášky ministerstva průmyslu byla majetková podstata bývalé firmy do n. p. Kamola v Krnově zolehněna. Dne 3. 5. 1950 byl v rejstříku krajského soudu v Ostravě proveden výmaz podniku pro zánik z mocí úřední. Z poměrně dlouhého trvání firmy se zachovala torzo archívu, zachycujících poslední fázi její existence. Tvoří je výpis z pozemkové knihy, inventáře továrních budov s příloženými situačními plány a účetní bilance (1940–1949).

K nejstarším firmám v Novém Jičíně patřila továrna Antona Seiberta, založená v roce 1843. Do rejstříku Krajského soudu v Novém Jičíně byla zapsána 20. 1. 1888. Původní tovární objekt rozšířil po roce 1877 Anton Seibert ml., který značnými modernizačními zásahy zajistil prosperitu firmy téměř do počátku 1. světové války. Předmětem podnikání byla zpočátku výroba sukna, později vlněných látek, plechů, příkrývek, plédů, vyvážených do celé monarchie a dál na Balkán. V době 1. světové války firma vyráběla jen příkrývky pro armádu. K 1. 11. 1930 přistoupili do vedení synové dosavadního majitele Anton Seibert a Otmar Seibert, čímž vytvořili veřejnou obchodní společnost, trvající až do 2. 7. 1945, kdy byla do firmy zavedena národní správa výměrem ONV v Novém Jičíně. Tentýž ONV vydal 5. 3. 1948 výměr o ustanovení národního podniku Kamola Krnov správcem bývalé firmy Anton Seibert, továrna na vlněné látky, Nový Jičín. V důsledku zrodnání podniku byla národní správa v únoru 1949 odvolána o majetková podstata na základě vyhlášky ministerstva průmyslu zolehněna na n. p. Kamola Krnov. Dne 10. 5. 1955 byl proveden výmaz podniku z rejstříku pro jeho zánik z mocí úřední. Majetkové poměry továrny v letech 1897–1949 jsou doloženy zejména v dochovaných dobových písemnostech a účetních knihách.

Známa rodina Hücklů, výrobců klobouků v Novém Jičíně, byla v roce 1928 zakladatelkou textilní továrny na výrobu pletěných látek Hückel a spol., továrna na sukna, Nový Jičín. Společníky veřejné obchodní společnosti byli Hans a Fritz Hücklové, výrobci klobouků, a Karel Hückel, sežal dománu byla výroba textilních strojů. Od roku 1934 začala firma vyrábět sukna na pánské obleky, dámské šatky, pokrývky a módní vlněné látky. Ve stejném roce se stal společníkem firmy

Hans Ferdinand Hückel po odstoupení zakládajících společníků Karla Hückla a Hanse Hückla. Důležitým mezníkem ve vývoji továrny byl rok 1938, kdy byla udělena prokura pozdějšímu společníkovi Petru Hücklovi. Současně firma odkoupila od Gustava Hupperta, továrníka v Krnově, jeho textilku, bývalou firmu TIG (Textil-Industrie-Gesellschaft), zavedla v ní vlastní výrobu a zřídila zde pobočný závod novojičínské centrály. Od té doby se název společnosti někdy psával: Hückel a spol., továrna na sukno v Novém Jičíně a Krnově. Národní správa byla do firmy zavedena výměrem ONV v Novém Jičíně z 28. 8. 1945. Výměrem téhož ONV z 5. 3. 1948 se národním správcem stala Kamola, n. p., Krnov. V roce 1950 byla národní správa zrušena a konfliktnová majetková podstata firmy rozčleněna do národního podniku Kamola Krnov. Dne 10. 5. 1955 byl proveden výmaz podniku v rejstříku krajského soudu v Ostravě pro zánik z moci úřední. Malé množství dochovaných archiválií dokládá mj. spojení textilního průmyslu Novojičínska a Krnovska. Z nejdůležitějších je možno uvést kupní a nájemní smlouvy pobočného závodu v Krnově, s příloženými situačními plány a firemní bilance (1928–1948).

Archivní materiálu uvedených fondů není rozsáhlý, ale má význam jako doplněk jiných pramenů při studiu dějin Nového Jičína.

„BERNARTSKÉ“ KOLÁČE

Jarmila Rozbaldová

Každé město, městečko či vesnice se něčím vyznačuje. Ať již historickými památkami, různými nálezy, nebo jako rodiště slavných osobností. Také vesnice, z které pocházím — Bernartice nad Odrou, má jednu svoji zvláštnost. Je to dlouhodobá tradice — pečení velkých kulatých koláčů. A protože mám ráda takové pečeni i šlun kolem ní, rozhodla jsem se napsat o koláčích něco víc. Nejprve bych se chtěla zmínit o historii pečení a potom o postupu práce.

Článek je z velké části podložen fotální vypravováním a vřstání, i když malou praxí. Jen několik poznámek jsem čerpala z literatury. Jednou z překážek byl nedostatek dohledných historických pramenů, např. nesetkala jsem se ještě se zprávou, která by podrobně udávala postup při pečení.

Za poskytnuté informace bych chtěla poděkovat manželům Hanzelkovým, paní Tichavské a paní Pobankové. Bez jejich vyprávění a rad, podložených bohatými zkušenostmi, bych toto práci, kterou bych chtěla přispět k zachování jedné z lidových tradic naší obce, nemohla napsat.

O počátku pečení koláčů nejsou historické doklady. Souvisají však s pečením chleba. Před vlněním pecně do vyhřáté pece se upeklo několik velkých kulatých koláčů, zvaných „lopatáky“, potom se teprve pekli chléb.

Koláče pekli většinou sedláci. Předpokládám bylo větší hmotné zabezpečení, na rozdíl od chalupníků, kteří si koláče nemohli tak často dovolit. Hospodyně posílaly koláče sousedům, kteří jim to při vlastním pečení opláceli. Koláče pro

Milada Pobanková zdobí slavnostní koláč pro ženicha
Foto J. Rozbaldová, 1983

vlastní potřebu byly zdáně nákladné. Bývaly posazané trnkami, broškami nebo plněné tvarohem. Dělal je také ze švestek a třešní. Měně se mastily a cukrovaly. Někdy předkuvě pekávali jako osuchy a pagáče. Osuchy jsou suchá koláče z pšeničné mouky, bez omástek, posypané posýpkou a skořicí. Pagáče byly koláče z obyčejného těsta, do kterého se zamíchávalo sekané zelí. Pekly se na plechu, mastily se máslem a jejich povrch se sypal cukrem a skořicí. Tyto názvy se např. na Valašsku zaměňují.

Slavně se však koláče pekly na svatby. Ty se konaly většinou v úterý, ale už o týden dříve v neděli chodili družbové zvát hosty. To z toho důvodu, aby pozvaní mohli včas poslat „náběl“ — to znamená máslo, vejce, tvaroh. Samotné pečení probíhalo v sobotu a v neděli před svatbou a koláče se posílaly po celé vesnici. Blízkými sousedům se posílalo po 3 velkých koláčích, ostatním 1 1/2 až 2 koláče. Někdy se jich peklo až 800. Koláče se rovnaly do kulatých koláčových košů v pořadí — vespeď tvarohový, uprostřed makový a nakonec hravkový. Toto pořadí se maslo zachovávat, jinak se od sebe koláče těžko oddělovaly.

Další příležitostí pro pečení koláčů byly „výlety“, které pořádaly různé spolky jako záhradní slavnosti. Asi týden před „výletem“ se chodilo ke členům spolku vybírat „náběh“. K pečení se šlo kolou 20 km. Peklo se vždy u některého sedláka, protože měli pece větší než chalupníci. Vešlo se do nich více koláčů, a tím se pečení velmi urychlovalo. Do velkých pecí se šálo najednou až 12 koláčů, zatímco v chalupách byly pece na 4 až 6 koláčů.

Po II. světové válce se chlebové pece pomalu rušily. Zůstaly jen v několika málo domech. Vystala otázka, zda se budou koláče i nadále péci a kde. Vždy se však našli ochotní lidé, kteří propůjčili svůj dům k pečení. Říkám schvalně dům, protože pečení probíhalo nejen v kuchyni a na chodbičkách, ale mnohokrát se musely vystřehovat i světnice, aby bylo dostatek místa jak pro práci samotnou, tak i pro uskladnění koláčů.

Koláče nesměly chybět ani tehdy, když si představitelé vesnice jeli do Prahy pro vyznamenání „Za výstavbu obce“, které jim předal a. Štrougal 25. 4. 1973. Bernartské ženy pekly koláče v noci z 24. na 25. 4., aby byly čerstvé, protože takové chutnají nejlépe.

Postup při pečení

Nejdříve se musí řádně vydrhnout všechny lopaty, police a necky, protože koláče jsou velmi citlivé na přejímání cizích pachů. Velmi důležitá je příprava surovin, zvláště směsí, jimiž se koláče plní. S touto prací se začíná 2 dny před vlastním pečením. Náplň do koláčů bývá z tvarohu, máku či hrůšek. Nejprve je třeba udlátat tzv. „tvarůžky“. Vyrábějí se z vyzrašeného tvarohu, do něhož se přidají šloutky a šafrán. Ze směsi se vyvádnou bochánky a na speciální desku s rýhami se stájí do trouby sušit. Suší se až 8 hodin. Dobře prosušené se postrouhají. Používají se na posypání tvarohových a hrůškových koláčů. Co dodává koláčům jejich osobitou chuť, je šafránové sádlo, kterého musí být značné množství.

Náročný na přípravu je i tvaroh. Musí se zbevit syrovátky, tzn. vyzražit. Dá se do plátněného pytlíku, položí se na prkno s otvory a zatíží.

Další náplní bývají sušené hrůšky. Nejdříve se uvaří, potom se z nich oberou stopy a okvětní, a na masovém stroju se pomelou. Ze nádivky dobře šloutí i mák. Pomele se na elektrickém mlýnku s promíchá s cukrem. Nejlepší je mák klepaný ručně. Mák sklizený strojem nemusí být vždy dobré kvality, často bývá bořký. Na rozdíl od hrůškových a tvarohových koláčů, které se sypou „tvarůžkami“, makové se sypou perníkem. Pošívá se kupovaným perníkem, který se na struhadle postrouhá. Musí se ještě namlít bobydny, přebírat „rozinky“ a nahrájet oloupané mandle. Když je toto všechno hotovo, může se začít s přípravou těsta. Používá se hladká i polohrubá mouka a z 1 kg. se upeče 8 až 6 koláčů.

Uš třpy ráno se prohřátá mouka přesje sítem do dřevěných necok. Z mléka, droždí, mouky a cukru se připraví kvásek, který se nechá kynout. Zatím se rozmíchají šloutky a cukrem a přidají se v kváskem do mouky, do které se přidá tuk, mléko a hlavně se nesmí zapomenout na sádlo. Nyní se velkou „vafechou“ začlebě těsto, až je hladké. Mezi začleběním se nechá 2 X odpočinout. Na velké koláče nebývá těsto tak jemné jako na malé koláčky. Necky se přikryjí ubrusem a na teplém místě se nechá těsto kynout. Mezitím se dokončí nádivky. Do dobře vyzrašeného tvarohu se přidá cukr, šloutky, trochu vanilky, citrónová kůra, přileje se vyškvařené máslo a rum. Je-li hmota příliš řídká, přidá se kroupice. Nakonec se přisypou „rozinky“ a vše se dobře promíchá.

Do pomletých hrůšek se dá cukr, „cmůr“, bobydny, pro zlepšení chuti i trochu rumu, špetka soli a může se přidat smetana nebo mléko. Lidově řečeno, „hrůšky

Sázení koláčů do pece. Foto J. Rozhodlová 1983

se správně“. Nádivka takto připravená musí být dostatečně vládná, aby se jí mohly koláče dobře mazat.

Na makovou nádivku se připraví zsmazka z rozpůleného másla a mouky. Směs se zalije mlékem a nechá se chvíli povařit, potom se přidá pomletý mák, vše se ještě chvíli vaří. Do vychladlého máku se přidají rozinky, skořice, citrónová kůra, šafránové máslo, případně se mák došlehá. Vše se dobře promíchá a nádivka je hotova.

Z vykynutého těsta se vyvádnou bochánky. Každý má přesnou hmotnost. Na tvarohové koláče váží těsto 180 g, na hrůškové a makové 200 g. Bochánky se nechají ještě chvíli vykynout. Z tvarohu se udláží koule o hmotnosti 200 g. Bochánky, které jsou určeny na tvarohové koláče, se trochu rozválí, tvaroh se do nich zabalí a pak se na lipových lopátkách zvláštním dřevěným válečkem vyválí placka. Okraje se „cvikují“. Tvarohové koláče se dávají na pomalější papír, pokapou se rozohřátým tukem a sypou „tvarůžkami“. Na hrůškové a makové koláče se rozválí jen těsto. Okraje se opět „cvikují“ a plocha koláčů se pomocí litice může hrůškami nebo mlékem. Hrůškové se sypou „tvarůžkami“, makové se pokládají sokanými mandlemi, sypou perníkem a masitým tukem. A tak jsou koláče připraveny na sázení do pece. Taková pec se u nás nazývá „pekárka“ a je zpravidla umístěna v kůlně nebo v kuchyni. Před pokárkou musí být dostatečný prostor pro manipulaci s lopatkami a pohrabátem. Sířný pec bývá v číně, které jsou lepené mazinou a hlíny. Kloba pec máva vejcovitý tvar. V přední i zadní stěně jsou „sopuchy“, které vedou do kůlně. Před ústím pece, „peklem“, sedává žona, tzv. „pekánská bába“, která do pece sází koláče.

Pec se vytápí dřevem již den před pečením. Při opětovném vytopení na druhý den se popel pohraběčem rozhraze k bočním stěnám a „omietem“ se odstraní zbývající nečistota. Během pečení se na šňavý popel přidává trochu rosti — přípala. Správně vytopená pec je tebdy, kdy má rozpálená klenba bílou barvu. Na jednu dávku se v peci upeče asi 100 koláčů. Potom se popel rozhrátné, přiloží dřevo a pec se znovu roztopí, aby byla připravena k dalšímu pečení.

První se pečou koláče tvarohové, do pece sázené pomocí dřevěné lopaty s dlouhou rukojetí i s papírem, aby se nepotrhaly. Koláče hruškové i makové se v peci pokládají přímo na dlažbu. Z pece se vytažují plechovou lopatou a sesouvají na malé lopaty. Po vytažení z pece se koláče musí „podmýti“, tzn. pomocí lopat převrátit tak, aby se mohly od popela zespodu umyt vodou. Aby byly okraje (kůrky) koláčů měkké, potřají se mlékem. Koláče se ruvnají na police, bohatě potřají rozškvářeným máslem a cukrůj.

Zvláštní koláč se připravuje pro ženicha. Bývá plněný všemi nádivkami od sebe oddělenými. Nakonec se zdobí myrtoou. Dříve se pekávala pro ženicha hnětka — koláč položený tak, že vytvoří tvar čerčce.

To je popě koláčů, které se pečou na svatby.

Když patříly mezi svatební koláče i zelinky. Byly to koláče plněné zelím. Nádivka se připravovala tímto způsobem: zelí se v dřevěné hrotačce železným sekáčkem posekalo na jemné kousky, vytlačila se z něj voda a dalo se na pekáč do trouhy podstít. Připravila se zásmážka z másla a mouky a udušené zelí se na ni ještě chvíli dusilo. Tato směs se ochutila pepřem, solí, skořicí a cukrum. Dělalý se na způsob tvarohových koláčů, ale sypaly perníkem. Nyní se zelinky pečou jen na ochutnání.

Závěrem bych chtěla podotknout, že koláče, a nichž jsem psala, mají určitě zvláštnosti. Vrstva těsta nekývá výš než 3 mm. Také používání „tvarůžek“ místo posypky je určitou zvláštností, se kterou se v okolí nesetkáváme. Pečení koláčů je v naší vesnici neoddělitelnou součástí různých oslav. Koláče se pečou na každou svatbu a nesmějí chybět ani při různých vesnických slavnostech.

A aby tradice neupadla, nabílela ZO ČSČ pod vedením paní Pohankové PO SSM, že by se a toulo činnosti mohli seznámit i pionýři. Sešly se starší pionýřky a snažily se co nejvíce se přiblížit od zkušených žen. Samy si těsto na koláče vyválely, mazaly je povídly a hračkami, stěly je a vytahovaly z pece. Kursů problého ani pět, vždy k oboustranné spokojenosti.

VYSVĚTLIVKY

1. cmfr — sedlina z rozškvářeného másla — dává se do hrušek
2. civkovat — pomocí lžice dlatat na koláčích zvlášený okraj
3. hnětka — čtvercový koláč — kůrky jej dávala nevěsta ženichovi
4. lopafáky — velké kuličké koláče
5. kůrky — okraje koláčů
6. náběl — některé suroviny potřebné k pečení koláčů
7. omietlo — koště s dlouhou rukojetí, vyrobená z čerstvého chvojej nebo zeleného proutí — používá se k čištění pece
8. osučby — suché koláče z plněnicné mouky
9. pagáče — koláče z obyčejného těsta, do něhož se přidávalo zelí
10. pekářka — pec na pečení chleba nebo koláčů
11. pekařská běha — označení pro ženu, která sází koláče do pece
12. peklo — bezprostřední prostor před pecí
13. podmývat — očištit koláče ze spodní strany od popela
14. přípala — rosti, jež se během pečení přidává do pece

15. sopnchy — stvořry z pece, dástci do komína
16. truky — povlela
17. tvarůžky — vyrábějí se z vyztuženého tvarohu, žloutku a šafránu, plní funkci posypky
18. výlety — zahradní slavnosti pořádané různými spóky
19. zásmážka — jíška
20. zelinky — koláče plněné upraveným zelím

POUŽITÁ LITERATURA

- Blažková, Marie: Rodinné zvyky v Bernartčích, Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, svazek 18/1975, str. 44—46.
 Neuvedený autor: Nová svoboda 26, 4, 1975.
 Šilka, Jaroslav: Lidové střevo na Valašsku, Ostrava 1960, Protti, I, vydání, str. 53—54.
 Tajovský, V.: Domáci pekárný, časopis Naš domov, sobota příloha Zemědělských novin 3/1968, str. 1, 6.
 Neuvedený autor: Naše pekárný, časopis Chatař, 11/1978, str. 251—255.

SPÁLOV

Etymologie místního jména¹⁾

Alexandr Bělohávek

Spálov, který byl již roku 1628 povýšen na město, jak o tom svědčí zápis ve staré spálovské farní pamětní knize,²⁾ leží v průměrné nadmořské výšce 550 m v Oděráských vrších přibližně 17 km severně od Hranic a se svými téměř tisíci obyvateli správou náleží pod novojičínský okres. První dotované listina, ve které se objevuje Spanov (= Spálov), pochází z roku 1394 a markrabě Prokop v ní uděluje privilegia městu Potštátu, pod jehož panství Spálov patřil. Od té doby se objevuje jméno Spálov ještě mnohokrát v různých podobách. Jako například Spalov, Span, Spun, Spalov, Falov, Fálov,³⁾ Spanau, Spouau a podobně.

Ve středověku zaznamenáváme tři hlavní kolonizační proudy, které se více či méně dotkly území Čech a Moravy. První byl tzv. proud bavorský, který se valil přímozenou cestou kolem Dunaje od Bavorska až k Vídni a rozšířil se jak po Horách, tak i Dolních Rakousích. Svědčí o tom například stejnorodost místních jmen, koočících se -ing, -ingen, -statten. Druhý proud, který směřoval koncem 12. století více také z Bavorska, avšak po obchodních stez-
 táb, které vedly z Norimberka přes území Čech a dále na Moravu, byl mírný

jednat o jméno některého z lokátorů, kteří pomáhali ve 13. století při novém utváření pozemků a jejich stmelování do osad a získávali tak podle kolonizačního způsobu výsady fojtní. Můžeme však najít srovnání u míst, kde je takovéto odvození dokázáno, jako v případě Spálova v Čechách,²⁰ kde je v datované listině z 15. století doloženo jméno Johana Sponan juniore z Zahorzan²¹ nebo u obce Spálova,²² kde se toto předpokládá.²³

Místní jméno Spálov patří tedy nepochybně mezi názvy českého původu²⁴ s prvotní podobou Spalov. Dnešní způsob psaní s dlouhým -á- se užívá teprve od konce 19. století vlivem školy a dřevěného názvu, již zmišněn torzo listiny ze 14. století nese název Spalow a tento český tvar se (vedle jiných), udržel až do konce 19. století. Pečet z roku 1751 má opis: PECEZET: SPALOWSKIEI: OBCE: : 1751; pečet z roku 1852: PŘEDSTAVENOSTI OBCE SPALOWSKIE — 1852. Tohoto pečetiště se používalo až do roku 1890, kdy se začalo již užívat nového pryžového razítka s opisem: OBECNÍ ÚRAD SPÁLOV — SPONAU. Na tomto razítku je Spálov poprvé s dlouhým -á-. Ostatní tvary (jako Span, Spon atd.), mobility vzácně postupně, většinou však ust. psaními přejatými do německého jazyka. V němčině bylo totiž toto jméno zastará spojovné a je připomenutím a pro němečtinu foneticky nejpřiblížen substantivem „Span“ (tedy tříska) a používáno v různých obměnách, typických pro středověkou němčinu, ať už to byl severský tvar Spān, spisovný Span nebo hovorový středoněmecký Spān.²⁵

POZNÁMKY

- Základním článkem o tomto tématu je stať Spálov in: Hošek, L. et Sránek, R.: Místní jména na Moravě a ve Slezsku, Praha — 1980 [díl II.], str. 479.
- O povýšení Spálova na městyš tv. Chalupova pamětní kniha str. 39. Povodní číselná listina z 25. září 1828 se nedochovala.
- Název Pálov se objevuje např. r. 1317, viz Radimský, J.; Bernhová registra moravská, část III., in: ČMM — 1957, str. 340.
- Mimo jiné také Coray, Fr. et Váša, P.: Moravská jména místní, Brno — 1907, str. 45.
- Dnešní výraz je převzat z spisovného tvaru středověké němčiny. Prápdvod se však nachází v četné „sfán“ (dřevěný slán) a ve starodávné v podobě „spýha“ (dřevěná tříska, ale také obětní oň).
- Srv. Sránek, R.: Místní jména Spálov, Oderské vrchy III/1970, Spálov, str. 6-7.
- „Spon“ např. in: Grunтовни kniha Lipná 449, Velkostatek Polštát, pobočka st. archiv Opava v Janovicích pro léta 1502-1633 nebo Rolleder, Ant.: Geschichte der Stadt und des Gerichtbezirks Odrau, Steyer — 1903, str. 116 [k roku 1603 von Spon] a na dalších místech. Oficiální německou verzí místního jména Spálov je Sponau.
- Sustek, Fr.: Torzo podobě z nejstarších listin o Spálově z konce 14. století, Oderské vrchy I, Spálov, str. 9-17.
- Pro nepřesnost datace je možno listinu zařadit na konec 14. st. nebo na počátek století patnáctého. Avšak zde je možno soublasti s názorem dr. J. Muhlíčka (viz Sustek, I. c., str. 16), který klade notářský instrument do osmdesátých let 14. věku.
- Rukopisná kniha „Tractatus de sacramentis“ z kartuze v Dolanech. Nyní ve fondu SVK v Olomouci pod signaturou M I 267.
- Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, XII., Brno — 1890, str. 212, fol. 226. V současné době je originál listiny markraběte Prokopa uložen pod inv. číslem 2 ve fondu Archiv města Počitáče OA v Přeově — pracovně v Polštátě. Listina měla po roce 1945 pětadvacet osob. Nalezla se v rukou soukromého držitele v Hranicích, avšak po čase byla vrácena do zmíněného fondu.
- Spálov patří k putšátčským panstvím až do roku 1611, (i když již téměř osmdesát let ve formě tzv. „nedlu“).

¹³¹ Zemské desky olomoucké, VII. 600.

¹⁴¹ Mlk, R.: Z minulosti Spálova, Spálov — 1941 (rukopisná práce), str. 3. Nověji interpretuje Fr. Sustek; Vývoj názorů na výklad místního jména Spálov, Oderské vrchy III/1970, str. 9.

¹⁵¹ První písemná zmínka pochází z roku 1234.

¹⁶¹ Oblasť Varhoř v 13. st. povýšena na sběstevu, zanikla r. 1945 a nacházela se přibližně 17 km od Olomouce. Jako původní biskupské léno, patřící pod panství Velké Bystřice. Varhoř byl osídlen převážně německými obyvateli, a proto se často setkáváme právě s německými pojmenováními — „Haslicht“.

¹⁷¹ 1055: Olomoucké desky zemské, I., a Coray Fr.: Uložitel jmen k latinickým zemským deskám brněnským a olomouckým, Brno — 1914, heslo — Varhoř, str. 411.

¹⁸¹ 1130: jako Vargosti in: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemio, díl II., Praha — 1904, str. 115.

¹⁹¹ Rok 1253 uvádí např. Fr. Sustek; Spálov (stručný vlastivědný přehled) in: Záhorská kronika XXVI/1948, č. 1 nebo také B. Fojtík: Odry v minulosti a přítomnosti, Odry — 1948 v souvislosti s osadou Vyháňov, která asi dala základ dnešním Odrám.

²⁰¹ Palacký, Fr.: Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě, Praha — 1907, str. 282.

²¹¹ Srv. Profous, Ant. et Svoboda, J.: Místní jména v Čechách, díl IV., Praha — 1957, str. 143.

²²¹ Sustek Fr.: Vývoj názorů... I. c., str. 9. kde je tato možnost kladena paralelně a odvozením od slova „spáhl“ jako příklady lidové etymologie. Sloveso „spáhl“ se však jertí spíše méně pravděpodobnějším než předcházející eventualita, vykládaná ve Spálově, odvozením „Půjďme do spálova“ a významu „jít spát“ je v této oblasti stále užívána.

²³¹ Svoboda, J.: Staročeská osobní jména, Academia Praha — 1964, str. 300. Nacházíme zde však podobná jména.

²⁴¹ Beneš, J.: O českých příjmeních, Praha — 1962, str. 274.

²⁵¹ Svoboda, J.: I. c.

²⁶¹ Heslo Spálek je uvedeno v rukopisné práci J. Svobody; Slovník staročeských osobních jmen, která je uložena v onomastickém desku Ctava pro jazyk český ČSAV.

²⁷¹ Heslo Spálov v jazykových dějích od Domellie.

²⁸¹ Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno 1541 igne consumptarum (Počítáčský desk zemských pohřebních 1541) ve vydání J. Emlera, díl II., Praha — 1872, str. 331.

²⁹¹ Spálov (v Čechách) leží přibližně 1,5 km severozápadně od Semil. Poprvé je zmíněn r. 1543, avšak existence tohoto Spálova je předpokládána již mnohem dříve.

³⁰¹ Profous et Svoboda; I. c. [Místní jména...], str. 143. Zde povstala jméno Spálov faktičt. asi nespočtením starých místních jmen typu Benešov z příměsí Spai nebo Spál.

³¹¹ Škulina, J.: K otázce místních jmen v Moravské bráně, in: Acta Silvestra LV/15 — 1957, str. 518-520 (zvl. str. 520).

³²¹ Srov. Kluge, Fr. et Götz, A.: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, Berlin-Leipzig 1934, str. 571.

ZA PhDr. MIROSLAVEM KLOSEM

Pavel Šrámek – Adolf Turek

Dne 27. dubna 1966 zemřel po krátké těžké nemoci v Ostravě náš spolu-
pracovník PhDr. Miroslav Klose a byl pochován 5. května t. r. za velké účasti
kolegů archivářů a veřejnosti v rodné Kopřivnici, kde se narodil 11. srpna 1936
v dělnické rodině. Obecnou školu navštěvoval od roku 1942 ve svém rodišti,
reálné gymnázium ve školním roce 1947/1948 v Příboře, 1948 až 1951 střední školu
v Kopřivnici a 1951–1954 gymnázium v Příboře. Vysokoškolská studia ukončil na
filozofické fakultě Univerzity J. E. Purkyně v Brně v L. 1954–1959, obor odborné
historie, a dosáhl tam v roce 1967 i doktorátu filozofie. Od 1. července 1958 na-

stoupil jako odborný archivář ve Státním archivu v Opavě, v jehož službách
setrval s výjimkou 22 měsíců vojenské služby v L. 1959–1961 až do svého před-
časného odchodu.

Oblast zájmů nadaného a pilného historika a archiváře se zaměřila na ně-
kolik okruhů. Z jeho diplomové a pak i disertační práce o styku východní Moravy
se Slovanem vycházejí tiskem pojednání Listy poddaných vstinského panství
z 1. pol. 18. stol. (Časopis Slezského muzea v Opavě – dále CSM – XI, 1963,
s. 119–123), K dotování urbáře vstinského panství z poloviny 17. stol. (CSM
XII, 1964, s. 150–191), Ekonomické a sociální postavení poddanského lidu na
vstinském panství ve 2. pol. 17. a v 1. pol. 18. stol. (Volebník IX/1965, s. 23–36),
K vývoji vstinského velkostatku po r. 1850 (tamtéž X/1966, s. 59–67) a Vstinský
velkostatek a Slovanek v 1. pol. 18. stol., (tamtéž XII/1968, s. 22–29). Česko-
slovenským stykům věnoval i drobnosti Cesta vyslanců města Levoče po Čechách,
Moravě a Slezsku (CSM XI/1962, s. 48–51) a K dějinám obchodu města Příbora
se Spílí na počátku 17. stol. (Novojička č. 8/1966, s. 8).

Jeho pozornost vzbudily i některé otázky dějin veřejné správy. V L. svazku
Historického místopisu Moravy a Slezska 1848–1960, Ostrava 1966, s. 58–61,
vyšlo jeho stať Okresní a místní školní správa, a Zemská školní správa ve Slezsku,
tamtéž s. 59–63, s informacemi pro očekávanou slezskou část našeho okresu.
K tomu se druzí i jeho cenou a zajímavá pojednání Ke vzniku poštovního úřadu
v Kopřivnici (VSONJ č. 6/7, 1971, s. 32–46) a Ke vzniku krajského kriminálního
soudu v Novém Jičíně, (tamtéž 13/1973, s. 36–45).

Hlavním okruhem jeho zájmu se zprvu staly dějiny průmyslu a dělnické třídy
v Kopřivnici a okolí, od už ve vagonce a automobile Tatra, nebo i kdysi proslulé
kopřivnické keramické továrně. O prvé z nich vypracoval spolu s Jiřím Stiborem
pojednání Formování osazenstva kopřivnické vagonky 1853–1924 (Slezský sborník
– dále SŠb – r. 63, Opava 1965, s. 104–116) a v návaznosti na to v kooperaci
s Fr. Pinďákem články Formování osazenstva vagonky ve Studénce 1901–1938,
(tamtéž, s. 330–343), a dále sám řadu drobných zpráv a článků v L. 1965–1970
v závodním časopise Tatrovák (nopr. Vytváření dělnické třídy v L. 1853–1900,
roč. XVIII/1965, řídicí funkcionáři 1850–1916, r. XXII/1969), v nichž mj. upozor-
ňoval na připravené sborníky k dějinám Tatry a pak zachycoval i mnohé od-
borně kritiky a nich (Tatrovák XXIX–XXX 1975–1976, XXXIV 1980) a proměnil
i dosud neobjasněné skutečnosti (XXXI/1977). Tohoto materiálu bylo většinou vy-
užito v cených a objemných sbornících K dějinám Tatry Kopřivnice, které Klose
redigoval, k nimž napsal zosvěcené úvahy o získal významné spolupracovníky pro
jednotlivé úseky. Sám přispěl do L. svazku (prvé vydání Kopřivnice 1967, druhé
1972) článkem Dělnické hnutí v Kopřivnici a okolí 1914–1918 (s. 115–140)
a K počátkům kopřivnické vagonky a její produkci v L. 1882 až 1911 (s. 45–58).
Ve II. svazku (1979) se setkáváme s jeho pracemi O původu osazenstva koš-
rovný v Kopřivnici 1850–1880 (s. 13–31), Produkce kopřivnické vagonky 1918 až
1951 (s. 121–134) a Čsl. automobilový průmysl na počátku velké hospodářské
krize (s. 169–205). Současně atiskl ve VSONJ č. 5, s. 49–51 vzpomínku 120 let
kopřivnické Tatry. Konečně ve III. svazku (Kopřivnice 1975) vyšlo jeho stať K si-
tuaci v Kopřivnici a okolí v období Mnichova (s. 203–218). Mládežský podnik
v naší vlasti má tak důkladně zpracovaný kolektivem autorů své dějiny, a to je
především Klosemův zásluha.

Druhé významné továrně svého milovaného rodiště věnoval pojednání Odborní
zaměstnanci kopřivnické keramické továrny (Tatrovák XXII/1969), Hospodářské po-
měry kopřivnické keramické továrny 1813–1850 (CSM XXIX/1970, s. 28–42), a So-
ciální poměry dělnictva, (tamtéž s. 161–168). Zjiřňování nejstarších příjmení
obyvatelstva Kopřivnice a okolí, z něhož se rekrutovala i většina dělnictva obou

továren, plníni jeho drobný příspěvek Svědectví hukvaldských urbátů (Tatrovák XXVII/1964).

Zkušenosti s redigováním sborníků k dějinám Tetry využil Klos při redakci opavských publikací J. Bakala – I. Stratil, Opavsko a VRŠR 1917–1921 (1967), I. Stratil, Opavsko a vznik ČSR; vybrané doklady (1969), N. Prokešová – V. Šta. pin, Opavsko ve dnech Malého (1969) a Hahnová – Mihoč – Prokešová, Osвобоzení Opavska Sovětskou armádou (1970). Zde se probudil zájem Klovův i o nejnovější dějiny, a to v pojednání Z. volečných deníků (Tatrovák XXIV, 1970) o zejména v obsáhlejší části Na prahu svobody – k osudů 1. čl. samostatní tankové brigády okresem N. Jičín (VSONJ 34/1984, s. 3–15) a Návrat 1. čl. smíšené letecké divize v SSSR do vlasti přes území okresu Nový Jičín (VSONJ 35, 1985, s. 11–13).

Největší část Klovovy publikační činnosti se týká archivnictví. Zatímco své příspěvky z tohoto oboru se vyskytovaly mezi jeho časopiseckými statěmi jen sporadicky (Zpráva o poradě historiků a archivářů Ostravského kraje v Opavě 1958 a maketě k I. dílu Čal, dějiny, SISb. č. 57/1959, spolu s J. Bakalou, Výstavba činnosti Státního archivu Opava, Ostravský archivní zpravodaj č. 2/1959, s. 41–42, a Na okraj uspořádání archivu Matice Opavské, Zprávy okresního archivu Opava č. 7, s. 6, 1963), převládají od r. 1971 zcela dominantně, což souviselo s jeho nástupem do funkce instruktora pro archivy NV v kraji (po předchozím působení v I. a II. oddělení státního archivu). V každoročně vydávaném zpravodaji Archiv Severomoravského kraje nacházíme v l. 1971–1985 z jeho pera výstižné přehledy o činnosti okresních archivů v kraji za léta 1970–1984 v rozsahu 12 až 24 stran o navíc roku 1980 a 1985 hodnocení obou severomoravských archivních sympacií (v Opavě a v Přerově) po 6 stranách. K prvním z nich v Opavě r. 1979 byl vydán pod Klovovou redakcí sborník přednesených příspěvků o 402 s. [Opava 1979]; o průběhu prvého symposia referoval Klos též ve Vlastivědném věstníku Moravskému (dále VVM) roč. XXXII, Brno 1980, s. 221–222, nehlásíme-li na informace v denním tisku (Nové Opavsko 1979). – O činnosti a vývoji okresních archivů v kraji v l. 1945–1979 přehledně informoval na s. 14–20 v téměř sborníku. Ob. sáhlejší statě jim věnoval ve Sborníku státního archivu v Opavě 1971–1975, Opava 1975, s. 62–73, a 1975–1980, Opava 1982, s. 119–152. V l. výroční zprávě okresního archivu Olomouc za rok 1978, Olomouc 1979, nalézáme na s. 1–3 jím sestavený úvod Do nové etapy rozvoje OA Olomouc. Do Zpravodaje pobočky ČSVTS-SDA v Praze č. 28/1985, s. 69–82 přispěl tvůrčivou polemikou „Na okraj článku Václava Bobálky a Tomáše Kaliny Jednotný formulát archivního inventáře“.

V rámci archivářských prací nelze opomenout podíl Klovův na zpřístupňování pramenů. Podílel se především jako spolupracovník na rozmaňování inventářů archivních fondů Komorní ředitelství vratislavského arcibiskupství na Janském Vrchu 1715–1953 (1968), na katalogu k trestním tiskovým spisům krajského soudu M. Ostrava z l. 1920–1938 (2 svazky, 1962) a k presidiálním spisům policejního ředitelství tamtéž 1919–1938 (1960), na soupisu fondů archivů NV Severomoravského kraje (1967) a na místním rejstříku k soupisu matrik v kraji (1968). Spolu pracoval též na Bibliografii historické a vlastivědné literatury SM kraje vydávané Státním archivem v Opavě za období 1945–1955 (1968), 1956–1965 (1970) a 1966–1970 (1972). – Vedle těchto zde vyjmenovaných a různým technickým způsobem rozmaňovaných příruček, z nichž zejména poslední tři zahrnují mnoho materiálů z našeho okresu, byl Klos autorem či spoluautorem více než 70 pomůcek pro badatelskou a úřední potřebu. Na tomto místě je možno vyjmenovat pouze nejvýznamnější z nich, jako jsou Inventář velkostatků Vsetín a ústřední správy Thonetových statků na Vsetíně 1575–1948 (1965), poštovní listy V. Houera o J.

Zukola (1967), Expozitory ZNV Brno v Ostravě 1945–1949 a KNV Ostrava 1949 až 1954), (r. 1961), Sběrky map a plánů 1961–1964 (r. 1966), Krajských úřadů Opava a Třebín 1983 – resp. 1796–1850 (z r. 1969), Vysoké školy bñské Ostrava 1849–1957 (1962), Jesuitů v Opavě 1675–1773 (1965) a Matice Opavská 1878 až 1951 (1962). Pro náš region jsou obzvláště přínosné inventáře trestních spisů Krajského soudu v Novém Jičíně 1883–1938 (1967) a Krajského soudu v Třebíně se sídlem v Novém Jičíně (1890) 1920–1922, Kriminálního soudu (1785) 1904–1850 (1952) v Novém Jičíně a v Opavě 1902–1850 (oba z r. 1970), Státního policejního úřadu v Novém Jičíně (1916) 1927–1938 a píariátů v Příboře (1583) 1614–1874 (z r. 1976). Podrobný seznam Klovem vyhatovaných pomůcek nalazeme zjedno ve 4 svazcích Sborníku Státního oblastního archivu v Opavě vyšlých v l. 1969 až 1982.

Mnohastranný zájem Klovův se projevil i v jeho recenzích a drobných zprávách o literatuře. Vedle okruhů, na které jsme výše upozornili, setkáváme se s jeho referáty o člancích i publikacích zobývajících se povstáním venkovského lidu, o období druhé světové války, o vývoji průmyslu a dołovní a složení obyvatelstva na úřím Ostravsku, o místních a závodních monografiích, např. o Brů. perku, Příboře, a Kulturním mládeží Novojičíně (ČSM XVII, 1968, s. 86–89), o „Hradě o panství Starý Jičín“ (ČMM 1979, s. 189 až 202), o bratrském sboru ve Fuřínku (Zprávy vlastivědného ústavu Olomouc 1971, s. 30–31) aj. Celkem napsal, pokud lze zjistit, cca na 170 recenzí a zpráv o literatuře, a to převážně do ČSM v l. 1964–1979 (zde příznivě sledoval i VSONJ); jen 8 z nich zveřejnil ve VVM 1971–1974, po 3 v Severní Moravě 1977–1980 a v ČMM 1975, 1979–1979, jednu v „Opavsku“ 1959 a 17 v našem VSONJ v období 1975–1985; tam bylo jeho zůstihu podchycoena nejedna vlastivědná bražura, která by byla asi bez ohlasu zapadla.

Krutý osud mu neumožnil dokončení všech publikačních záměrů, na kterých ogilně pracoval – např. studie a kriminálních soudech či pojednání o podnikavém archivu n. p. Tatra Kopřivnice.

Umrtlím PhDr. M. Klose ztratil jeho rodina počilivého otce, Československé archivnictví znanenitého metodika a znalce archívni problematiky, kolektiv pracovníků Státního oblastního archivu v Opavě zkušeného a plněného spolupracovníka. Kopřivnice svého historika a nadšeného patriota v nejlepšímu slova smyslu, náš časopis jednoho z nejochotnějších a nejpepších přispivatelů – my bychom pak optimistického a družného člověka.

Čest jeho světlé památce!

K NEDOŽITÝM DEVADESÁTINÁM PROFESORA FRANTIŠKA GREGORA

Eva Grossmannová – Jan Hanák

Před pětadesáti lety bylo v Novém Jičíně otevřeno české reformní reálné gymnázium, významně posílá českým menšinovým snahám v městě, které bylo dlouhou dobu centrem německého Kravařska a oporou německého šovinismu. Mezi prvními učiteli nově založeného ústavu byl předvacetiletý František Gregor, významný odborník v oblasti přírodních věd, zapálený vlastenec a organizátor společenského života. Za dvanáct let působení v Novém Jičíně se svou vstřícnou prací hluboce zaplul do paměti svých žáků a mnoha občanů města a jeho širokého okolí. Jeho záslužnou činnost z doby první republiky ocenila město Nový Jičín pojmenováním ulice za gymnázium, kde bydlil. K rozhodnutí pojmenování jedné z ulic na Gregorovu dospěla rada MNV v Novém Jičíně ihned po válce. Vzdale tím čtu a vděk Františka Gregorovi i za jeho odbojovou činnost za okupace, za největší oběť, kterou přinesl pro osvobození naší vlasti.

Ke zhodnocení života a práce Františka Gregora nás vede i skutečnost, že 21. února letošního roku by se měl devadesátilet.

Rodák z Ubúřina na Českomoravské výsočině, ukončil středškolská studia na reálce v Novém Městě v roce 1914 a přihlásil se ke studiu přírodopisu a zeměpisu na přírodovědecké fakultě Karlovy univerzity v Praze. V roce 1916 musel nastoupit vojenskou službu a prožil zbývajících dobu války na jižní a východní frontě. Po válce pokračoval ve studiu, ale i jejich závré nebyly pro Františka Gregora šťastné. Zemřel mu otec a matka nemohla sama uživit další čtyři děti. Proto odchází po první státní zkoušce jako suplující profesor nejprve na gymnázium v Ječné ulici v Praze a v roce 1921 na nově založené reformní gymnázium do Nového Jičína. V roce 1922 studium na Karlově univerzitě úspěšně ukončil.

První léta existence školy byla pro prvního ředitele Vladimíra Poláka a jeho prvního a prozatím jediného interního profesora velmi těžká. Škola neměla svou budovu a byla odkázána na milost německé radnice, která v novém ústavu spatřovala nežádoucí penikání českého žilvu do města, které chtěla uchovat „čistě německým“. Na gymnáziu zpočátku vyučovali externí učitelé a učitelky měšťanské školy a jednu z nich – Marii Pokornou, si František Gregor vzal za manželku. V letech 1924–1925 manželé Gregorovi své působení v Novém Jičíně přerušili, aby pomohli při založení české pobočky na ruském reálném gymnáziu v Mu. kačevě. Františka Gregora lákala Podkarpatská Rus pro krásu a bohatství přírody, kterou poznal za první světové války jako voják rakousko-uherské armády. V Mu. kačevě se zapojil do veřejné práce a pilně se věnoval i sběratelské činnosti. Jejím výsledkem byla vydání přesně entomologické mapy Podkarpatské Rusi. V roce 1926 se vrátil do Nového Jičína, ale s přáteli na Podkarpatské Rusi udržoval kontakty až do okupace.

Druhé – desetileté působení v Novém Jičíně, je pozornějším usilovným učitelkou, společenskou, politickou a vědeckou prací Františka Gregora. Byl si vědom, že středškolskému učitelé nemohou k dobrému a pro žáky přínoslivému vyučování a výchovné práci stačit vědomostí, které získal na fakultě. Proto neustále

studoval, a tak zůstal v paměti žákům jako biolog, který je získával postovným výhledem, láskou k přírodě a sběratelskou činností. Již jako student se pod vlivem svého profesora dr. Mrázka soustředil na speciální studium entomologie – nauku o hmyzu. Zajímalo ho především hmyz blanokřídlý – nejprve čelad píltek, později se věnoval studiu lumků, skupině mnohem rozsáhlejší a méně prozkoumané. Z řad studentů vytvořil přírodovědný kroužek, a kterým v okolí Nového Jičína a v povodí Odry sbíral pílky a lumky a tvořil základ pozdějších rozsáhlých sbírek. Své poznatky začal již v Novém Jičíně publikovat v odborných časopisech, konal besedy a přednášky v městě a okolí, občas přednášel i v zahraničí.

František Gregor v době novojičínského pobytu našel jen v činnosti učitelé a vědecké. Věděl velmi dobře, že v Novém Jičíně, ovládaném ve dvacátých a počátkem třicátých let německým nacionalistickým starostou dr. Arnoštem Šichollichem, musí česká menšina těžce zápasit o nezávislost národního práva. Proto se záhy zapojil do spolkového a politického života ve městě a okolí. Pracoval v národně socialistické straně a zastupoval ji na novojičínské radnici. Byl rovněž funkcionářem Sokola a zúčastňoval se aktivně veřejných cvičení. Nikdy však nebyl šovinistou, jednal vždy čestně a vystupoval skromě, vždy poměrně toho, z jakých poměrů vyšel. Bylo třeba vystupovat proti české politické rozštěpenosti v době, kdy bylo nezbytné semknout síly proti nastupujícímu fašismu. Na počátku třicátých let vykonal František Gregor pro českou věc na Novojičíně velmi mnoho tím, že získal řadu vlastivědných pracovníků, především učitelů, pro založení vlastivědného sborníku „Kravařska“. První číslo za odpovědné redakce Františka Gregora vyšlo na počátku roku 1932. Aby obdrželo celý tehdejší politický okres Nový Jičín, byly vytvořeny tři redakční okruhy podle soudních okresů. V novojičínském vedle Františka Gregora pracovali Kleudius Bechyně, Bedřich Hýža, Vladimír Polák, František Sedláček, Josef Slovák, v přiborském okruhu Jan Havlíček, dr. Štěpánek, dr. Zima, Jaroslav Štindl a krátce i dr. Otto. Ve fušneckém okruhu byli Josef Konečný a lékárník Oppl. Administrativní práce obstarával J. Krumplovic a sborník tisklo známá česká novojičínská tiskárna Krýl a Scotti. Do okupace vyšlo sedm ročníků „Kravařska“ – první s pěti, ostatní po deseti číslech. František Gregor byl duší časopisu, neboť nejen sborník redakčně řídil, ale sám do něho přispíval. Zajímavé je, že v „Kravařsku“ nepublikoval své poznatky přírodovědné, ale zaměřil se především na historii města a okresu. Z jeho pera vyšly články o předcích Františka Palackého, a podnětů poměrech v regionu, a původu místních názvů i osudech posledního českého purkmistra v Novém Jičíně.

František Gregor odešel v roce 1935 z Nového Jičína do Brna, kde vyučoval nejprve na druhé reálce a později na IV. reálném gymnáziu. Na Nový Jičín však nezapomínal. Poutalo ho k němu především spolupráce a vydávání „Kravařska“. V prvním roce po odchodu časopis ještě redakčně řídil, v dalších letech až do okupace byl vedoucím redaktorem Jaroslav Kobilčík. František Gregor vytvořil v Brně další okruh dopisovatelů. Patřili k němu dr. Adolf Turek, dr. Lázníčka, Josef Šmida, kteří do „Kravařska“ své příspěvky až do posledního čísla před okupací. Na „Kravařsku“ se nezapomnělo, neboť jeho vydávání bylo zásluhou některých předválečných členů redakční rady obnoveno již v roce 1946 a vycházelo do roku 1950.

Brněnské působení Františka Gregora bylo vyvrcholením jeho učitelé a vědecké činnosti. V Brně získal pro vědeckou a publikační činnost mnohem větší možnosti. Navázal záhy spolupráci s přírodovědeckou fakultou Masarykovy univerzity. V roce 1927 založil a docentem dr. Josefem Kratochvílem a dr. Hofferem „Entomologické listy“, které František Gregor až do svého záření redigoval.

Organizoval ve značném rozsahu výzkum blanokřídlého hmyzu v lokalitách jižní Moravy, v roce 1938 se podílel na organizaci sjezdu moravských entomologů v Brně, kterého se zúčastnilo přes 200 zájemců. Navázal spojení se slovenskými entomology a podnikl delší studijní cestu do Bulharska. Výsledky svého dlouholetého výzkumu zveřejnil ve 25 vědeckých příspěvcích: Najdeme je v časopise Čs. společnosti entomologické, ve Sborníku klubu přírodovědeckého v Brně, v Čs. časopisu vlastivědné společnosti muzejního sběru v Entomologických listech, ve Sborníku entomologického oddělení Národního muzea v Praze a v dalších odborných časopisech.

Profesor František Gregor byl od roku 1936 externím spolupracovníkem zoologického oddělení Národního muzea v Praze, 23. dubna 1941 byl zvolen řádným členem Moravské přírodovědecké společnosti a 30. června 1945 byl in memoriam jmenován čestným členem České společnosti entomologické.

Po Františku Gregorovi nezůstaly jen odborné články, ale i bohaté, pečlivě zpracované a rozřazené sbírky hmyzu. Jeho nejmenší sbírka Symphit a Aculeat, která je v Národním muzeu, obsahuje 40 000 kusů hmyzu. Ostatní sbírky obsahují: 275 krabic lůvků v počtu asi 70 000 kusů a 2 100 druhů, 30 krabic proctotrupidů s asi 20 000 kusy a s 600 druhy, dále 15 nespřacovaných krabic materiálů obou čeledí s asi 10 000 kusy.

Učitelská a vědecká činnost Františka Gregora byla násilně přerušena v době nacistické okupace. Odpor proti fašismu a heroci vlastenečtví ho přivedlo do odbojové činnosti. V prvním vyšetřování na gestapu, které se týkalo ukrytí zbraní, se mu podařilo prokázat nevinu, ale v listopadu 1941 byl zatčen, protože účel v budově gymnázia gestapem hledaného odbojáře. Zatčen byl tehdy i ředitel gymnázia o několik dalších profesorů. Po několika týdenním vyšetřování na brněnském gestapu byl profesor Gregor s 84 odbojářů převezen do Mauthausenu, kde 23. května 1942 zahynul. Gregorova smrt citelně postihla naši entomologickou vědu a přírodovědný výzkum Moravy, neboť byl jediným našim odborníkem na lůvky. Barbarická ruka jej skolila těsně před dokončením jeho téměř dvacetileté práce. Teprve porážka fašismu a nastolení socialistického zřízení vytvořily lepší podmínky pro práci, kterou František Gregor započal. Jeho jméno vědce v oblasti entomologie je známo ze hronice našli vlasti, jeho práce není zapomenuta.

Kromě nedokončeného díla zanechal po sobě truchlící manželku a dospívající chlapce. Oba splnili otčovo přání, aby se stali pracovitými, čestnými a vzdělanými lidmi. Starší Miroslav se věnoval filosofii, mladší František následoval své, ho otce, stal se vědeckým pracovníkem v oboru přírodních věd.

V rodném Ubulíně u Jihomoravy na Českomoravské výsočině je na památku podílek ve II. světové válce vyryto jméno Františka Gregora. V Novém Jičíně je jeho jméno uvedeno na pamětní desce v prvním poschodí gymnázia, aby připomínalo studentům, že u základů školy před šedesátipěti lety byl skromný profesor, který miloval svoji učitelskou práci, přírodu a vlast. Ze čtyřicet šest let svého života vykonal mnoho cenného a dobrého. Nežítel stran ani v dobách pro národ nejtěžších, vlasti obětoval to nejcennější. Patří mezi ty, kterým bude navždy patřit naše úcta a vděk.

Přehled prací prof. Františka Gregora

1. Z biologie rozmnožování lůvků (Trib. Triphonini) Časopis Čs. společnosti entomologické 1924, č. 1–2.
2. Příspěvek k poznání moravských plátok. I. Trib. Tenthredinini. Čas. Čs. společnosti entomologické 1924, č. 1–2.
3. Příspěvek k poznání čel. lůvků (Ichneumonidae) Sborník Klubu přírodovědeckého v Brně, r. 1927, s. – X.

4. Tryphonid. čel. republiky (Hym. Ichneumonidae) Výroční zpráva čes. stát. tel. gymnázia v Novém Jičíně za r. 1928/29 – 1. část.
5. Yemolá II. část za r. 1929/30.
6. Náčrt plátok z Bulharska (Hym. Symphit) Čas. Čs. spol. entomol. XXIX, 1932, č. 1–2. (Příspěvek k lůvkům fauně Bulharska.)
7. Příspěvek k fauně fauně Beskyd. Čas. vlastivědného spolku muzejního v Olomouci, roč. XLVII, 1934, č. 3, 4.
8. Dva nové druhy lůvků z Československa (Hym. Ichn.) Vlastním nákladem ve Valašském Meziříčí, tisk. J. Muchy, 1935.
9. Příspěvek k vývoji lůvků Proctochus testatoribus Thnb. a Cryptus subquadrotus Thsb. Časopis vlast. spolku mus. v Olomouci, XLIX, 1935 č. 3, 4.
10. Neue Ichneumoniden aus der CSR, Festchrift z. 80. Geburtstag von E. Strand, Cl. II, 1935–1937.
11. Náčrt zoonograficky zajímaví naší fauny. Čas. vlast. spolku v Olomouci, roč. 1937, č. 185 a 186.
12. Moravské druhy podčeledě Halorinae (Hym. Proct.) Čas. čsl. spol. entomol. XXXV, 1938.
13. Tryphon Zavřel n. sp. Entomol. listy II., 1938.
14. Příspěvek k bližšímu poznání rodu Ichnus Grav. (Hym. Ichn.) Sborník Klubu přírodověd. Třebíč, 1933, roč. III.
15. Dvě nové vejčičky. Sborník ent. odd. Nár. muzea v Praze, XVII, 1939.
16. Příspěvek k poznání rodu Thaumolopus Först. Sborník ent. odd. Nár. muzea v Praze, XVII, 1939.
17. Additamenta Ichneumonologica: Genus Aethocera Wesm. (Hym. Ichn.) Sborník ent. odd. nár. muzea v Praze, XVIII, 1940.
18. De nannalis ichneumonidarum a dem. dr. Vlasta Kálalová di Lotzi in Meso. potamo specibus collectis novis. Sborník ent. odd. Nár. muzea v Praze, XVIII, 1940.
19. Nová plátka Pristiphora moravica n. sp. Časopis Čs. spol. ent. Praha, XXXVII, 1910.
20. Ichneumonologické studie. I. část. Sborník Klubu přírodověd. v Brně, XXII.
21. Ichneumonologické studie. II. část. Čas. Čsl. spol. entom. Praha, XXXVII, 1940.
22. Ichneumonologické studie. III. část. Entom. listy III., 1940.
23. Studie o lůvkách IV. Sborník Klubu přírod. v Brně, r. XXIII., 1941.
24. Středoevropské druhy rodu Eusterix (Först.) Entom. listy IV, 1941.
25. Theriolochus gibbus stenoceri n. s. sp. a Phygadeuon Rozspall n. sp. Vyšlo v práci Ing. dr. J. Rozspalla: Příspěvek k poznání bládků mdu Stenocerus Fuliginosus Msh. Entomol. listy, IV., 1941.

Poznámky:

- 1) Při zpracování článku bylo použito mnoho údajů z práce Evy Grossmannové: „Jméno z pamětní tabule“, kterou napsala v rámci středoškolské činnosti jako studentka gymnázia v Novém Jičíně v roce 1978. V uvedené práci jsou zveřejněny vzpomínky manželky Marie Gregorové, dr. Adolfa Turka a dr. Jos. Kretschvíla. Je zde i 18 černých rodinných o školních fotografií a fotodokumentů – m. j. tabuleau prvního mezinárodního gymnázia v Novém Jičíně a Fr. Gregorem jako třídinným profesorem, entomologickým mozo Podkarpatské Rusi i později, který Marii Gregorové zaslal 24 předních brokůlných kulturních pracovníků 25. května 1943 – k prvnímu výročí jeho tragické smrti. Jsou zde i fotografie čestných uznání.
- 2) Použít byly údaje z prací: dr. Jos. Kretschvíla: Průkopník moravské entomologie – památka popraveného prof. Frant. Gregora/Praha, [nachází se v knihovně Vlastivědného muzea v Novém Jičíně]. Kovaříková – vlast. sborník – roč. I.–VIII. (Okresní archiv Nový Jičín). Miroslav Balák: Kulturní městopis Novojičínska, 1967. Záznamy z kroniky gymnázia v Novém Jičíně.

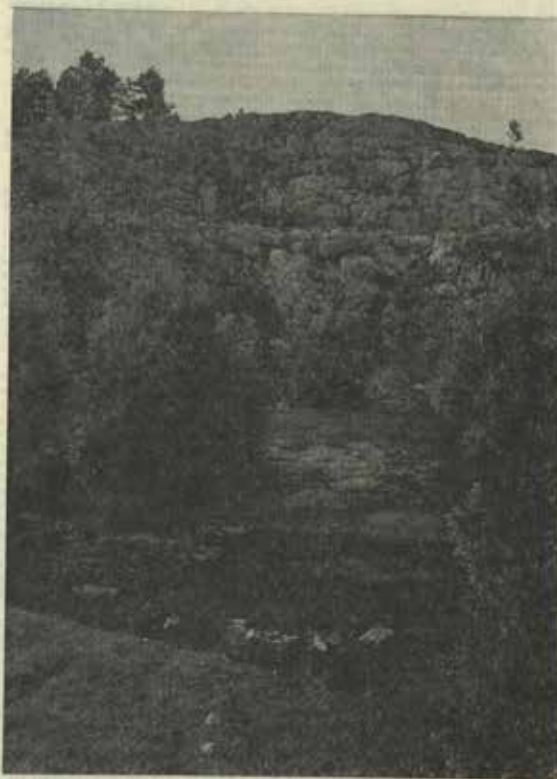
ŠTRAMBERK A JASON ČERVENOOKÝ

Augustin Daněk, Rudolf Schneider

Jason červenooký — *Parnassius apollo* [L.] patří mezi evropské prvky zvířeny a je typickým představitelem horských oblastí. V Evropě se vyskytuje od Pyrenejí přes Alpy, Karpaty, Balkánské pohoří až po Kavkaz. Na tomto území vytváří čísné formy, které W. Forster a Th. A. Wohlfart (1955) na základě kritické revize sjednotili pro střední Evropu do pěti poddruhů, z nichž *Parnassius apollo carpathicus* Rebel Egenhofer 1893 obývá Česká a moravská pohoří, Tatry a Karpaty až k Sedmihradsku. Motýl *P. apollo* i jeho housenka je vázán na kopcovitý a hornatý terén, kde preferují květnaté louky a hřebčoks zafixované doliny, svahy se sutovými kužely, které neumožňují vytvoření závěrečného stádia sukcese lesa. Na těchto biotopech jsou optimální podmínky pro rozvoj a existenci živých rostlin pro housenky. Hlavními druhy jsou rozchodníky ze skupiny *Sedum telephium* a *Sedum album* a netfesk *Sempervivum soboliferum*.

Jason červenooký patří ke druhům, u nichž je přezimujícím stádiem převážně vajíčko. Lhnutí housenek probíhá kolem 18. dubna. Stádium housenky trvá 5 až 6 týdnů a housenka se za tu dobu 4X vyléká. Housenky přijímají potravu prakticky po celý den — od 8.00 hod. do 19–20 hodin mimo chladné a deštivé dny. Potravu také nepřijímají v poledních hodinách ve dnech velmi teplých — slunečných. U pozorovaných housenek se děje přijímání potravy přibližně v pěti-minutových cyklech. V první nejdelší fázi housenka ožrá listy jedné rostlinky rozchodníka — až 10 ks listků. Ve druhé fázi housenka vylučuje ekrementy a ve třetí fázi housenka opět žírnou rostlinu a přesunuje se na další, a to do vzdálenosti až i 1 m. Kuklení, které probíhá v úkrytu na zemi, se odehrává v druhé polovině května. Stádium kukly trvá 4–6 týdnů. Motýli se lhnou ve druhé polovině června. Samci obvykle o dva dny dříve než samice. Motýli *P. apollo* stejně jako další druhy denních motýlů přijímají tekutou potravu rostlinného původu, kterou sají z květů, především složnokvětých rostlin. Podle našeho pozorování a údeje J. Zeleného (in litt.), dávají motýli přednost květům fialové barvy. Do páření jsou samice málo pohyblivé, vyhledávají ostušená místa, kde sedí a rozcvičenými křídly. Klázení vajíček probíhá koncem června. Samice kládou 1–3 bílavá (1,5 mm široká) vajíčka přímo na živou rostlinu. Mezi klázením navštěvují kvetoucí rostliny a sají. Samice je schopna naklést až 80 ks vajíček.

Jason červenooký — tento překrásný motýl byl v minulosti obyvateltem i našeho okresu — v okolí Štramberka. Štramberská populace jasonů červenookých se především vyskytovala na vrchu Kotouč (539 m n.m.), na Bílé hoře (557 m n.m.) a na Červeném kameni (690 m n.m.), které orograficky náleží k Podbeskydské pahorkatině a jsou tvořeny převážně drubohorními vápenci. Motýli žili na nezálesněných svazích těchto lokalit, které neumožňovaly intenzivní zemědělské obhospodařování, ale naopak byly příznivé pro rozvoj suchomilných společenstev, včetně živých rostlin pro housenky. Ke konci minulého století však docházelo k čísným změnám, které přímo i nepřímo ovlivnily stav populace a v konečném důsledku způsobili zánik populace *P. apollo*. Těšba a spraco-

Starý lom na Bílé hoře ve Štramberku

Foto R. Jarnot

vání vápence do této doby měla jen místní význam, ale postavením a uvedením do provozu železnice ze Studánky do Stramberka v roce 1881 došlo ke zvýšení těžby a zpracování vápence pro potřeby metalurgického průmyslu v blízké Ostravě. Zvýšila se průdatost v okolí lomů a vápenny a docházelo také k výsadbě lesů [J. Otruba, 1930]. Všechny tyto zásahy do přírodního prostředí však nebyly však — sběratel. Zájem o jasanů ze Stramberka byl mezi sběrateli motýlů přispěl. Hlavní faktor, který způsobil vyhubení jasanů červenookého, byl člověk — sběratel. Zájem o jasanů ze Stramberka byl mezi sběrateli motýlů velký a tak ze Stramberka odcházely každoročně stovky kusů motýlů do veřejných i soukromých sbírek. Místní sběratelé motýlů chytali jak pro sběratelce, tak pro přímý prodej ve Stramberku i okolí. M. Remes (1933) uvádí vzpomínku L. Hudečnu, který, když studoval na učiteckém ústavu v Příboře, byl svědkem toho, jak nějaký „akalaf“ ze Stramberka přinesl pár kusů motýlů jasanů červenookého do Příbora a prodával kusy po třech krejcarech. M. Remes dále uvádí, že někteří přírodovědci tvrdí, že je již jasanů červenooký na Stramberku vyhuben. Proti tomuto tvrzení slavit údajně botanika J. Otruba, který ho ujistuje, že se na Kotočci [na západní straně] občas motýl objeví, také housenky na rozhodnutí tělem (Sedum album) byly nalezeny. Toto jsou zřejmě poslední zprávy o výskytu P. apollo ve Stramberku. Od tohoto roku se již neobjevuje žádná zmínka o výskytu P. apollo ve Stramberku.

Jasanů červenooký je od roku 1965 chráněn v českých zemích vyhláškou č. 80/65 Sb., podobně jako na Slovensku analogickou vyhláškou č. 125/65 předsestavení SNR. Tam je s výjimkou utajených přestupků formálně zaplňována ochrana na před příjímů pronásledování a hubení. Z pasivních cest ochrany je jasanů kromě legislativní ochrany druhu jako takového chráněn číselně — většina lokalit s jeho výskytem je na území různých typů CHO (chráněná území). Ve Stramberku však již více než 60 let není co chránit.

Mýšlenka reintrodukce [znovuvyvození] jasanů červenookého, ve Stramberku již v minulosti navrhována [J. Almera, 1974], je teprve nyní po založení Českého svazu ochránců přírody v okrese Nový Jičín uváděna v život.

Přípravy a realizace celé akce se ujala ZO ČSOP ve Stramberku ve spolupráci s OVM v Novém Jičíně a dalšími orgány a organizacemi. Vzhledem k tomu, že v současné době nelze počítat s odběrem většího počtu jedinců jasanů červenookého ze stávajících lokalit a jejich přímým vývozem na lokality ve Stramberku, bude nutné nejprve odchovem namnožit větší počet jedinců a ty hromadně vysadit. Projekt počítá se dvěma etapami. Každá bude trvat tři roky. První věříme, že projekt reintrodukce bude úspěšný, a že jasanů červenookého v reintrodukci nepořadí stejný osud, jako před desítkami lety.

LITERATURA:

- Almera, J. (1974): Nepokazíme se obnovit výskyt druhu Parnassius apollo L. v místech, kde byl vyhuben? — Ochrana fauny Sveromoravského kraje, Ostrava, 6:17—20.
 Furter, W., Wohlfahrt, Th. (1955): Die Schmetterlinge Mitteleuropas, Tag-falter, Franckische Verlagshandlung, Stuttgart.
 Remes, M. (1933): Motýlů vyhubení. — Kravaňsko, Nový Jičín, 10:152—153.
 Otruba, J. (1930): Květena Stramberka. — 117 p., Příbor.

ZPRÁVY

K PĚTASEMDESÁTÍM NAROZENINÁM JOSEFA LANKOČIHO

Dne 17. února 1966 oslavil své pětasedmdesáté narozeniny ve zdraví, plně životní svěštěti a spokojenosti v kruhu svých blízkých přátel a spolupracovníků dlouholetý pracovník okresního archivu v Novém Jičíně, učitel, regionální badatel, odborný archivář Josef Lankočí. Významné životní jubileum ho zastihlo uprostřed čisté badatelské práce, které se po odchodu na zasloužený odpočinek věnuje s větším důstojím, adekvátním věšim časovým možnostem.

Příborský rodák, odbojový pracovník Josef Lankočí patří mezi první archiváře, kteří na našem okrese budovali nové archivnictví ve prospěch celé společnosti. S hlubokým zaujetím, bez úhynu na volný čas, pomáhal v padesátých letech se záchranou archivů ve obcích a městech okresu. Svě zkušenosti archiváře využil při správě depozitářů archivu ve Františce p. R. a Příboře. A především zde se přičinil o pečlivé uložení a zpracování archivů k historii a současnosti rodného města. Cenou radou byl a dosud je nápomocen studentům při tématech diplomních či jiných odborných prací.

Jako odborný archivář se podílel na zřízení a uvážnamožnosti činnosti ve prospěch veřejnosti na zřizování archivních fondů formou inventur, katalogů a tematických soupisů. Od drobných inventur archivů obcí, národních výborů se pracoval a obšířným a zavěšeným inventurám, jako např. Archiv města Františka p. R. 1407—1945, Archiv města Stramberka 1359—1945, Archiv města Příbora 1369—1945. Pomáhal i při inventuraci velkých archivních fondů bývalých okresních národních výborů Březec 1945—1960, Františka p. R. 1949—1960 a Nový Jičín 1945 až 1960, v poslední době svými cennými radami a zkušenostmi byl nápomocen při řešení odborných problémů, spojených s inventurací fondů Beskydského divadla Nový Jičín 1942 až 1963 a Okresního úřadu Nový Jičín 1820—1945. Přitom si našel čas na

práci v historicko-dokumentační komisi Svazu profitařistických bojovníků, kde spolupracoval při vytváření alba Odbor na Novojičínsku 1914 až 1945. Práci v historicko-dokumentační komisi se věnuje odděle a krouží tak archivářské a regionální znalosti s činností bývalého odbojáře. V archivu se nyní věnuje zřizování osobností a pozůstatosti významných osobností našeho regionu a příspěvků tak k poznávání ústve okresního archivu. Věrný celoživotním zájmu o literaturu, spolupracuje na soupisu významných námečských společenství našeho kraje.

Do dalších let přejeme publikovatí pevně zdraví, štěstí a optimizmus a mnohou radostí i spokojeností při dalším tvůrčím archivářském badání a poznávání.

Karel Chobot

HISTORIKU PHDr. ADOLF TURKŮVI K 75. NAROZENINÁM

Svých 75. narozenin se dožil 20. února t. r. v početném kruhu svých blízkých, spolupracovníků a přátel historik PhDr. Adolf Turček. Mohl se při této příležitosti v uspokojením poohlédnout po své více než padesátileté badatelské a publikační činnosti. Již významným způsobem obohatil regionální historii našeho kraje. A je potěšující skutečností, že podstatnou část svého badatelského díla věnoval poznání minulosti Novojičínska. Široké veřejnosti Adolfa Turčka zná znám nejen jako historik, obhláví a našelý vstříplý a veřejný pracovník. Svými badatelskými a publikačními výsledky se stal uznaným znalecem v řadě otázek středověkých dějin našeho regionu, zvláště v problematice vývoje sídelních, národnostních a poddanských poměrů. Trvalá zřetelná jeho záleha v oblasti naší regionální historie, kterou obohacuje o takové publikace, jako jsou jeho Pulnecko (1940), Sratský sbor ve Pulneku (1970), Hrad a pastvis Starý Jičín (1978) a dlouhá řada studií a článků k dějinám jednotlivých měst a miest našeho regionu. Pozoruhodná je i jeho dlouho-

letě činnost organizační a veřejná, již se aktivně podílel v našem okrese na přípravě a edici všech vlastivědných časopisů a publikací, zvláště jeho nezávislé práce na vydávání svého akčního Vlastivědného sborníku Nový lán, sežně je od roku 1978 vykonává redaktorem. Svou příkladnou badatelskou a publikační činností se podílel na kulturním životě našeho okruhu. Vyslovujeme jemu za to, ho celoživotní bouřlivost a nadšenou práci naší hlubokou vděčnost a přejeme mu pevné zdraví a mnoho spokojenosti a radosti do let příštích. Ad multos annos!

František Schwarz

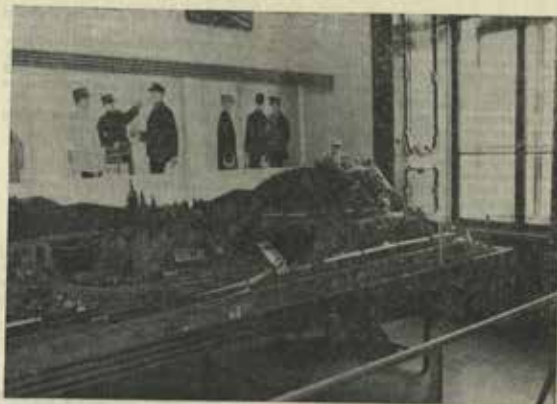
Třicet let Vagonářského muzea ve Studénce

Půdětem k založení Vagonářského muzea se stala úspěšná výstava k 55. výročí zahájení výroby zájezdních vozidel ve Studénce uspořádaná v roce 1956 v prostorách zájezdního hotelu. V zakládaci listině muzea z prosince 1956 se uvádělo, že muzeum bude dokumentovat nejen rozvoj dopravní techniky, ale i vývoj závodu, práci a život jeho zaměstnanců. Po dohodě mezi Vagonkou Tatry Studénka — Bulovovice, a. p. a Místním národním výborem ve Studénce se sídlem muzea stala věšroz část zájezdního muzea. V květnu 1957 se v zájezdním muzeu výstava k historii posádky, při níž se využily stávající materiály z výstavy v zájezdním hotelu. V témže roce byla jmenována zatímní muzejní rada k zabezpečení vybudování muzea a od roku 1958 se prvním odborným pracovníkem muzea stal Jaroslav Pračský, jenž započal s instalací prvních oddílů expozice. V prosinci 1960 byl vydán organizační řád muzea a v únoru 1961 jmenoval na jeho základě podnikový Federál Metoděj Benčík první řádnou muzejní radu s předsedou Rudolфом Hübscherem. V témže roce se zpřístupnil při příležitosti oslav 60. let trvání výroby ve vagonce první dva sály muzejní expozice. Do roku 1965 se expozice rozrostla na pět sálů, v nichž se prezentovaly počátky kolejové dopravy a vagonářské výroby v 19. století u nás, historie podniku do roku 1960 a vývoj vozových dílců.

K určitým změnám v expozici došlo v roce 1970, kdy byla doplněna o dal-

ší modely a panely zachycující tehdy nejnovější produkci podniku. Od roku 1977 započala generální oprava zájezdního muzea MěstNV ve Studénce, které svým průběhem negativně ovlivňovala provoz muzea, především zaplněním sálů ve 3. poschodí v průběhu opravy střeby a nutností zavírat postupně jednotlivé sály při provádění zájezdních prací. Muzeum rovněž ztratilo přístup do expozice hlavním zájezdním schodištěm, které je nyní používáno pouze pro přístup do svatební obřadní síně, a muselo se spokojit s nevyhovujícím bočním vstupem.

Po dokončení opravy zájezdního muzea v posledních letech došlo pak ke konečnému umístění jednotlivých oddílů expozice. První sál ve 3. poschodí je věnován počátkům kolejové dopravy na našem území, počínaje koněspěšnou dráhou z Č. Budějovic do Liace, reprezentovanou zde modely kolejových vozidel a fotokopie rytími inženýrských průvozů na st. Párostrojní železnice a jejich provoz dokumentuje vešle fotografie i model osobního vlaku z roku 1845 s lokomotivou „Olmütz“. Začátky vagonářské výroby v ČSSR zde zastupují modely a výkresy vozidel Ringhofferych závodů v Praze-Smíchově. Ve vedlejším sále se nachází expozice, věnovaná vývoji vozových dílců (osvětlovacích těles, nápravových ložisek, brzd, oken, sedadel atd.), technologie vagonářské výroby (nitování, svařování elektrickým obloukem, lepené sandvičové konstrukce). V následujících dvou sálech ve 2. poschodí mohou návštěvníci shlédnout expozici historie Vagonky Studénka, k. p. od jejího založení do současnosti. Jsou zde modely různých typů kolejových vozidel pro osobní a nákladní dopravu, včetně bohaté fotodokumentace, dále pak oddíl věnovaný práci letacského oddělení podniku v letech 1935 až 1939 a tzv. přídržné výrobě, v jejímž rámci se produkovaly polní horské kuchyně, polní pekářny, dělové látky, káry na nábojnice, letištní masíkové vozíky, karoserie pro autobusy a nákladní automobily, motorové tříkolky, správné vrtačky značky Stravag apod. Svě místo zde má i nejmladší sortiment výrobků podniku — přečerpávací stanice ropy pro SSSR — dokumentovaný fotografiemi a modelem obytného komplexu GK 18A. V 1. poschodí si lze prohlédnout oddíl věnovaný historii revolučního dělnického hnutí v podniku a na závěr návštěvy muzea pak modelovou drá-

Expozice vagonářského muzea ve Studénce

hu velikosti HO, jeť zejména především nejméně náležitě muzeu.

Důležitou složkou muzejní činnosti je filmová a fotografická dokumentace, zachycující výrobu v podniku i provoz vozidel v něm vyrobených na tratích ČSD. Pro sbírky muzea se takto zaznamenaly oslavy 100 let trati Studénka—Stramberk, ukončení provozu klasických nospav vozů B (Izv. Rybíky) na trati Studénka—Velevoce, zahájení provozu nospav motorových vozů M 152.0 a přívěsných vozů BIm v Olánických vlnicích na trati Studénka—Velevoce. Dále se pořídlly výrobní zábrhy se stavby výsypnáčů Sas, pfojňanky a zkušební jízdy motorovými vozů M 152.0670, vyrobeného jako poslední z nejvčtší série motorových vozů v historii provozu ČSD i výroby ve Vagonové Studénka, z výrobní vozů lanové dráhy na Fafin, stavby prototypů motorových vozů AC2z pro SSSR, u nichž se první použilo nerovného plechu k vnějšmu obložení skříně a vnitřní obložení se provedlo z plastických hmot atd.

Při realizaci usnesení předsednictva vlády ČSSR č. 86/1981 o komplexní dokumentaci období výstavby socialismu, přistoupilo Vagonářské muzeum ke shromažďování historických kolejořých vozidel. V rámci svých možností, daných jeho personálním obsazením, se zaměřilo pouze na dvojnápravové motorové a přívěsné vozy, vyráběné ve Studénce. V roce 1983 muzeum získalo motorový vůz M 131.1549, který byl vyroben jako poslední vůz této řady v roce 1956. Provedla se na něm celková oprava skříně a interiéru, včetně povrchových úprav a vůz se stal skládkem muzejní soupravy, sestávající se nyní ze čtyř vozidel. Vedle již výše zmíněného M 131.1549 i tvoří přívěsný vůz ODIm z roku 1955, přívěsný vůz ČIm z roku 1948, vyrobený pro soukromoa Studénka—Stramberk—Velevoce dráhu (SSVD) a přívěsný vůz BDim z roku 1957.

Ve spolupráci s ČSD se muzeum podílelo na vydání publikací ke 100. výročí trati Synov—Oprav.

Svým zaměřením dokumentuje vagonářské muzeum především historii a rozvoj koncernového podniku Vagonová Studénka, práci a život studénckých vagonářů, dále pak počty kolejových doprav na našem území a vznik a vývoj naší vagonářské výroby. Svou činností přispívá k zachycení historie významného obora českého národního hospodářství i k je-

ho propagaci mezi širokými vrstvami obyvatelstva.

Pro náležitě je muzeum přístupno od 15. dubna do 30. září, v pracovní dny od 8 do 13 hodin, v neděli od 10 do 15 hodin a v sobota a ve svátek je muzeum zavřeno.

Svatopluk Černín

JOSEF KOUDELÁK A NOVÝ JIČÍN

Letos uplynulo 80 let od narození hanáckého spisovatele Josefa Koude-
láka (26. 2. 1906 Senička u Litovle — 20. 8. 1960 Bolkovice u Olomouce), který v letech 1929—1934 jako předgovor působil v Novém Jičíně. V té době učil zde i prozaik František Neustil a spolu vydali v roce 1929 básnickou sbírku Zvěstí lásky.

Koudelák se tematičtíky řadil pří-
mknul k veselí na Haně, případně k oděvlejšímu národnostnímu rozmezí na jižních svazích Jeseňák, nicméně jeho novojičínský pobyt měl také význam v literární tvorbě a projevil se i ve sdělně. Kol promluvíme o jeho knižkách, které spjatých s Novým Jičínem, uvedeme pro úplnost i přehled jeho dalšího díla (Kulturní místopis Novojičínska od Miloslava Baláše z roku 1967 bohužel nezachytil na str. 142 Koudelákovu beletristické dílo zcela přesně): jsou to nejprve knihy básní Vesnice v polodni (1927), Rudička boletná (1929), Senička (1930), Vrata tny (1932), Zlatá srdce (1933), Hra-
ně (1934), Fucholek Jordis (1936), Tyrná země (1941), Radice boji (1941), Vítězná chudoba (1943), Ská-
le poká (1943), Praděd nespí (1948);
pobdky Matčin prsten (1944) a O pa-
chouku Janovci a krásné Magdaleně (1944).

Koudelákovu rozšířil básně Nový Jičín vyšla z mládní tkárny Kryla a Scottiho divá se plaše/hvězdami, které v této knižce se projevil jako duchovní milenece věci i lidí, který si uvědomuje své umělecké poslání: „Kom skřelí vše, co se raduje, / na sloucháš tomu, co v tobě žije, / to nikdo nahlýže, nikdo nuchápe, nemčí / sám sobě jsi, sám mezi tolika, / tví se je život jeptiči, / sám sebou radí se, sám sebou zaniká.“ Část této básně vyšla iž samostatně ke III. sbírce moravských bibliofilů a ex-
librisů v Dberském Hradě 8, Čer-
na 1930.

Forma Nový Jičín však nedosahuje
dvořel Koudelákovy podobné autorce
rodě Seničky, iž byla v několika
vydáních a v níž čítme daleko hlub-
ší pozor do vesnického koloběhu od
jara do zimy. Také obraznost je vs-
adice mnohem svébytlá, a při vši
sve prostotě i monumentálnosti.

V Novém Jičíně vydal Koudelák iž
druhá dvě knižky, i když obsahově
spatřá a hančtíky proslaven. Náš
ro z roku 1930 v nepřítit vzdělých
verších se vrací k otčova dítství a
mládí až do svatby, větší umělecký
dosah mají jeho prózy Krůpě
(1933), zahrnující se zvláštním kouz-
lem své diti, včelny jakoby otmky
na očima.

Pro předválečný časopis kulturní svět
v Novém Jičíně oebyla bez významu
ani skutečnost, že Koudelák zde za-
ložil Literární klub a spolu s příte-
lem Neustilem zvali sem i předná-
šák spřovatele celonárodně proslá-
hlí Urbanec

STŘEDNÍ PEDAGOGICKÁ ŠKOLA V N. JIČÍNĚ — PŘEHLED HISTORIE

Zahájila vyučování ve školním roce
1901/02. Byla umístěna v objektech
zaniklé střední školy pro vzdělávání
učitelů středních škol. V roce svého
vzniku byla součástí střední všeob-
ecně vzdělávací školy v N. Jičíně. Od
školního roku 1902/03 se osamostat-
nila. Vychovávala učitelky pro ma-
turelšké školy a výchovné pracovníky
pro různé typy výchovných zařízení
(např. školních družin).

V záněm skutečnosti, že každá
střední škola znamená zvýšení kul-
turní úrovně nejen ve městě, kde je
umístěna, ale i pro široké okolí. Tim
vše typ školy, který získává studo-
jící v dáleším zájmu. Nejvíce stu-

denté přecházelo z okresů N. Jičín,
Frýdek-Místek, Ostrava, Karviná a Ves-
tla. Za dlo svého trvání do konce
školního roku 1904/05 vychovával cel-
kem 2196 učitelů mateřských škol
a 699 vychovatelů. Odšlo tedy do
první celkem 2695 pedagogických pra-
covníků, absolvovali školy v denním
i dálekovém studiu.

Z původních čtyř středních peda-
gogických škol v Severomoravském
kraji zůstávají dále školy v Přerově
a Kromě, kdežto v Havlově a N. Ji-
číně byly pro nadbytek učitelů kate-
drálních škol zrušeny. Poslední třída
zdejší školy končila studium ve škol-
ním roce 1985/86 až jako součást
gymnázia v M. Jeseň.

Škola byla v trvalém kontaktu s ma-
turelškými školami a okoli a vyvířala
pro studující dobré podmínky k ú-
spěšné pedagogické práci. V posled-
ních letech své činnosti byla důle-
žitým místem pro praktičtí studii
pedagogické fakulty v Ostravě, zejména
v jazykovém vyučování a předmetech
včlovky. Úspěšné práce školy vedla
k tomu, že ona se byly orientovány
okružně celostátně i katra pro pedag-
gické školy, jako z. 1915 a 1908. Rov-
něž v hudební a pěvecké činnosti
působila aktivně na veřejnost, ve vý-
tvěrné výchově organizovala četná vý-
stavní prací žáků i učitelů a vyvířila
aktivní činnost v literárních soutě-
žích. Zásadně byla i práce náte-
řských profesorů v Socialistické aka-
demii.

Ve funkcí Pedagogický působila v l.
1902/03 až 1903/04 Helena Vítková,
otud do zániku školy Fr. Dr. Miro-
slava Holubová. Po dobu trvání školy
na ni působilo 74 profesorů interních
a 28 externích, kteří na škole vyučo-
vali různé dlouhou dobu. Souvisle
to do značné míry s kolísáním stavu
počtu tříd a žactva. Škola začala s 98
studujícími ve třech třídách interní-
ho studia, ale v r. 1902/03 čítala už
sedm tříd a 264 studujícími, do škol
roku 1906/07 stoupl ve 13 třídách po-
čet studujícího interního studia na
451 a ve 4 třídách dálekového studia
bylo započeno 139 studujícími. V dal-
ších letech kolísali počet tříd inter-
ního studia mezi 10 až 13. Počet dal-
kových tříd klesl na tři v r. 1901/02
a v následujícím školním roce zůstala
jedná s 38 studujícími, zatímco
v předcházejících obdobích bývalo
dálekově studujících včlovkem okolo
stř. Počet interních studujících do-
sáhl vrcholu v r. 1901/02 (465), v r.
1904/05 byl zbylo 146 ve čtyřech tří-
dách.

Podrobné zprávy o výrobě šelky a počtu factva lze nalézt ve školní kronice, údaje o počtu tříd za období 1961/62 až 1974/75 ve Statistickém ročníku okresu N. Jičín z května 1974. Viz též VŠON; č. 34, str. 22—24 a č. 35, str. 64—67.

Ladislav Poláček

O FULNEKU NA STRÁNKÁCH FRANCOUZSKÉ PŘÍRUČKY PRO OBCHODNÍKY Z ROKU 1807

V roce 1807 vydal Belgičan DE-SOLNEUX, pocházející z městečka Theux nedaleko známého průmyslového centra Belgie Lutychu, v Paříži pozoruhodnou příručku pro obchodníky, kterou nazval „LA CLEF DU COMMERCE“, česky tedy, „Klíč obchodu“. Tato dvojasvazková příručka podává v abecedním pořadí seznam nejvýznamnějších evropských středisek průmyslové výroby a obchodu a o každém z nich přináší základní informace, hodící se pro ty, kdo se zabývají nebo hodlají zabývat obchodním. Z měst naší oblasti je zde uveden FULNEK (pod nesprávným názvem Fulneck), a to mezi hesly FULD (německé město v Horního Porýní) a FURT (německé město v Saskrabství Anspach). Pod heslem FULNEK je shrnuta nejen informace o stavu výroby ve městě, ale také zprávy o průmyslové produkci a městech okolních a na blízkém venkově. Francouzský text hesla zní:

„FULNECK, Villa aristocratique dans la Moravie, vers la frontière de la Haut-Silésie. Cette place est le centre d'une manufacture assez considérable de draps, répandue dans plusieurs villes, bourgs et villages aux environs de Fulneck, lesquels fournissent annuellement, indépendamment de ce qui se fabrique dans cette ville, autour de 50 mille pièces de divers espèces de draps de 20 à 24 aunes chacune. Les principaux lieux sont Freiberg, qu'on estime fabriquer 3500 pièces; Messeritz 3000 pièces; Saint-Amberg, Weisskirchen et Waagstadt, chacun 2000 pièces; Odrau, 1600 pièces; Neutitschein, Krassna et Wigstadt, 1000 pièces chacune. Ces draps s'exportent dans tous les Etats autrichiens,

Trieste, Venise, l'Italie et la Pologne, et se font en 8, 7 3/4 de larges, au usage de pays, lequel correspond à-peu-près à celui de Leipzig.

Fabricans à Fulneck.

Abendroth [Joh.],
Jachke [Joh.],
Knopp [Valentin],
Mehoffer [Ant. Joh.],
Jachke [Laurent],
Kaur [And. Bard.],
Laiske [Jn. Geol.],
Scheffner [Joh.],
Stebel [Jh. Fr.],
Waldhauser [Joh.].*

„FULNEK, Rakouské město na Moravě blízko hranic Horního Slezska. Toto město je střediskem dosti znamenité výroby sukna, rozptýlené do mnoha měst, městeček a vesnic v okolí Fulneka. Nezávisle na tom, co se produkuje ve Fulneku, poskytl toto město ročně kolem 50 tisíc kusů různých druhů sukna v déšce po 20 až 25 loktech. Hlavními městy jsou Píbrk, kde se podle odhadu vyrábí 3500 kusů; Messeritz 3000 kusů; Stramberk, Hranice a Bílovec, každé po 2000 kusů; Odra 1600 kusů; Nový Jičín, Krásno a Vítkov po 1000 kusů. Tato sukna se exportují do všech rakouských zemí, Terstu, Benátek, do Itálie a do Polska. Mají šířku 8,7 3/4 metřního lokte, jehož velikost přibližně odpovídá lokti lipckému.

Výrobci ve Fulneku:

Abendroth [Josef],
Jachke [Johann],
Kaur [Andreas, Bard.],
Laiske [Johann, Georg],
Knopp [Valentin],
Mehoffer [Anton, Johann],
Schäffner [Johann],
Stebel [Johann, Franz],
Waldhauser [Johann].*

Autor příručky Desolneux byl krajanem bratří Regnierových, kteří se významně zasloužili o mechanizaci textilního průmyslu v českých zemích a zejména ve Slezsku a na se výrobcůmi Moravě dodávkaři parních a pracovních strojů ze svých továren v Lutychu a v Cěchách a jeden z bratří, Jean-François Regnier, také o průmyslový rozvoj Fulneku tím, že zde ve 40. letech minulého století založil strojírenskou továrnu a výrobu vlněných káží. Někdy to právě příručka Desolneuxova, s níž Regnierové čerpali první informace o Fulneku a okolí, a jež byla podnětem k tomu, že se o tuto oblast začali ve svých podnikatelských projektech zajímat?

1 Desolneux: La clef du commerce.

Tomo I, II. Paris 1807.

2 Tamtéž, tomo II, s. 208—209.

3 Srov. Myška, M.: Belgický podnikatel Jean-François Regnier a počátky mechanizace textilního průmyslu v českých zemích. In: Z dějin textila. Studie a materiály 3. Ústí nad. Orlicí 1983, s. 37—60.
Milan Myška

Příběh a výsledky III. kronikářské soutěže v okrese Nový Jičín.

III. národní soutěž kronikářů vyhlásil ministerstvo kultury k 35. výročí Vítězného února v r. 1982. Podmínky soutěže byly zveřejněny kronikářům okresu 14. dubna 1983 prostřednictvím metodického listu vydávaného okresním vlastivědným muzeem a Zpravodajem ONV. Vyhlášené hlavní téma soutěže „Zrybování životní úrovně a péče o člověka ze uplynulých 40 let socialistické výstavby“ měli kronikáři dokázat:

1. soutěžním zápisem v rozsahu minimálně 20 stran,
2. ročními zápisy v kronice za léta 1980—1983,
3. dokumentačními přílohami (tiskoviny, foto, film),
4. doklady o využití kroniky.

K problematice kronikářské soutěže se zaměřil okresní aktiv kronikářů v roce 1983, který se konal 16. 5. 1. a o něm vystoupili dr. J. Jurák (současně zápis a soustředění dokumentačních příloh), M. Tomáš (zkušenosti z II. národní soutěže kronikářů a o místních specifikách) a dr. F. Schwarz CSC. (hlavní zaměření zápisu v roce 1983). Pro přihlášené soutěžící kronikáře se konal 5. 2. 1984 školící seminář, na kterém vystoupili: dr. J. Jurák (rozpracování jednotlivých témat soutěže, tiskové a písomné podklady soutěže, zápisu), dr. K. Chobot (fondy okr. archivu k soutěžícím občinám) a dr. F. Schwarz, CSC. (výstavba okresu Nový Jičín v letech 1945 až 1985).

Do soutěže se přihlásilo celkem 20 kronikářů s 21 kronikami, hodnotící porotě okresního kola soutěže v červnu 1984 své soutěžní práce předložilo 184 své soutěžní práce předložilo 177 kronikářů s 18 kronikami. Přes četné organizační problémy (včetně schválení ročních zápisů na MNV, nábor do soutěže, sestavení hod-

notních kritérií při posuzování kronik, nedostatku finančních prostředků pro ocenění kronikářů) se počtem přihlášených kronikářů do soutěže, okrem Nový Jičín započali na 1. místě v Severomoravském kraji, při organizaci soutěže uspořádáním (činnost okresní kronikářské rady v Čele a předsedou M. Tomášem.

V okresním kole rozhodla porota v čele s předsedou, ředitelem okresního vlastivědného muzea dr. F. Schwarzem, CSC. listinu: ve II. kategorii (obci do 5000 obyvatel — 1. kategorie) obce do 500 obyvatel byla obsazena, udělila I. místo kronikářce Tlaski J. Vajdové, dvěma druhými místy ocenila A. Rybnou za kroniku Bílovec — Bravantic a A. Orliovou za kroniku Odra — Mankovic, rovněž dvě třetí místa přizvala kronikářům L. Hlasekovi za kroniku Nového Jičína — Bernardic a dr. M. Solšřev za kroniku Studénky — Atravatické. Okresní porota ve II. kategorii se vyznačovala značnou výrazností a rovněž počel kroniků tu dosáhli největšího počtu — celkem devět. Ve III. kategorii (obci do 5000 obyvatel) udělila hodnotící komise dvě první místa — kronikář Trojanovic — J. Šmikovi a kronikář Kůrnkovic — A. Hubovi, druhé místo neudělila a třetím místem ocenila Z. Pospěchovou za kroniku Starého Jičína. Ve IV. kategorii (obci do 10 000 obyvatel) porota jediné záslužné kronice udělila 3. místo — kronice Stramberka, vedeme O. Holubem. V V. kategorii (měst nad 10 000 obyvatel), kde dosáhla soutěže nejvyšší úrovně, porota ocenila prvním místem opět dvě kroniky, které obě postupují do krajského kola, a sice kronikáře Frountů, pod Radhoštěm K. Vojtku spolu s V. Pšachým a kronikářku Studénky, dr. J. Vančuru. Třetí místo získal V. Moucha za kroniku Bílovec. Všechni ostatní záslužníci soutěže obdrželi čestné uznání. Ceny a finanční odměny předala nejlepšímu kronikářům vedoucí odboru kultury A. Štrkovi na slavnostním aktru dne 11. 7. 1984. Po jeho skončení si přílohami mobilní prohlídkou výstavky vítězných kronik.

Ně našich záruků — vítěz okresního kola, dosáhlo vřančického Štrpochu v krajském kole národní soutěže kronikářů. Na slavnostním shromáždění v Opavě dne 7. 11. 1984 jim ceny předal ředitel Slezského muzea dr. V. Pláček, CSC. a předsedyň kulturní komise při KNV Ostrava J. Zelinková. Ve III. kategorii obsadil jednoznačně I. místo kronikář Josef

Šuska za kroniku Trojanovic, především za aktuální současný zápis a unikátní systém dokumentace. V této kategorii (mimoškolní nepočítají se všech pěti kategorií) získala ceny úspěch 1. druhá postupující kronika z našeho okruhu — kronika Klímčovic, vedená Antonínem Hubem, jež obsadila 3. místo — především za rozsáhlou dokumentaci a kvalitní současný zápis. V nejkvalitnější V. kategorii největších kronik získali 3. místo kronikář Eduard Vejtek a Vladimír Plachý za kroniku Frenštátu — opět za kvalitní současný zápis a výčerpávající, velmi početné náč. zápisy včetně kroniky. V této kategorii bylo ještě uděleno čestné uznání kronikářů Studýňky dr. Janu Vančurovi, Okres Nový Jičín se počtem ohodnocených kronikářů umístil spolu s okresem Karvínem a Opavou na 1. — 3. místě, v krajském měřítku. Po slavnostním aktu si přítomní prohlédli výstavku vítězů krajských kronik.

24. dubna 1985 se konalo slavnostní vyhlášení výsledků národní soutěže kronikářů v Národním muzeu v Praze. Ceny nejlepšími kronikářům byly předány za přítomnosti zástupců ministerstva kultury, Národního muzea, Ústředního muzeologického kabinetu ČSAV, Archivní správy a dále příslušných zástupců ONV a MNV. Velikého úspěchu zde dosáhli kronikář Trojanovic Josef Šuska, který získal 1. místo v III. kategorii za aktuální současný zápis o přeměně podhorské a rekreační vesnice na středisko tělesného průmyslu a za technicky dokonale a přehledně systém návaznosti kroniky, dokumentace a současný zápis, 2. celkem 7 severomoravských kronik v národním kole 1. místo získal ještě kronikář Hradec nad Moravicí I. Šonek z okr. Úpava a 3. místo kronikář Orlové dr. J. Šilavský, ČSČ, s okr. Karvín. Severomoravský kraj se celkově mezi českými kraji umístil na 2. místě. Vítězná kroniky národního kola byly představeny na výstavě Kroniky a kronikářů, jež proběhla v Národním muzeu od 24. dubna do konce června 1985.

Závěrem můžeme konstatovat, že ačkoli úroveň soutěže byla vysoká, a všech kronik se např. zlepšila již dříve vedená obsáhlá tištěná dokumentace, fotodokumentace, mnohé kroniky jsou psány strojně a s obsahovými ročními zápisy (přes 100 stran A 4 apod.), častí patří kronikářům, vyrovnal se s posledními aktuálními články,

1), zavěšením obsahů, rejstříků či seznamů dokumentace v kronice a zlepšením vzájemné spjatosti kroniky s dokumentací pomocí odkazového aparátu. Někdy si se s těmito články vyrovnaly právě oceněné kroniky Frenštátu a Trojanovic. Součástí zápisů jsou významným pramenem pro dějiny současnosti v našem okrese a z toho důvodu věhlas kronikářů vybořila zájmu OVM N. Jičín o sloužení jejich kopii na oddělení dokumentace současnosti.

Jiří Jurok

K historii textilního průmyslu na Fulneku

Textilní průmysl má na Fulneku dlouhou tradici. Jeho počátky jsou úzce spjaty s ruční výrobou, která byla postupně zatloučována a v 1. polovině 19. století nahrazena továrnickou výrobou. Jejím prvním reprezentantem je továrna na výrobu hedvábných látek, založená kolem roku 1830 Belgičanem Regnierem, později pak firmou Friedricha Pollika a továrna na sukno majitele Petra Hückla.

Továrnik židovského původu Friedrich Pollok koupil v roce 1874 objekt zaniklé soukenické firmy bratří Heintzů a již zmíněnou Regnierovu továrnu a zobohň v nich soukenickou výrobu. Jeho podnikatelské činnosti neustále rostlo. V roce 1889 koupil pozemky vyhrazené hedvábnické továrně J. Mohra a vybudoval na nich nejmodernější průmyslnou výrobu módního vlněného zboží a látek v celé Moravě. Svou rozlohou i počtem zaměstnanců patřila firma na poč. 20. století mezi největší na Fulneku. Její výrobky, jako byly pánské oblekové látky, pánské pláštěviny, dámské šatovky, potahové látky, byly pro svou kvalitou oblíbeným zbožím. Těsně před okupací pobývali roku 1938 stáli v čele veřejní obchodní společnosti Julius Pollok z Londýna, Ernst Pollok z Vídně a Else Welschitzová z Londýna. Společnost neměla dlouhého trvání. Po vyhlášení protektorátu roku 1939 byla židovská firma říditelkou a do jejího vedení jmenován správce Alois Gross. Dva roky toto bylo vymazáno z obchodního rejstříku a správcovské firmy zrušeno.

Objekty firmy připadly do vlastnictví Petra Hückla, majitele továrny na výrobu klobouků v Novém Jičíně.

Za okupace byly při zavádění vládně výroby leteckých součástek zničeny školovské stroje, tím se málo uvolnilo místo pro zbrojní zařízení. K dočasným dočasným došlo při útupu Němců v roce 1943, kteří se snažili na rozkaz vedení firmy zničit celou továrnu. V důsledku těchto akcí zůstalo po osvobození pouze malá část továrních objektů schopná provozu. V listopadu 1945 byla po krátkém vedení firmou italským mistrem Karlem Fulnekem a zaměstnancem Michaelem Fleischmannem-fábry jmenována národní správa Josefa Šimona. Za jeho působnosti byla zničena řada písemností z období okupace, zejména účetní doklady a seznamy pohleděvek z let okupace. Část z nich byla také Němci odvezena. Podlebné situace byla i za nového ředitele Tomáše Kohoutka. Podlehně se jí vylíčil až po 7. březnu 1946, kdy byla firma začleněna do národního podniku Moravsko-slezské vlnářské závody Brno, a ještě téhož roku zánrodněna. V následujících letech se bývalý Hücklová továrna stala nejprve závodem Karmoly, n. p. Křov, v letech 1949 až 1958 byla začleněna do národního podniku Ládena v Novém Jičíně a teprve roku 1958 definitivně začleněna do národního podniku Katanol v Křově.

Pro bližší poznání vývoje a firmy by Polakové továrny, posádky pak firmy Petra Hückla ve Fulneku se dochovalo ve III. oddělení Státního ústředního archivu v Opavě množství dokumentů. K nejvýznamnějším patří zejména doklady o neuvěšené situaci z období po osvobození, korespondence o zánrodnění a konfiskaci, účetní bilance a zápisy z účetních režimů, přílohy vládních škod a pohleděvků v cizině.

Jana Jedličková

Etnofilm 1985 v Rožnově pod Radhoštěm

V. soutěžní přehlídka amatérských filmů Etnofilm Rožnov p. R. se konala ve dnech 3. — 5. 10. 1985. Průřezem byly následující instituce: Česká televizní televize Ostrava, Krajské kulturní středisko v Ostravě, Okresní kulturní středisko ve Vsetíně, Klub pracovníků ROH v Rožnově p. R., Valašské muzeum v Rožnově p. R. a kino Panorama v Rožnově p. R. Ze 42 přihlášených filmů odborná komise vybrala 27, které soutěžily o velkou cenu Etnofilmu „Cenu Valašského muzea“.

Zvláštní cenu poroty a hlavní ceny, diplomy a čestná uznání v jednotlivých kategoriích, Ty tvořily následující tematické okruhy: 1. Člověk, jeho životní a sociální prostředí; 2. Znalost by hospodářství, výroby, hmušes; 3. Lidové umění; 4. Národopisná dokumentace současného života.

Všichni kategorií byly dostatečně zastoupeny, avšak úroveň filmů shodně nebyla. Mnohým autorům by prospěla spolupráce s etnologem či jiným odborným pracovníkem vlastivědného zařízení. Nezaveditelnou úlohu sehrálo správné obrušení snímků, které vhodné návrhy, komentáře mnohdy doplnily a autentické náhrady, které působí olivujícím dojmem. Co se týká regionálního zpracování, převládala Haná. Škoda, že okresy Vsetín a Nový Jičín neměly své zástupce z řad soutěžících.

Hodnotící prarota ve složení dr. Martin Šilavský, režisér, Slovenská filmová tvorba Bratislava, PhDr. Josef Vaňsek, ČSČ, ÚFV ČSAV Praha, Doc. Jan Hrubník, Československá televize Ostrava, Kubo Jaroš, Československá televize Brno, Petr Němeček, představitel Krajského poradního sboru pro amatérský film, Eva Šýkorová, Diák kultury Ostrava-Poruba a poléhnání konstatovala zřízení a výnosnost úrovně filmů, jejich vysokou dokumentační hodnotu spojenou s výběrem a množstvím materiálů, opodstatně se od romantizující tendenci při zobrazení lidového umění a přístupu zpracování témat. S politováním oznamují ne-realizování spolupráce s profesionálními Etnofilmem konaném v Čadci. Předněm kritický vývoj byl absence etnologů a posudečů, odrovně dopisu na Etnofilm v Rožnově p. R.

Verdict poroty vyzní jednotně: Velkou cenu Etnofilmu „Cenu Valašského muzea“ získal film Dědeček Mitůček (Lukáš Pavl, Uherské Hradiště) o křečím kroji z Hluku. Zvláštní cenu poroty byla udělena snímku s názvem Okolo žuda (Milie Rudolf, Odravě M. Praha) za výrazný autorský přístup. Film kritizuje „snažný“ instituci a zachování národních lidové kultury a výstavby ojetků v „třetím“ duchu.

Z 1. kategorie získal hlavní cenu film Staré a topof (Stano Milon, Ing. Bratislava) zachycující výrobu dřevěků holandských přístěhovačů na Slovensku. Čestným uznáním byl odměněn film Jak se dělá třepek (Kuna Vladimír, Ing. Havlíčkův Brod). Autorovi se podařilo zachytit životní filozofii, názory na umění a zdůvod-

něná výroby „malých českých mužů“ pana Prokeše, batonáře. Diplom získal film *Ala je můj dvůr ztíká* (Tomáš Vl., Driedaň Pavel, Společnost) vypovídá o životních nárezech práchačů Olavka.

Hlavní cena II. kategorie byla udělena Jiřimu Hrozavčí z Litavle za film *Kola. Zachycuje v něm výroba kola od vazu e podrobně popisuje i práci kováře. Handový svatební káždě (Chytil Lubomír, Litavle) získal čestné uznání. Zasloužil rekonstrukce pečeni a zlobení svatebního koldě má vysokou dokumentární hodnotu. Výroba slánecké zachytil Kolář Jan z Prostějova ve filmu *Sláměnký, za nějž obdržel diplom.**

Ve III. kategorii získal hlavní cenu film *Vešery bez televize* (Pfeiffer Karel, Police n. Metují) ilustruje náročnost na volný čas při vedení amatérských souborů tanečnického a činoherního, ale též motivaci a odměnu za tuto práci určenou především dětem.

Čestným uznáním oceněn snímek nesoucí název *Dvěhád historie* (Procháčka Miroslav, České Budějovice) je významná lidová tvorba, obdobně jako diplomem ohodnocený film *Paul Betka* (Chmela Petr, Píseň, Žilina) o lidové výstavce.

Hlavní cena IV. kategorie byla udělena dvojici filmů rekonstruujících tradiční svatbu na Hané — *Cí je to svojčička* (Chmela Petr, Píseň) a *Handák svatba* (Zbožník Ivo, Senice na Hané). Čestné uznání získaly *Věnovské rozpaky* (František Ladislav, Ing. Kramář) kritizující pouťové a jim podobné atrakce, které tvoří nedílnou součást tradičních slavností. Diplom si odvezl *Stojan J. a Stojanová L.* z Kolína za film *Možkara*. Popisuje místní masopustní obchůzku s vysvětením masek a jejich funkce.

Mimo soutěž měli odvětvovníci Etnofilmu možnost zhlédnout filmy *Muzea v přírodě*, *Pemule* (o české menšině Bělici od konce minulého století v Rumunsku), *Beskydy a Ralkové* (o záchraně Beskyd).

Na závěr Etnofilmu předal ředitel Valašského muzea v přírodě, PhDr. Jarošovička, ČSČ, čestné uznání za rozvoj valašské kultury a diabolotaru spolupráci soudruhům dr. Martinu Šilivkovi a Františku Potěměmu.

Býlo by k užtiku věci, kdyby alespoň ocenění filmy mohly být uvedeny v Čes. televizi a vstoupit i tak ve známost široké veřejnosti. Nejednalo by se pouze o odměnu autorů nebo propagaci Etnofilmu, ale hlavně o na-

plnění posádní a funkce filmu. Do dalších ročníků přejme Etnofilmu o všem souvzhlisím hodně úspěšně, došetke materiálu zpracovaného svérázným přístupem a množstvím tvůrčích nápadů.

Anna Kramářová

Dodatek ke hnízdění bukoče velkého — *Botaurus stellaris* v Moravské bráně.

Ve Vlastivědném sborníku okresu Nový Jičín jsme již publikovali zprávu o hnízdění bukoče velkého, *Botaurus stellaris* (L.), v Moravské bráně (Hudeček, Pavešková, 1983). Na hnízdění v Bartolovicích bylo však nalezeno 6. 7. 1983 ještě druhé hnízdo známého druhu. Nacházelo se opět na Horním rybníku a v hnízdě bylo 1 mladé ve stádiu 10–15 dní (Ing. M. Fanol, Ostavačské muzeum — ústní sdělení). Hnízdí místo bylo ověřeno autorem pozorování a K. Paveškou v terénu a nacházelo se asi 100 m vzdálenou čarou od prvního hnízda.

V roce 1984 při dvou kontrolách rokůsan na Horním rybníku v Bartolovicích nebylo již hnízdění bukoče velkého K. Paveškou zjištěno. V tomto roce zcela zámělně v důsledku rekonstrukce nádrží také rokůsan na rybnících Nový a Karlův v Albrechticích, odkud popisuje pravděpodobně hnízdění J. Hudeček.

Literatura:

Hudeček, J., Pavešková, K., 1983: Hnízdění bukoče velkého (*Botaurus stellaris*) v Moravské bráně. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, sv. 32: 64–66.

Jiří Hudeček — Karel Pavešková

Roket tříprstý (*Rissa tridactyla*) v Moravské bráně

Roket tříprstý, *Rissa tridactyla* (L.), patří dříve ve Slezsku mezi velmi vzácné druhy, v posledním desetiletí ovšem potně zde protahuje Eastřín. Z Moravské brány není uváděn (Hudeček et al. 1966), předkládám proto údaje o jeho výskytu v její oderské části.

22. 9. 1973 sledovali 1 juv. na rybníku Horní ve Studence, o Nový Jičín, někdejší účastníci exkurze ornitologické sekce Přírodovědecké společnosti v Ostrově (J. Škottница in litt.).

27. 10. 1974 se zdržoval 1 juv. nížak plachý a plavající po vodě, na rybníku Velký Oderský v Jistebníku, o. Nový Jičín (Hudeček 1980).

7. 12. 1974 přelétával 1 juv. nad rybníkem Velký Oderský v Jistebníku (Hudeček 1980).

16. 12. 1976 viděl 1 juv. v Jistebníku Konečnicka (1977).

14. a 15. 11. 1981 se zdržoval 1 ad. v prostém lože na rybníku Dolní v Bartolovicích, o. Nový Jičín (R. Rouský, J. Hudeček, K. Pavešková in Kolář 1983).

V lednu 1983 nalezen mrtvý 1 ad. L. Bucurým v Jistebníku a po prepozování na vlastní OVM Nový Jičín. Správnost určení jsem si ověřil v r. 1984. Je to první doklad pro Slezsko.

Děkuji J. Kolářskému, dr. K. Paveškové a J. Škottnicovi za sdělení zprávy.

Literatura:

Hudeček, K., Konečnicka, D., Novotný, I., 1966: Ptactvo Slezska, Opava.

Hudeček, J., 1980: Ornitologické pozorování. Zprávy Morav. ornit. sdružení, Píseň, 27: 143.

Konečnicka, D., 1977: Ornitologické pozorování v Severomoravském kraji v roce 1976. Přír. spolek, Ostava, 1977: 9.

Kolář, I., 1983: Mezinárodní sčítání vodních ptáků 1981/82 na území ČSSR. Vertebrateologické zprávy, 1983: 73–80.

Jiří Hudeček

LITERATURA

„Provík Štramberka“

Městský národní výbor ve Štramberku vydal při příležitosti 625 let od založení města příležitostnou publikaci „Provík Štramberka, průvodce naučnou stezkou províku Štramberka“, 45 stran, jejíž autorem je mimořádný člen Československé společnosti archeologické přír. AU CSAV Jiří Frýč.

Autor publikace seznamuje čtenáře s jednotlivými úseky províkových dějů Kotouče a v závěru i s dějinami Štramberka od 13. století, do doby založení města 1359. Ve svém popise pro-

véku vychází mnohdy, zejména u starších nálezu do roku 1927, z Kolesovy publikace „Provík Štramberka“ a u nových nálezu uvádí i novější hodnocení. Je však nutno upozornit na některé chyby v úvodu a u doprovodného fotografického materiálu a kreseb. Str. 10, ř. 17 a dále „... zjistil v nejmenší většinou mauerstein (neandrtálců), aurigencien, szelalen, gravettien a konesné magdalenián“. V popisu jednotlivých vrstev uvádí autor aurigencien a szelalen. Tyto dvě kultury nebyly v jeskyni zlodýcech. K. Valoch při publikování mladopaleolitického materiálu s abou kotoučských jeskyní uvádí pouze gravettský a magdaleniánský materiál. (Valoch K.: Jeskyně Šipka a Čertova díra u Štramberka, ČMM 1957, 3–24, Brno).

str. 13, ř. 16 „Jasník“, správně Jasník str. 15, ř. 17 „... zhotovené z diatomi částí...“, správně „... zhotovené z diatomální částí...“

str. 16, ř. 1 a dále „Pozdní paleolitické osídlení v jeskyni Šipce...“, autor uvádí z jeskyně Šipky pro doklad svého tvrzení mladopaleolitický materiál, který byl nalezen na Kotouči v letech 1930–1945 a je publikován B. Klimou, str. 23, ř. 11 „... silněný závesek typu Štollhof“, správně „... silněný závesek typu Štollhof-Štramberk“

str. 30, ř. 5 „... Po nádu v opidání ve starší a střední době bronzové na Kotouči, ale v okrese N. Jičín vůbec...“

Z okresu Nový Jičín pochází pravděpodobně ze střední doby bronzové hromadný nálezu bronzových předmětů z Monkovic, v jehož inventáři jsou předměty typické pro starší a mladší období a je datován do stupně H A. Str. 33, ř. 28 a dále „Základ hradička lidu popelnicových polí se vyznačuje i nálezy trojzubitých, tzv. skytských šipek...“ Skytský zřeh na našem území je znám až z 3. století př. n. l. ze středního a východního Slovenska. Zároveň osídlení Kotouče spadá do závěru pozdní doby bronzové HB₃, cca 700 let př. n. l., t. j. tzv. skytské šipky z Kotouče nejsou dokladem zřehku.

Vešle těchto litových chyb se vyskytl i některé chyby v obrazovém a kresebném materiálu. Tak např. na straně 5 pod fotografií pohledu na Bílou horu s obecním polem je uvedeno „Pohled na Kotouč“, na str. 18, kde je vyobrazen mladopaleolitický materiál z jeskyně Šipky a je uvedeno v závorce (nově nalezený), je tento materiál publikován již v roce 1956, nově jsou pouze žijí předměty (víř čepelová škrabka a jeden kombinovaný nástroj). Dvojitě čepelové škrab-

lo a kombinovaný nástroj je dvočet 25 bronzové různé velikosti. Na straně zobrazen kopel (rekonstrukce) není novým nálezem, ale patří k nejednotnějším náleziům z Katošče a bylo nalezeno v roce 1923. Rovněž bronzová nádoba (rekonstrukce), nacházející se v Kapčevici — Šutrovy studánky, ale je součástí hromadného nálezu bronzových předmětů z Katošče z roku 1956 a patří mezi bronzové nádoby typu Stromberk. Na dalších stranách 26–33 měly být uvedeny jednotlivé hromadné nálezy v chronologickém pořadí. Na str. 28 pod kopčevickým hromadným nálezem z roku 1956 je zobrazen hromadný nále z Jeskyně Šipky z let 1878–1879. Na str. 34, 17... noulínské spony s dlouhým vnitřním...“ správně bronzová nouhelmská spona a spona s dlouhým vnitřním. Obě tyto pozdější laténské spony jsou zde nesprávně spojeny v jednu. Ve vltu loténského materiálu chybějí železné stěrky ze Chvočkové uličky. Přes tyto nedostatky zůstává kniha chybě je práce J. Fryče zůstává svým podáním, neboť přibližuje laické veřejnosti provedl Stromberka, který si budou moci prohlédnout v nově instalovaném městském muzeu.

Emmanuel Czepl

JIRI SEMNAL Z KULTURNĚ HISTORICKÉ MINULOSTI ZÁMKU NOVÁ HORKA U STUDĚNKY. Vlastivědný věstník moravský, roč. XXXVII/1905, str. 171–178, 2 obráz. přílohy.

Gumáček Moleti znamenalo prasa-že země vyvrcholili barokní kultury, její součástí byly i flechtické zeměské kapely. Tato problematika je jedním z témat, kterým se podrob-ně zabývá Jiri Semnal; jeho vedoucí oddělení dějin hudby Moravského muzea, které soustřeďuje veškeré ja-něčtina, spojuje v této stati výsledky studia archivních pramenů k zámeč-ké hudbě a k hudbě v olomoucké ka-tedrále s pramenem ze sbírek vlast-ního děstu. Je to „Gedenkbuch der Familie Janáček...“ od Vincence Ja-náčka, jehož otec Jirik — dád Leode-ka učitel v Albrechticích, spadajíc-kých tehdy pod panství Nová Horka. Po krátkém historickém úvodu s ro- dovými a biografickými údaji hrabě

Vetterů z Líše, majitelů Nové Horky od poloviny 17. stol., se autor blíže zabývá hrabědem Karlem Josefem (1719–1792), jenž měl největší vyz-nam pro zámeček a hudební život v něm. Podle vyprávění Vincence Janáčka, který cituje vzpomínky svého otce, aštil na jedné straně zámečku terasu pro hudbu a tanec a měl dvacíti-člennou kapelu. Avšak na rozdíl od kapel samostatných, které zaplňovaly vnitřnímu sáluštiní a hospodářskou existenci vykonávaných hudebníků, se-stávala — jako mnohá jiných v té době — z živrovaných služáků, z nichž každý byl vyučen nějakému řemeslu a ovládal jeden hudební nástroj. No-vohorecká zámečká kapela musela hrát k tabuli a v této každý večer vyhrával hostům k poslechu i k tan-ci. Navíc aštil hrabě v areálu zámečku sáhnout a po obědě se střílelo ze střelnice a po obědě se střílelo ze střelnice a po obědě se střílelo ze střelnice. To vše při každé smrti hraběte r. 1792. V je- ho pozůstatostním spisu jsou v in-ventáři majetku uvedeny položky o ceně hudebních nástrojů a hudebnin, z nich Jiri Semnal soudí, že kapela má- le k dispozici nejméně 30 hudebních nástrojů, a 400–500 skladeb, tedy sbírka na svou dobu bohatá, ale ne- si zámeček, což se s ní stalo. Z dva- nácti hudebníků známých jen jména dvou, jiní hrabě dlužil honorář [zá- važná chyba tisku: drabě másto dlu- bů], totiž novohoreckému stolaři An-toniu Bayerovi 4 zl. 42 kr. a tmuňu a hajnému Mikovi 6 zl. čtvrtletního platu.

Autor si dále všimá osudů hudebníka Bayera, na tomto místě je posé- kud nejasným způsobem uvedena zmínka o truhláři stejného jména, jenž však nemohl být totožný s uvě- domným muzikantem. Krátce je též vyl- čena historie zámečké kaple s posli- tivem se šestí rejtaři v zábředí pře- váže a jsou uvedena jména dvou varhaníků. Dnes je kaple přestavěna, pozitiv už neexistuje, ale je patrné místo, kde stával. Tolik k hudební hi- storii zámečku.

Ve sledování historie rodu Vetterů se v souvislosti s jeho dějinami, důstojníky z přelomu 18. a 19. století, setkáváme s majitelem hospody v Nové Horkě, Josefem Bölschem, a jehož dcerou Rosálií se r. 1840 oženil Vincenc Janáček.

Autorka studie vychází z důklad- něho průzkumu archivních pramenů i literatury a ze znalosti zkoumaného objektu a svědčí o svědomitosti pří- stupu k tématu.

Marie Turková

**EVA POGLAROVÁ
ESTETIKA FRANTIŠKA PALACKÉHO,
Universita Karlova, Praha 1984,
str. 114**

Tato kniha, se dostala do rukou čtenářům a interesantům o osobnost Františka Palackého publikace pozoro- vadná jak svým obsahovým zamě- řením, tak i svým netradičním po- řadím. Je zvláštní tím, že tématem jejího zkoumání není ani Palackého výkolepě historické díla, ani jeho uslovaní politické, jak tomu bylo ob- vyklé u naprostě většiny starších a nových publikací a studii o jeho životě a díle, nýbrž jeho vědecký zá- jem a debut na poli estetiky.

Kniha je obsahově rozčleněna do čtyř kapitol, z nichž v první autorka zkoumá na postadí moravských a psy- chologicko-intelektuálních předpokla- dů cestu mladého Františka Palacké- ho k estetice, o níž se začal vážně zajímat již během svých studijních let na evangeličském lyceu v Brati- slavě. Autorka sleduje pozorně jeho myšlenkový vývoj od r. 1807, kdy se za svého dvoletého pobytu na vřed- láveckém ústavě hraběte Marie Val- bury Truchse-Waldburg-Zollera v Kuněd a Nového Jména začal se zájmem věnovat hře na klavír, až po r. 1823, kdy po odchodu ze Slove- nška do Prahy soustředil svou hlavní pozornost na české národní dějiny. Pro první etapu tohoto vývoje (1807 až 1816) byla příznačná jeho velká náklonnost k hudbě a poctil, která u něj vyústila pod vlivem romanti- zmu v oblibu slovesného umění k ide- ní přední a v rozvíjení studia fi- lozofie h estetiky a myšlenkovým po- stulátům obecně lidským. A právě tato tendence v jeho myšlenkovém vývoji zabilmovala v následující eta- pe jeho filozofického zrání (1816 až 1823) v jeho vášněm zájmu o estetiku, v níž se již výrazně projevil tvůrčí síla jeho intelektu.

Je nespornou předností této kapi- toly, že v ní autorka nasazuje psycho- analytických interpretací Palackého osobnosti soustředěnou zkoumá hlavní životní etapy a motivy jeho myšlení, než se postupně odpoutávalo od kon- cepcí religiozních. Nachází je hlavně v jeho touze po věčnosti a věčném normální od myšlenkového odvětví an- tiky, přes znenamání až po filozofii osvícenství a německý idealismus kon- ce 18. a poč. 19. stol. Zaujaly je také životní myšlenky Herderovy i kritické filozofie Kantsva, jež se sna o est- etickými názory jeho stoupence —

nika Friedricha Schillera a s este- tikou analýzou stala východiskem je- ho vlastních estetických názorů. Po- sornosti autorky nesmíjí v této sou- vislosti ani vliv vyzrálého kulturního myšlení tehdejší vzdělané úberské aris- tokracie, v němž Palacký působil díky přátelství Hechtelne a vedlejší Nany Zerdahaly po mnohát let jako vychovatel.

Kapitola druhá je věnována podro- bné analýze Palackého první ruskéjší- jí práce a estetické, již je jeho pře- hled dějin krásovědy a její litera- tury, kterou publikoval v roce 1823 v tehdešním českém časopise Krok. Šelval v ní vývoj estetických teorií od antického šoka až po německou estetiku začátku 19. stol. A je v po- pořadí této práce je vývoj estetického myšlení a výklad estetických názorů, neopomíjí autorka pozoruhodnou sku- tečnost, že Palacký neokoumal vznik, rozvíjení a úpadek jednotlivých esteti- ckých učení minulosti navzájem na celkové úrovni dějin a principů vý- voje, který byl ovládnut ideou roman- tismu. Palacký již v této své práci neopíše estetiku jen jako pouhou teorii, nýbrž jako neustále se měnící sou- část lidské duchovní skutečnosti, je- jí hluboce humaní smysl má přispět k emancipaci člověka a k jeho zá- konání. Českou veřejnost tato pře- ce však v této době výrazněj neza- nutila.

Ve třetí kapitole, jež je věnována hlavněmu, třebaže nedokonalému Pa- lackého spisu Krásnověda, autorka sleduje filozofické aspekty jeho vlast- ního pojetí estetiky, hlavní rvy jeho teorie poznání, jeho dualistické po- jeetí člověka a jeho výklad úlohy lu- dového čtu. Srděním části této kapi- toly je expozice Palackého estetick- kého pojmosloví a jeho sémantické interpretace pomocí kantovského aparátu estetické vědy současně. Autor- ka se v této kapitole nevyhnuje ani tak odbornému školu, jako je sledování různých kategorií, neodlišených do- statečně od kategorií obecně psycho- logických, jejich významové posí- lení máže být v důsledku sémantí- ckých změn podstatných vývojem po- znání jen aproximativně. Ide zvláště o takové kategorie, jako je zřetelnost, estuzismus, génius aj.

Čtvrtá kapitola je tematicky zamě- řena na Palackého působení v Praze po břevnu 1823, na jeho člá kunktak- ty i tehdy významnými osobnostmi so- lidárnědu, kulturního a vědeckého života, na jeho mnohostranné vztahy

k tubějnému společenskému, kulturnímu a uměleckému dění.

V závěru práce pak autorka shrnuje a usocustavuje výsledky svého zkoumání Psalockého osídlení, jež může považovat za cenný přínos k věstantárním poznání této velké osadnosti Českého národa.

František Schwarz

MACHANN, CLINTON-MENDL, J. W.: KRÁSNÁ AMERIKA. A Study of the Texas Cncho 1851-1939. Austin (Texas) 1963, 280 s., anglicky.

Pod tímto trochu patetickým názvem, přejatým z jedné starší české taneční skladby, vydali dva mládři historikové Českého původu historii osídlování Texasu českými přistěhovalci, jejich potomci ještě v dnešní době patří ke třetinu nejvíce hustě osídlené v tomto Severoamerickém státě. Proč se na stránkách našeho vlastivědného sborníku o této práci zmiujeme? Protože Vlnačko a Laňsko patří k těm moravským oblastem, odkud se do dvacátých let sídlilo nejvíce obyvatel právě do Texasu. Neřeba připomínat, že hlavním motorem tohoto

vystěhovalectví byla bída, jak je známe z výkumné řemeslné historie, zabývajících se činností přistěhovalectvím do Texasu, tak právě z obou těchto oblastí pocházelo 80 % vysťahovalců a z měst i obcí, odkud se zbídačené obyvatelstvo nejvíce odhoválo, významuje jen například Fremont, Veselí, Hovězí, Trojanovice, Skle nov, Štramberk, Fryčovice, Čeladná, Frýdek, Lichnov a Fremontu a další.

Autoři Machann a Mendl rozebírají historii Českých státníků v Texasu po všech stránkách. Vímají si sociálního původu vysťahovalců, jejich náboženství, lidové kultury, českého jazyka, literatury a žurnalistiky, etnické identity i asimilace.

Mocavší přistěhovaletci se usídlili povětšinou na sever od přítavu Galvestonu v povodí řeky Brazos, v jejím kopcovitém, ale úrodném terénu, Centrem byly a dodnes ještě jsou města v okrese Fayett a zčásti přilehlé okrese Mills, a návesem jako Fremont, Frydek, Huston, Elm (Hovězí), Murak, Moravia, Praha, Olmus, Hechtváň (z česky hovoří o struktuře jejího obyvatelstva. Ovšem největší české komunity žijí a dodnes

žijí v několikatisícových městech Ennis, Schlenburg (jde v neprospěch soubře se zdejšími Němci), Fayetteville, Hattitville, Bryan a dalších.

Do nedávna vždy poměrně řídké osídlení Texasu, jež živilo své obyvatelce převážně zemědělstvím a zemědělským řemeslem, si uchovávalo po dlouhou dobu specifický ráz, posmala asimilovaný obnism amerikanismem. Tento ráz podtrhovala i katolická církev, která se v Texasu stala jednou z konzervativní v moři protestantismu. Ve většině Českých osad se měst a krajané postavili katolické kostely či kaple, kde pravidelně nebo jen při významnějších příležitostech sloužili české mše faráři znalí českého jazyka. Kolem těchto, jak se říká v Americe, katolických osad, se také soustřeďovali veškerý život měst, udržovaly se krajané spolký a svyky. Právě katolická přistěhovaletci si do dnešních dnů zachovali nejvíce Českých pověstí. Protestanté a bezvěrci se podstatně rychleji přizpůsobovali novému životním podmínkám a v neprospěch většiny již splynuli a okolním americkým obyvatelstvem a stopy Českého povědomí u nich zmizely.

Kniha Machanna a Mendla je svým obsahem velmi zajímavá a počtá a lze z ní vyčíst tozka českých vysťahovalců o zachování svých rodových svyků i tak daleko od staré vlasti.

Erich Seifčík

JELÍNKOVÁ EVA: K ŽIVOTNOSTI LIDOVÝCH OBYČJÍ NA NOVOJICINSKU. In: Výroční obyčje. Současnost stav a proměny. Brno 1962, str. 272 až 275.

Autorka hodnotí na základě terénních výkumných současných stav výročních obyčjů v okrese Nový Jičín. Nejvíce provádí nezbytnou národnostní charakteristiku okresu do druhé světové války a po jejím ukončení, pak si všíma životnosti obyčjů v souvislosti s výměnou původního obyvatelstva a novým osídlením lokality. Léta okupace a poválečná byla dalším faktorem, ovlivňujícím zánik některých obyčjů a svyků, jako například státníků a třídníků občanských, valašských občanských her, občanských „mašiček“, vyprávění Mařenky a pálení oběd na Jana Křtitele.

V současnosti se ze zinného svykoslovného cyklu nejvíce udržuje mládežnická občázka, misty doplněná o občázku „mašička“, dále náležitě vánoční svyky, méně již státníků občázky, s mízejícím novoročním nožením „lásti“, stejně jako občázky třídníkové. Při masopustní zábavě, spojené s pochovááním basy, se jen v některých lokalitách konají občázky masek.

Velikonoční hrátky zaniklo většinou v 50.-80. letech, sporadicky se světi ratolesti a páli velikonoční oběd. Půlmáčka je obecne rozšířena, misty i šterní „fouská“. V jarním cyklu se obyčje svyčků Mařenky a Mařocha udržoval například do 70. let, ale vymoční naděle akřivánka stále udržuje ve Zbyslavicích. Kvalifikace je stavění máje, rovněž i svatozádní „křačenička“.

Při kartografickém zpracování obyčjů se od sebe oddělilo několik oblastí. Tento rozdíl souvisí s celkovým rozdílem i v ostatních jevech lidové kultury. Vycházejí se Starojicínsko (jihu okresu); Fremontácko (jihovýchodní oblast); severovýchodní oblast a území severně od Nového Jičína.

Autorka závěrem poznamená na mízející znalost obsahu obyčjů, která byla při tradování dominantní. Formy pak nejméně mají funkci zábrannou. Pokud ani tato není v obyčjích obsažena, dochází k jejich zániku.

Práce Evy Jelínkové je přínosná pro studium obyčjové tradice lokality okresu Nový Jičín. Studiem této problematiky pomůže objasnit různé zvláštnosti ve vývoji dalších článků lidové kultury jednotlivých lokalit, až už s původním či novým osídlením.

Anna Kramolínová

BOHUMIL INDRA: SYNOVEC A SYN VÁCLAVA KLIMENTA KLICPERY V NOVÉM JIČÍNĚ. Vlastivědné listy roč. 11, č. 2, str. 24-26, Opava 1965.

Autor opravuje a doplňuje údaje starší literatury o životě MUDr. Václava Klípcery, který působil v letech 1855-1872 jako krajský fyzik a oblibný úředník a praktický lékař v Novém Jičíně a který byl omylem pokládán za syna známého Českého vlastence a dramatika Václava Klípcery (1792-1859). Dr. Václava Klípcery byl ve skutečnosti jeho synovcem. U něho zamřel v Novém

Jičíně 11. 5. 1901 jeho těžce nemocný bratranec Friderik, syn V. K. Klípcery. Bohužel pozůstalost spis Fridericha Klípcery, který mohl obsahovat údaje o rukopisech a činnosti jeho otce, se nedochoval, snad byl skartován, ale pravděpodobně byl jako mnohá jiných soudních spis občanů soudů N. Jičín, Fulnek, Příbor, Opava a Klímčovic zničena obnám v březnu 1945 při leteckém bombardování Opavy, kde tehdy byly uloženy veškeré starší justiční archívy z našeho regionu v letečtím náletovém archivu v budově minoritského kláštera.

Adolf Tarek

Mělnický, Z.: Přebled dosavadního stavu výkumné fortifikací 11. až počátku 16. století na Moravě a ve Slezsku. Archeologia historica 6/81, 147-197, Brno 1960.

Ve svém příspěvku Mělnický správně upozorňuje na nedostatek celkového pohledu na moravské hrady jak z hlediska jejich historie, architektonického vývoje, tak i z hlediska archeologického bádání. Dále si všíma jednotlivých kněžských odtůl z jejich centry. Uvádí rovněž některé hradecké obvodů, které plnily svoji funkci v 11.-12. století. Vývoj hradní architektury 13. až 17. poloviny 16. století na Moravě a ve Slezsku je vzhledem k současnému stavu zmlouvkových informací škol značně obtížný. V této části svého příspěvku uvádí některé přestavby významných fortifikací 11.-12. století v třicátých letech 13. století, přičemž správně upozorňuje, že některé budoucí výzkumy mohou prokázat česnější datování některého objektu, zejména zemědělských hradů. Vímají si rovněž i některých hradických hradů, které vznikly před polovinou 13. století. V další části příspěvku jsou zmínky, které se dotýkají přímo našeho regionu. Na stráně 169 uvádí, citují „Podle D. Menclové (1970 až 1971, 109) mezi nálezi například Hukovdů a St. Jičín, které představují si spolu s Loukovem skupinu fortifikací se línou válcovou věží veitkoum do čelní díly“. Bergritová dispozice se objevuje rovněž u hradu ve Štramberku, který autor uvádí v mapové příloze a ne v textu. Bergritová dispozice věže (Frůby) patříme předstávou stoný vývojový typ (věž stojící volně za hradební zdí), který vznikl v 70. letech

13. století. Na téže straně svého příspěvku uvádí, že ve vývoji hradeb architektury patří oblast severní a střední Moravy i přilehlého Slezska k samostatným místům. V těchto regionech probíhalo zejména od poloviny 13. století rozsáhlá stavební činnost olomouckého biskupa Bruno ze Schouberku a jeho leníků. Mělnický v mapovém podkladu uvádí z místa regionu Sostýn, o němž však v textu není žádná zmínka. Sostýn jako nový hrad hrabě z Pílbora vznikl někdy kolem roku 1293, jehož zakladatelem byl patrně šlechtic (Heymann) z Pílbora. Sostýn se po roce 1306 stal majetkem olomouckého biskupství. V závěrečných paragrafech svého příspěvku Mělnický správně upozorňuje na řadu velmi náhodných okolností, zejména v ohledu na funkci a časového zařazení, větší plošné odkryvy a pokračuje na důležitost archeologie, která společně se zainteresovanými obory může podat podrobný obraz vývoje hradů na Moravě a ve Slezsku.

Emanuel Grepl

**EVA PURKYŇOVÁ: FOSSILNÍ KAPRA-
DINY (PTERIDOPHYTA) ZE SPODNÍ
KRÍDY VE STRAMBERKU. — Časopis
Slezského muzea, série A, roč. 53,
str. 179—187, 4 křídlové přílohy s fo-
tografemi, Opava 1984.**

Paleobotanicky zaměřená studie se zabývá taxonomickým hodnocením zbytků listů fosilních kapradin, kte-

ré byly nalezeny v průběhu mnohaletých výzkumů ve Stramberku, v horninách spodoakridového stáří. Místo těchto nalezišť se nachází nad jurskými stramberkými vápenci, na jv. úpatí vrchu Kotošče, v místě zvaném Horočka, v opalitěném vápencovém lamu bývalého Vitkovického lánštátu. V horninách, označovaných jako pláňavské souvrství, které jsou zle v reliéfech zachovány, byly v posledních letech při podrobném průzkumu zaznamenány výskyt suchozemských rostlin, pocházející z údobí spodní křídvy. Jsou to zbytky nejstarších křídlových vegetací na území Československa, známé jediné oázy. Z nich byly dosud zpracovány a publikovány nálezy nahosemenných rostlin (A. Hložník 1979).

Autorka popisuje oázy 6 kapradinovitých druhů, které reprezentují čeledě: *Weltschneiacae*, *Mattoniaceae*, *Gleicheniaceae*, *Schizoneuraceae*. Z nich byl až dosud znám z širšího regionu jen jediný druh — *Weltschneia reticulata*, všechny ostatní zplněné kapradiny jsou novými nálezmi pro beskydsko křídvy, ale i pro celou CSSR. Zplněná flóra je dokumentována v obrazové části. V závěru článku je rostlinné společenstvo zaznamenáno na této lokalitě, posuzováno z hlediska ekologického a stratigrafického. Lze říci, že nové poznatky vyplývají citelnou měrou v našich znalostech o druhohorních — křídlových flórách, uchovaných ve fliši Západních Karpat na území severní Moravy.

Emanuel Grepl

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK OKRESU NOVÝ JIČÍN

Obsah svazku 37

František Sustek	85 let bojů KSČ za pokrok a mír	1
Ivan Krška — František Schwarz	Znaklo sídelová osada u Heltinova	4
Oldřich Tabáček	Listina beati z Prusavice z r. 1426	9
Jan Skutil	Privilegium lichnovského fojta	14
Jiří Urbanc	František Palocký a edice staročeských pomátek	18
Tomáš Bouda	Fulnecký pobyt Jana Amose Komenského v kránské literatuře	24
Anna Havrůhová	Architektura v Novém Jičíně na přelomu 19. a 20. století	31
Jarmila Rozhaldová	K dějinám vlnatství v Novém Jičíně	40
Alexandr Bělohávek	„Bernartkův“ koláče	42
Pavel Šrámek — Adolf Turek	Spálov, etymologie místního jména	47
Eva Grosmanová — Jan Handk	Za PhDr. Miroslavem Klosem	52
Augustin Daněk — Rudolf Schneider	K nadožitém devadesátinám profesora Fr. Gregora	56
Zprávy:	Stramberk a jasoň červenočká	60
	K pětasedmdesátým narozeninám Josefa Lankošova. — Historiku PhDr. Adolfa Turkovi k 75. narozeninám. — Tricet let vagonářského muzea ve Studénce. — Jozef Koudeřák a Nový Jičín. — Střední pedagogická škola v Novém Jičíně. — O Fulneku na stránkách francouzské příručky pro obchodníky z roku 1807. — Příběh a výsledky III. kronikářské soutěže v okrese Nový Jičín. — K historii textilního průmyslu na Fulnecku. — Etnofilie 1885 v Rožnově pod Radhoštěm. — Dodatek ke kalendáři bučoka velkého v Moravské bráně. — Roceš třípřístý v Moravské bráně	63
Literatura:	Prekvět Stramberka. — Jiří Šehol, Z kulturně-historické minulosti zámku Nová Horka. — Eva Foglarová, Estetika Fr. Palockého. — Mocham - Mendl, Kránská Amerika. — Jellínková Eva, K životnosti lidových obyčejů na Novojičínsku. — Bohumír Indra, Synovec a syn V. K. Klipery v Novém Jičíně. — Z. Mělnický, Pohled stavu výzkumů fortifikací z 11.—16. st. na Moravě a ve Slezsku. — Eva Purkyňová, Fossilní kapradiny ze spodní křídvy ve Stramberku	73

Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín
Vydává Okresní vlastivědné muzeum v Novém Jičíně
Svazek 37 vyšel v roce 1966

Ričí redakční rada s předsedou profesorem Janem Handkem,
členové PhDr. Jaroslava Brichové, PhDr. Svatomír Černín, PhDr. Emanuel Grapl,
PhDr. Karel Chobot, PhDr. Jiří Jarek, profesor Ivan Mynář, akad. malíř Otakar
Zelenka

Odpovědný redaktor ředitel Okresního vlastivědného muzea
PhDr. František Schwarz, CSc., výkonný redaktor PhDr. Adolf Turek

Cena 8,- Kčs

Registrováno SmKNV v Ostravě RM 37 ze dne 28. června 1967

Vytiskly Moravské tiskářské závody, n. p. Olomouc, závod Ostrava,
provaz 22 Nový Jičín

Zak. č. 75742

Zadní strana obálky:
Otto Thienemann –
budova Krajského soudu v Novém
Jičíně:
lex A – B,
pádorys přizemí a prvního poschodí.
